

แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

โดย

นายไทวุฒิ ชันแก้ว
ผู้อำนวยการสำนักการโยธา
กรุงเทพมหานคร

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๖๕
ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๖๕ - ๒๕๖๖

หนังสือรับรอง

วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ ได้อนุมัติให้เอกสาร
วิจัยส่วนบุคคล เรื่อง “แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง” ลักษณะวิชา สังคมจิตวิทยา
ของ นายโทวุฒิ ชันแก้ว เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๖๕
ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๖๕ - ๒๕๖๖

พลโท

(ชาติชาย ชัยเกษม)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ

บทคัดย่อ

เรื่อง แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

ลักษณะวิชา สังคมจิตวิทยา

ผู้วิจัย นายไพฑูริ ชันแก้ว

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๖๕

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะริมคลอง การศึกษาการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เพื่อนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา ชุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง ดำเนินการศึกษาทั้งจากเอกสารวิจัย เอกสารวิชาการ กฎหมาย ที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสอบถามความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ เอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงผู้แทนประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนริมคลอง ผลการวิจัยพบว่า โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยทำให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างเป็นระบบ โดยมีระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปโภค และสิ่งแวดล้อมที่ดี มีรูปแบบสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการใช้จ่ายของ คนในชุมชน มีความมั่นคงและสิทธิการครอบครองที่ดินและที่อยู่อาศัย เกิดสังคมและความสัมพันธ์ ใหม่ในชุมชน ชุมชนมีความเข้มแข็ง ดูแลและจัดการตนเองภายใต้ระบบสหกรณ์เคหะสถานที่มี กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้อยู่อาศัยในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เกิดแผนและทิศทางการพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างบูรณาการโดยเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ กายภาพ สิ่งแวดล้อม มีการออมทรัพย์เพื่อการสร้างทุนของชุมชน และการพัฒนา องค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ประชาสังคมและองค์กรท้องถิ่น อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามรัฐควรมีการศึกษา ทบทวน รูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัย รูปแบบ การพัฒนาคลองโดยพิจารณาร่วมกับการผังเมือง เพื่อประโยชน์ในการสร้างชุมชนใหม่ที่มีรูปแบบ ผังเมืองที่ดี ทั้งสภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ โดยเฉพาะประโยชน์ที่จะได้รับจากคลองในทุกมิติ เช่น ใช้เป็น แหล่งเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การคมนาคม การระบายน้ำ เป็นต้น

Abstract

Title Solution Guidelines For Trespass On Public Waterside Lands
Field Social - Psychology
Name Mr. Taiwhut Khankaew **Course** NDC **Class** 65

This research will aim to study the problematic condition of the public space along the canals. A study on the implementation of the social housing project on the canal. Provide solutions to the problem of community encroachment on public areas along the canal. studies both conducted of research papers Related academic papers laws Related research. Including seeking views from stakeholders, both public and private sector related agencies. including representatives of the people who live in the communities along the canal. The results showed that housing projects systematically expand living space. with good public services, public services and environment There is a model that corresponds to the lifestyle and the ability to spend in the community. There is security and ownership of land and housing. Formation of a new society and relationship in the community. The community is strong. Under the co-operative housing system, which provides a process for residents to participate in the development of their own community, they take care of themselves and manage themselves. A plan and direction for community development is established with an integrated participatory process that is linked to the economic situation. , social development, well-being, physical and environmental. and the development of new knowledge. However, in order to fully share knowledge among communities, civil society and local organizations, the state should investigate and review the housing model. The canal development model is considered in the context of urban planning. for the purpose of building a new community with a good urban plan Both the environment, the landscape, especially the benefits that the canal will bring in all dimensions, such as its use as an economic source of tourism, transportation, drainage, etc.

คำนำ

การบุกเบิกที่สาธารณชนริมนคลองเพื่อก่อสร้างที่อยู่อาศัยและสิ่งปลูกสร้างเป็นปัญหาที่มีมาอย่างยาวนานหลายสิบปี แม้จะมีหน่วยงานที่พยายามจะเข้าไปแก้ไขปัญหาก็เป็นการแก้ไขที่ไม่ตรงจุด เป็นไปได้ยาก จนในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยสาเหตุหนึ่งที่ทำให้น้ำท่วมเกิดจากการระบายน้ำไม่มีประสิทธิภาพ อันเกิดจากคู คลอง มีความตื้นเขิน มีสิ่งกีดขวางทางระบายน้ำ ดังนั้น รัฐบาลจึงได้ดำเนินการปรับปรุงทางระบายน้ำสร้างเขื่อนคอนกรีต ซึ่งจะต้องทำการรื้อย้ายบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่ได้ปลูกสร้างรุกล้ำแนวเขตคลอง ดังนั้น จึงได้เกิดเป็นโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมนคลอง เพื่อจัดหาที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ให้กับชาวชุมชนที่โดนรื้อย้าย การวิจัยครั้งนี้ จึงได้ทำการศึกษาการดำเนินการโครงการฯ เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค แนวทางแก้ไข การพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาในประชาชนที่ไม่ยอมเข้าร่วมโครงการ ทั้งนี้ เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนริมนคลองอื่น ๆ ต่อไป เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่อาศัยร่วมกับคลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนทุกคนได้คลองที่ใช้ประโยชน์ได้ในทุกมิติ ทั้งเป็นทางระบายน้ำ การคมนาคม เศรษฐกิจ และแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิจัยฉบับนี้จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ไม่มากนักน้อยสำหรับผู้ที่ต้องการจะศึกษาต่อไป

(นายไทวุฒิ ชันแก้ว)

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๖๕

ผู้วิจัย

กิตติกรรมประกาศ

เอกสารวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้อย่างสมบูรณ์ โดยได้รับความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจากอาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้สละเวลาอันมีค่าขัดเกลาเนื้อหาวิจัยเพื่อให้ผลงานออกมาอย่างมีประสิทธิภาพ

ขอขอบพระคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องข้องในการจัดทำวิจัยฉบับนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ให้ ความร่วมมือ สละเวลาอันมีค่าในการสัมภาษณ์ คำแนะนำที่มีประโยชน์ อันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้วิจัย ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์และมีคุณค่า ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ให้ความรู้ในหลักสูตร ตลอดจน เพื่อน ๆ ร่วมหลักสูตร เจ้าหน้าที่หลักสูตร ที่ได้ให้ความรู้ ประสบการณ์ ความช่วยเหลือ อำนวยความสะดวกตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่และมิตรภาพอันดี คุณค่าและประโยชน์ใด ๆ ที่อาจมีจากวิจัยฉบับนี้ ขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณของบิดามารดา ตลอดจนครูบาอาจารย์และ ผู้ที่มีพระคุณทุกท่านที่มีส่วนในการวางรากฐานการศึกษาแก่ผู้วิจัย

(นายไทวุฒิ ชันแก้ว)

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๖๕

ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
Abstract	ข
คำนำ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภาพ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
ขอบเขตของการวิจัย	๓
วิธีดำเนินการวิจัย	๔
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
คำจำกัดความ	๕
บทที่ ๒ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๖
การบริหารจัดการที่ดิน	๗
แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการที่อยู่อาศัย	๑๔
นโยบายและยุทธศาสตร์ด้านที่อยู่อาศัย	๑๕
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ พ.ศ.๒๕๖๖-๒๕๗๐	๒๗
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓๕
กรอบแนวคิดของการวิจัย	๓๗
สรุป	๓๗
บทที่ ๓ สภาพปัญหาและการดำเนินการแก้ไขปัญหา	๓๘
สภาพปัญหา	๓๘
โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง	๔๑
โครงการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้าคลองลาดพร้าวและ	
การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองในพื้นที่เขตบางเขน	๕๔
โครงการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้าคลองเปรมประชากร	๕๖
สรุป	๕๘

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ ๔ แนวทางแก้ปัญหาชุมชนบุงรุกที่สาธารณะริมคลอง	๕๙
ปัญหาการบุงรุกพื้นที่สาธารณะบริเวณริมคลองลาดพร้าวและริมคลอง	
เปรมประชากร	๕๙
ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง	๖๑
แผนงานโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง	๖๕
ปัจจัยสนับสนุนความสำเร็จ	๖๖
ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข	๖๘
การพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังการพัฒนาที่อยู่อาศัย	๗๓
สรุป	๗๖
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	๗๘
สรุป	๗๘
ข้อเสนอแนะ	๘๓
บรรณานุกรม	๘๖
ภาคผนวก	๘๙
ผนวก ก ผู้ให้ข้อมูลหลัก	๙๐
ผนวก ข สัมภาษณ์เชิงลึก	๙๑
ประวัติย่อผู้วิจัย	๙๗

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๓-๑	จำนวนชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการโครงการบริหารจัดการ สิ่งปลูกสร้างรुक้ำลำน้ำ	๔๐
๔-๑	เป้าหมายพื้นที่โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง	๖๕
๔-๒	ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข	๖๘

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๓-๑	ภาพแสดงที่ตั้ง ๙ คลอง ตามแผนของกรุงเทพมหานคร	๔๓
๓-๒	ผังชุมชนเดิมและผังชุมชนใหม่ ตามโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง	๔๕
๔-๑	ชุมชนริมคลอง	๖๑
๔-๒	ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง	๖๔
๔-๓	ยุทธศาสตร์การอยู่อาศัยริมคลอง	๗๔

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมเมืองเป็นสังคมที่มีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในเขตเมืองหลวงของประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การศึกษา แหล่งธุรกิจต่าง ๆ รวมถึงการให้บริการขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในมาตรฐานที่สูงกว่าเมืองอื่น ๆ ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างเมืองหลวงและเมืองอื่น ๆ รวมถึงชนบทซึ่งมีกลุ่มเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา เป็นตัวแปรก่อให้เกิดการอพยพของประชากรเข้าสู่เมืองหลวง ดังเช่น กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศไทยที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ ทั่วโลก กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากส่วนใหญ่มักยังชีพด้วยการขายแรงงาน ดังนั้น ฐานะการครองชีพของผู้ย้ายถิ่นฐานจึงลดต่ำลงจนอยู่ในฐานะยากจนทางรายได้ (Income poverty) และปัญหาสำคัญที่ตามมาคือความยากจนในที่อยู่อาศัย (Housing poverty) จึงทำให้มีการบุกรุกจับจองในที่สาธารณะประโยชน์ทั้งพื้นดินและพื้นที่ริมคลองต่าง ๆ อย่างรวดเร็วจนกลายเป็นชุมชนแออัด สร้างปัญหาและผลกระทบต่อสังคมโดยรวม

จากปัญหาข้างต้น การบุกรุกที่ริมคลองทั้งการสร้างที่อยู่อาศัยหรือการสร้างสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่รุกล้ำลำน้ำสาธารณะ ได้ก่อปัญหาทั้งด้านมลพิษทางน้ำจากขยะมูลฝอยตามบ้านเรือน การกีดขวางการจราจรทางน้ำ และยังเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๔ จากการวิเคราะห์เหตุการณ์อุทกภัยในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๔ พบว่า สาเหตุหลักที่เป็นอุปสรรคต่อการระบายน้ำ คือ คู คลอง ทางระบายน้ำหลักถูกชุมชนบุกรุก ปลูกสร้างบ้านเรือนรุกล้ำเข้ามาในริมคลองจำนวนมาก ทำให้การระบายน้ำไม่คล่องตัว ประกอบกับพื้นที่กรุงเทพมหานครมีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำมีแนวท่อน้ำไหลตามธรรมชาติลงสู่ทะเล ๓ ช่องทางคือไหลผ่านแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำท่าจีน ซึ่งน้ำจะต้องไหลผ่านคูคลองต่าง ๆ ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร จำนวน ๙ คลอง คือ คลองลาดพร้าว คลองเปรมประชากร คลองบางซื่อ คลองบางเขน คลองลาดบัวขาว คลองพระยาราชนนตรี และคลองสามวา ก่อนลงสู่แม่น้ำ การมีสิ่งปลูกสร้างรุกล้ำลำน้ำหรือคูคลองจึงทำให้เกิดการกีดขวางทำให้ประสิทธิภาพการระบายน้ำลดลง

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๕ เดือน มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๕ เห็นชอบข้อเสนอการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรุกล้ำลำน้ำสาธารณะตามข้อเสนอของคณะกรรมการจัดการน้ำและอุทกภัย (กบอ.) โดยให้กระทรวงมหาดไทยและกรุงเทพมหานคร ร่วมกันดำเนินการตามกฎหมายกับผู้บุกรุกลำน้ำสาธารณะ รวมทั้งต้องไม่ออกใบอนุญาตให้กับอาคารสิ่งปลูกสร้างที่กำลังดำเนินการทุกประเภทที่ตรวจสอบว่ามีการบุกรุกลำน้ำสาธารณะด้วย นอกจากนี้ ได้มอบหมายให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์พิจารณาจัดหาที่พักอาศัยถาวรให้กับผู้บุกรุก และเมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๗ หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ด้านสังคม ได้มีข้อสั่งการ เมื่อวันที่ ๓๑ เดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๗ ให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงมหาดไทย (กรุงเทพมหานคร)

และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดำเนินการกำหนดมาตรการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด รวมทั้ง การจัดหาที่อยู่อาศัยถาวรให้แก่ผู้รुक้าแนวลำคลองและทางระบายน้ำ (สำนักบริหารที่ราชพัสดุกรุงเทพมหานคร, กรมธนารักษ์, ๒๕๕๙) โดยกำหนดคลองที่มีปัญหาการรูก้า จำนวน ๙ คลอง ได้แก่ คลองบางซื่อ คลองบางเขน คลองลาดพร้าวและคลองสอง คลองเปรมประชากร คลองพระยาราชนนตรี คลองสามวา คลองลาดบัวขาว คลองประเวศบุรีรมย์ และคลองพระโขนง โดยอาศัยกรอบแนวคิดในการดำเนินงาน ๔ ด้าน คือ ๑. ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของเมือง อาทิ การสร้างเขื่อนริมคลองและระบบรวบรวมน้ำเสีย ๒. ด้านการพัฒนาชุมชนริมคลอง ซึ่งมีเป้าหมายที่การพัฒนาที่อยู่อาศัยของทุกครัวเรือนที่อยู่ริมคลอง ๓. ด้านการสร้างควมเข้าใจให้กับประชาชน ๔. ด้านกฎหมายและการขับเคลื่อนงาน โดยเป็นการรื้อย้ายบ้านเดิมและสร้างบ้านมั่นคงใหม่ พร้อมกับการก่อสร้างเขื่อนของสำนักการระบายน้ำกรุงเทพมหานคร

เพื่อเป็นการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนบุกรุกที่ริมคลองสาธารณะ รวมถึงส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่อาศัยของชุมชนริมคลองซึ่งเป็นผู้ที่มีรายได้น้อยที่อยู่อาศัยในที่ดินราชพัสดุ ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรูก้าลำน้ำสาธารณะ อีกทั้งให้การอยู่อาศัยมีความมั่นคง ยั่งยืน และมีสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่ดี โดยถือหลักชุมชนต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โครงการบ้านมั่นคงริมคลองซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาลที่ดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้กับประชาชนที่มีรายได้น้อย เป็นความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น องค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และกรุงเทพมหานคร โดยเริ่มดำเนินการในคลองลาดพร้าวเป็นแห่งแรกในปี พ.ศ.๒๕๕๙ โดยให้กรุงเทพมหานครรับผิดชอบการก่อสร้างเขื่อนฯ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) มอบหมายให้ พอช. จัดทำแผนงานรองรับประชาชนด้านที่อยู่อาศัย มีหลักการสำคัญ คือ บ้านเรือนที่ปลูกสร้างรูก้าลำคลองจะต้องรื้อย้ายเพื่อไม่ให้กีดขวางทางระบายน้ำ หากชุมชนใดสามารถปลูกสร้างบ้านเรือนในที่ดินเดิมหรือบนแนวฝั่งคลองได้ จะต้องทำสัญญาเช่าที่ดินเพื่อปลูกสร้างบ้านใหม่ โดยเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ระยะยาวในอัตราผ่อนปรน เปลี่ยนสถานะจากเดิมเป็นชุมชนบุกรุกปลูกสร้างบ้านเรือนรูก้าลำคลอง เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดย พอช. จะสนับสนุนงบประมาณก่อสร้างบ้านและสินเชื่อระยะยาว

คลองลาดพร้าว มีความยาวประมาณ ๒๒ กิโลเมตร เชื่อมกับคลองแสนแสบบริเวณอุโมงค์ระบายน้ำพระราม ๙ (ใกล้ทางด่วนเอกมัย-รามอินทรา) เขตวังทองหลาง ไหลผ่านวัดลาดพร้าว วัดบางบัว ตลาดสะพานใหม่ จนถึงประตูระบายน้ำคลองสองสายใต้ เขตสายไหม ตลอดคลองลาดพร้าวสองฝั่งมีชุมชนตั้งเรียงราย จำนวน ๕๐ ชุมชน รวม ๗,๐๖๙ ครัวเรือน บางชุมชนอยู่อาศัยต่อเนื่องมานานไม่ต่ำกว่า ๖๐-๗๐ ปี (ธีรวัฒน์ รังแก้ว, ๒๕๖๔) รัฐบาลจึงได้เริ่มดำเนินการโครงการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดและการสร้างที่อยู่อาศัยรูก้าแนวลำคลองและทางระบายน้ำบริเวณริมคลองลาดพร้าวเป็นแห่งแรก ต่อจากนั้นจึงได้ดำเนินการแก้ไขปัญหามันเรือนปลูกสร้างรูก้าลำคลองเปรมประชากรเหมือนกับคลองลาดพร้าว เนื่องจาก คลองเปรมประชากรเป็นคลองสายแรกที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพื่อรับระยะเวลาในการล่องเรือจากกรุงเทพฯ-บางปะอิน (จ.พระนครศรีอยุธยา) รวมทั้งเพื่อขยายพื้นที่ทำนาสองฝั่งคลองออกไป มีความยาวประมาณ

๕๐ กิโลเมตร กว้าง ๑๒ เมตร ปัจจุบันสภาพลำคลองตื้นเขิน น้ำเน่าเสีย มีสิ่งปลูกสร้างรุกล้ำลำคลอง เป็นจำนวนมาก ทำให้กีดขวางทางเดินของน้ำ การระบายน้ำในคลองเปรมประชากรจากทาง ตอนเหนือของกรุงเทพฯ สู่มแม่น้ำเจ้าพระยาและอ่าวไทยล่าช้าไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดปัญหา น้ำท่วมขัง จากการสำรวจมีชุมชนริมคลองเปรมฯ ทั้งหมด ๓๘ ชุมชน จำนวน ๖,๓๘๖ ครัวเรือน การปรับปรุงพื้นที่ริมคลองโดยการสร้างเขื่อนระบายน้ำ อุโมงค์ระบายน้ำและบำบัดน้ำเสีย ปรับทัศนียภาพชุมชนริมคลอง พัฒนาชีวิตชาวชุมชน ส่งเสริมอาชีพ การท่องเที่ยวทางน้ำ รวมทั้ง เชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมรถ-ราง (ไฟฟ้า) –เรือ โดยเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ.๒๕๖๒-๒๕๗๐

จากความเป็นมาดังกล่าว จึงเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาการดำเนินโครงการ พัฒนาที่อยู่อาศัย โครงการบ้านมั่นคงริมคลองลาดพร้าวและริมคลองเปรมประชากร เพื่อเป็น การศึกษากระบวนการดำเนินโครงการ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาอุปสรรคโครงการฯ ตลอดจนความคิดเห็นของประชาชนทั้งจากผู้ที่บุกรุกริมคลองและประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จากการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรุกล้ำคลองสาธารณะ เพื่อนำไปสู่การดำเนินโครงการในพื้นที่ริม คลองอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อรวบรวมปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะบริเวณริมคลองลาดพร้าวและริมคลอง เปรมประชากร
๒. เพื่อศึกษาการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง (โครงการบ้านมั่นคง ริมคลองลาดพร้าวและริมคลองเปรมประชากร) รวมถึงปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ไข ปัญหาของโครงการ
๓. เพื่อนำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหามุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง เพื่อจัดระเบียบ พื้นที่สาธารณะริมคลอง

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “แนวทางแก้ปัญหามุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง” เป็นการวิจัย เชิงคุณภาพ มีขอบเขตการศึกษา ดังนี้

๑. ขอบเขตด้านข้อมูล

มุ่งศึกษาแนวทางแก้ปัญหามุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง โดยศึกษาการ ดำเนินงานตามแผนการปฏิบัติงานเพื่อแก้ไขปัญหามุมชนบุกรุกคลองในพื้นที่กรุงเทพมหานครให้สอดคล้อง กับโครงการบริหารจัดการสิ่งปลูกสร้างรุกล้ำลำน้ำสาธารณะ ที่ได้บูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่อาศัยของชุมชนริมคลองที่ได้รับ ผลกระทบจากโครงการการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรุกล้ำลำน้ำสาธารณะ

๒. ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเอกสารด้วยการทบทวนวรรณกรรมและการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้แทนหน่วยงานที่ปฏิบัติงานในพื้นที่เขตต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องโครงการ จำนวน ๑๐ คน รวมถึงประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้าคลองสาธารณะ

๓. ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย

ระหว่าง ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๕-พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๖

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการศึกษาจากข้อมูล ๒ ลักษณะ

๑.๑ การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลองของชุมชน ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากเอกสารของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ตำรา บทความวิชาการ บทความอื่น ๆ การสืบค้นข้อมูลจากรายงานทางวิชาการ รายงานการวิจัย กฎระเบียบ และแนวทางการปฏิบัติของหน่วยงานราชการภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ

๑.๒ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการศึกษาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สอบถามกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ผู้แทนองค์กรที่ร่วมทำงาน บุคลากรในพื้นที่ปฏิบัติงาน ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย ตลอดจนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ประชาชน ผู้บุกรุกริมคลอง รวมถึงประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้าคลองสาธารณะโดยใช้แบบสัมภาษณ์คำถามแบบปลายเปิด เพื่อรวบรวมแนวความคิด ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนินการแก้ปัญหาชุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

๒. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยดำเนินการจัดกลุ่ม เรียบเรียงข้อมูล จัดลำดับ วิเคราะห์ข้อมูล โดยการสังเคราะห์ตามเนื้อหาที่ต้องการศึกษา สรุปประเด็นสำคัญเพื่อให้ได้ข้อมูลนำไปประกอบการวิจัย

๓. การนำเสนอข้อมูล

โดยการนำเสนอแบบรายงานวิจัยเชิงพรรณนาความ เพื่อนำเสนอแนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. ได้ทราบสภาพปัญหาของชุมชนที่บุกรุกที่สาธารณะริมคลองลาดพร้าวและริมคลองเปรมประชากร
๒. ได้ทราบผลการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง (โครงการบ้านมั่นคงริมคลองลาดพร้าวและริมคลองเปรมประชากร) รวมถึงปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ไขปัญหาของโครงการ
๓. ได้ข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลองที่นำไปสู่การจัดทำแผนเพื่อจัดระเบียบพื้นที่สาธารณะริมคลองอื่นๆ ต่อไป

คำจำกัดความ

แนวทาง	หมายถึง	รูปแบบ แผนการ โครงการ สิ่ง que แสดงไว้เพื่อให้ปฏิบัติ อันจะนำไปสู่เป้าหมาย ความสำเร็จหรือแผนที่ตั้งเอาไว้
การบุกรุก	หมายถึง	การเข้าไปในอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่น หรือที่ไม่ใช่ของตน โดยชอบ เพื่อครอบครองอสังหาริมทรัพย์นั้นทั้งหมดหรือบางส่วน เข้าไปกระทำการใด ๆ อันเป็นการรบกวนการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่น
ที่สาธารณะริมคลอง	หมายถึง	ที่สาธารณะของทางราชการ ที่มีลักษณะติดแม่น้ำ คู คลอง
แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง	หมายถึง	รูปแบบ แผนการ โครงการ ที่เป็นการแก้ไขปัญหาของการบุกรุกที่สาธารณะริมคลองของประชาชน ซึ่งผลที่ได้รับจะทำให้ประเทศไทยระบบการระบายน้ำที่มีประสิทธิภาพและประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี
ชุมชนริมคลอง	หมายถึง	ประชาชนที่อาศัยและก่อสร้างที่อยู่อาศัยหรือสิ่งปลูกสร้างรุกล้ำลำคลองอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งเป็นประชาชนที่เป้าหมายของโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง
โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง	หมายถึง	โครงการที่รัฐบาลมอบหมายให้ พอช. ดำเนินการเพื่อปรับปรุงพื้นที่อยู่อาศัยให้กับชุมชนริมคลอง ซึ่งมีการสร้างบ้านเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง จนทำให้การระบายน้ำไม่มีประสิทธิภาพ

บทที่ ๒

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง โดยจะศึกษาเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่อยู่อาศัย ทฤษฎีการมีส่วนร่วม ตลอดจนการศึกษาเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑. การบริหารจัดการที่ดิน
๒. แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการที่อยู่อาศัย
๓. นโยบายและยุทธศาสตร์ด้านที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย
 - ๓.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืน ๑๕ ปี
 - ๓.๒ เป้าหมายที่ ๑๑ เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน
 - ๓.๓ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
 - ๓.๔ ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี
 - ๓.๕ วิสัยทัศน์ เป้าหมาย และตัวชี้วัด
 - ๓.๖ ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง
 - ๓.๗ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน
 - ๓.๘ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์
 - ๓.๙ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม
 - ๓.๑๐ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อ

สิ่งแวดล้อม

- ๓.๑๑ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ
๔. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ พ.ศ. ๒๕๖๖ – ๒๕๗๐
 - ๔.๑ เป้าหมายหลักของการพัฒนา
 - ๔.๒ แนวคิดประเทศไทย ๔.๐
 - ๔.๓ ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑ – ๒๕๘๐)

๒๕๖๑ – ๒๕๘๐)

- ๔.๔ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๗๙)
๕. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
๖. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๗. กรอบแนวคิดของการวิจัย

การบริหารจัดการที่ดิน

ที่ดิน เป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่า มีราคา และเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ใช้การในการเกษตรกรรม ใช้ในการอุตสาหกรรม เป็นหัวใจปัจจัยการผลิตทางเศรษฐศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยที่ดิน (Land) แรงงาน (Labor) ทุน (Capital) และผู้ประกอบการ (Entrepreneur) ซึ่งจะถูกนำไปผลิตสินค้าหรือบริการที่แตกต่างกันไปตามภาคการผลิต รวมทั้งยังสามารถใช้เป็นหลักทรัพย์ในการค้ำประกันด้วยการจำนองได้ตามกฎหมายอีกด้วย ซึ่งตามประมวลกฎหมายที่ดินได้นิยาม ที่ดิน หมายความว่า พื้นที่ดินทั่ว ๆ ไป และให้ความหมายถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลด้วย

ที่ดินในประเทศไทย สามารถจำแนกออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ ที่ดินเอกชน ได้แก่ ที่ดินที่ประชาชนมีกรรมสิทธิ์ และทางราชการออกเอกสารสิทธิให้ตามประมวลกฎหมายที่ดินในรูปแบบของโฉนดที่ดิน โฉนดแผนที่ โฉนดตราจอง และตราจองที่ตราว่าได้ทำประโยชน์แล้ว รวมถึงที่ดินที่ยังไม่มีหนังสือสำคัญแสดงสิทธิ์ แต่อาจมีหลักฐานแบบแจ้งการครอบครอง (ส.ค.๑) หนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.๓, น.ส.๓ ก.) ซึ่งผู้ครอบครองมีสิทธิครอบครองหรือทำประโยชน์

ที่ดินของรัฐ ตามประมวลกฎหมายที่ดิน มาตรา ๒ ได้บัญญัติไว้ว่า “ที่ดินซึ่งมิได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคลหนึ่งบุคคลใด ให้ถือว่าเป็นของรัฐ” ซึ่งสามารถอธิบายความได้ว่า “ที่ดินของรัฐ” หมายถึง “ที่ดินซึ่งมิได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคลหนึ่งบุคคลใด และบรรดาที่ดินทั้งหลายที่เอกชนยังมีได้สิทธิตามกฎหมาย โดยรวมไปถึงที่ดินที่มีผู้เข้าไปยึดถือครอบครองเองโดยพลการ และมีได้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์มหาชนที่กำหนดให้สิทธิในที่ดินแก่เอกชนด้วย”

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้นิยามคำว่า “ที่ดินของรัฐ” หมายความว่า ที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินทุกประเภท เช่น

๑. ที่ป่าไม้ เป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ มีกรมป่าไม้ เป็นผู้มีอำนาจดูแล
๒. อุทยานแห่งชาติ เป็นไปตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ มีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นผู้มีอำนาจดูแล
๓. ที่แม่น้ำ เป็นไปตามพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ.๒๕๔๖ มีกรมขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี เป็นผู้มีอำนาจดูแล
๔. ที่ทางหลวง เป็นไปตามพระราชบัญญัติทางหลวง พ.ศ.๒๕๓๕ มีกรมทางหลวง เป็นผู้มีอำนาจดูแล
๕. ที่ราชพัสดุ เป็นไปตามพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ.๒๕๑๘ มีกรมธนารักษ์ เป็นผู้มีอำนาจดูแล
๖. ที่ ส.ป.ก. เป็นไปตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ.๒๕๑๘ มี ส.ป.ก. เป็นผู้มีอำนาจดูแล
๗. ที่นิคมสร้างตนเอง เป็นไปตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ.๒๕๑๑ มีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ เป็นผู้มีอำนาจดูแล

๘. ที่สาธารณประโยชน์ เป็นไปตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.๒๔๕๗ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๑) มีนายอำเภอ ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นผู้มิอำนาจดูแล

๙. ที่ดินรกร้างว่างเปล่า เป็นไปตามประมวลกฎหมายที่ดิน โดยมีกระทรวงมหาดไทย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นผู้มิอำนาจดูแล เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นเรายังสามารถแบ่งที่ดินของรัฐออกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ ที่ดินรกร้างว่างเปล่า และที่ดินสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือที่สาธารณประโยชน์

๑. ที่ดินรกร้างว่างเปล่า ได้แก่ ที่ดินของรัฐที่มีได้มีบุคคลใดมีสิทธิครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย และต้องมีการสงวนหรือหวงห้ามไว้เพื่อสาธารณประโยชน์ หรือใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น ที่เขาภูเขา ปริมณฑลเขา ภูเขา ๔๐ เมตร ที่ดินที่มีพระราชกฤษฎีกาหวงห้ามไว้ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการหวงห้ามที่ดินรกร้างว่างเปล่าอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ.๒๔๗๘ ที่ดินที่จัดหาผลประโยชน์ตามมาตรา ๑๐ หรือ ๑๑ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน ที่ดินที่จัดให้สัมปทานตามมาตรา ๑๒ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน เป็นต้น

๒. ที่ดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน หรือที่เรียกว่า “ที่สาธารณประโยชน์” เช่น เดิมประชาชนส่วนใหญ่ใช้วัว ควาย ทำการเกษตร จึงได้มีการกันพื้นที่ไว้สำหรับให้ประชาชนนำ วัว ควาย ไปเลี้ยง หรือเดิมไม่มีเมรุ ก็จะกันพื้นที่ไว้เป็นที่ป่าสำหรับเผาหรือฝังศพ หรือ ลำคลอง บึง ลำราง ทางสาธารณะที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นต้น การที่จะพิจารณาว่าที่ดินดังกล่าวเป็นที่สาธารณประโยชน์หรือไม่นั้น ต้องพิจารณาจากการเกิดของที่ดินสาธารณประโยชน์นั้น โดยแยกเป็น ๔ ประการ ดังนี้

๒.๑ เกิดขึ้นโดยผลของกฎหมาย โดยจะต้องพิจารณาว่า ที่ดินสาธารณประโยชน์นั้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาใด ๑. เกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ.๒๔๗๘ ช่วงนี้ไม่มีกำหนดรูปแบบไว้ อาจเป็นการสงวนหวงห้าม โดยพระบรมราชโองการ ผู้ว่ากรมณฑล สมุหเทศาภิบาล กรมการอำเภอ กำนัน เป็นต้น ๒. เกิดขึ้นช่วงระหว่างปี พ.ศ.๒๔๗๘-พ.ศ.๒๔๙๗ ในช่วงนี้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยการหวงห้ามที่ดินรกร้างว่างเปล่าอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ.๒๔๗๘ ใช้บังคับการสงวนหวงห้ามต้องออกเป็นพระราชกฤษฎีกาเท่านั้น ๓. เกิดขึ้นหลังปี พ.ศ.๒๔๙๗ จนถึงปัจจุบัน ช่วงนี้มีประมวลกฎหมายที่ดิน ใช้บังคับการดำเนินการสงวนหวงห้ามจะต้องดำเนินการตามประมวลกฎหมายที่ดิน โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติก่อน การจะดูว่ามีการสงวนหวงห้ามโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่นั้น สามารถดูจากทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ที่สาธารณประโยชน์ จะระบุผู้หวงห้าม วัน เดือน ปี ที่หวงห้าม และวัตถุประสงค์ในการหวงห้ามไว้ แต่อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏว่ามีการสงวนหวงห้ามไว้ หรือไม่มีการขึ้นทะเบียนที่สาธารณะไว้ ก็ไม่ได้หมายความว่า ที่ดินนั้นจะไม่เป็นที่สาธารณประโยชน์ ที่สาธารณประโยชน์อาจเกิดขึ้นโดยเหตุประการอื่น ๆ ได้ ดังนี้

๒.๒ เกิดขึ้นโดยสภาพธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ คลอง ห้วย หนอง บึง ซึ่งประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้

๒.๓ เกิดขึ้นโดยการมีส่วนร่วมของราษฎร เช่น เดิมเป็นที่รกร้างว่างเปล่า ต่อมาราษฎรนำ วัว ควาย เข้าไปเลี้ยงจนกลายเป็นที่สาธารณประโยชน์ เป็นต้น

๒.๔ เกิดขึ้นโดยการอุทิส มี ๒ กรณี ก. อุทิสโดยตรง เช่น ทำหนังสือหรือจดทะเบียนในโฉนดยกให้เป็นที่สาธารณะ ข. อุทิสโดยปริยาย เช่น เจ้าของที่ดินยินยอมให้ประชาชนทั่วไปเดิน โดยไม่มีการโต้แย้งเป็นเวลานานก็เป็นการอุทิสโดยปริยายเป็นทางสาธารณะแล้ว ดังนั้น ในการพิจารณาว่าที่ดินแปลงใดเป็นที่สาธารณประโยชน์หรือไม่ จะต้องพิจารณาว่าเกิดขึ้นเมื่อใด อย่างไรก็ตาม การที่เราจะทราบข้อมูลดังกล่าว ก็ต้องดูจากเอกสารราชการ เช่น ทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงระวางแผนที่ เอกสารที่ดินแปลงข้างเคียง ภาพถ่ายทางอากาศ เป็นต้น แต่ถ้าไม่มีหลักฐานดังกล่าว ก็ต้องนำสืบจากพยานบุคคล ผู้ปกครองท้องที่ในอดีต ผู้สูงอายุ เจ้าของที่ดินข้างเคียงที่ทราบประวัติความเป็นมาของที่สาธารณประโยชน์ดังกล่าว และตรวจสอบจากสภาพที่ดินจริง (ชัชวาล สมจิตต์, ๒๕๕๙)

มาตรการของกฎหมายในการควบคุมดูแลและคุ้มครองป้องกันที่ดินของรัฐ

การดำเนินคดีกับผู้บุกรุกที่ดินของรัฐ เป็นอีกมาตรการหนึ่งทางกฎหมายในการควบคุมดูแลและคุ้มครองป้องกันที่ดินของรัฐ กล่าวคือ แม้รัฐจะสร้างหลักฐานขึ้นคุ้มครองป้องกันที่ดินของรัฐโดยการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง และมีการจัดทำทะเบียนที่สาธารณะประโยชน์ แต่ก็ยังเป็นเพียงหลักฐานของทางราชการที่จะใช้พิสูจน์ถึงความเป็นที่ดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันเวลามีคดีขึ้นสู่ศาลหรือใช้ในการพิจารณาว่าที่พิพาทเป็นที่ดินของรัฐหรือไม่ ส่วนตามสภาพความเป็นจริง ก็ยังปรากฏว่ามีราษฎรบุกรุกที่ดินของรัฐอยู่เสมอ รัฐจึงจำเป็นต้องออกกฎหมายวางมาตรการลงโทษผู้บุกรุกเหล่านี้โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้บุกรุกเข็ดหลาบ เกิดความเกรงกลัวไม่กล้ากระทำความผิดอีก โดยประมวลกฎหมายที่ดินได้บัญญัติให้ผู้ที่เข้าครอบครองที่ดินของรัฐโดยไม่ได้รับอนุญาตเป็นความผิดในตัวเองโดยบัญญัติไว้ในมาตรา ๙ ดังนี้

“ภายใต้บังคับกฎหมายว่าด้วยการเหมืองแร่ และการป่าไม้ ที่ดินของรัฐถ้ามิได้มีสิทธิครอบครอง หรือมิได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานเจ้าหน้าที่แล้ว ห้ามมิให้บุคคลใด

๑. เข้าไปยึดถือครอบครอง รวมตลอดถึงการก่อสร้างหรือการเผาป่า
๒. ทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นการทำลาย หรือทำให้เสื่อมสภาพที่ดิน ที่กรวด หรือที่ทราย ในบริเวณที่รัฐมนตรีประกาศหวงห้ามในราชกิจจานุเบกษา หรือ
๓. ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอันเป็นอันตรายแก่ทรัพยากรในที่ดิน

บุคคลซึ่งเข้าไปครอบครองหรือทำการใด ๆ ในที่ดินของรัฐโดยมิได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ ย่อมเป็นผู้ฝ่าฝืนมาตรา ๙ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน คือเป็นผู้บุกรุกที่ดินของรัฐ ตามปกติเมื่อมีการบุกรุกที่ดินของรัฐ พนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องดำเนินการให้ผู้บุกรุกออกไปจากที่ดิน หากไม่ยอมออก พนักงานเจ้าหน้าที่จะดำเนินการฟ้องร้องดำเนินคดีทางศาล ปัจจุบันได้มีประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๙๖ ลงวันที่ ๒๙ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๕ แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายที่ดิน โดยบัญญัติโทษที่จะลงแก่ผู้บุกรุกที่ดินของรัฐไว้ในมาตรา ๑๐๘ และมาตรา ๑๐๘ ทวิ ดังนี้

มาตรา ๑๐๘ “ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๙ อยู่ก่อนวันที่ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับนี้ใช้บังคับ พนักงานเจ้าหน้าที่หรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากพนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจแจ้งเป็นหนังสือให้ผู้ฝ่าฝืนปฏิบัติตามระเบียบที่คณะกรรมการกำหนด ถ้าผู้ฝ่าฝืนเพิกเฉยหรือไม่ปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามระเบียบให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีคำสั่งเป็นหนังสือให้ผู้ฝ่าฝืนออกไปจากที่ดิน หรือรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างในที่ดิน

ภายในระยะเวลาที่กำหนด ถ้าไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าพนักงานเจ้าหน้าที่ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินห้าพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ในการกำหนดระเบียบตามวรรคหนึ่ง คณะกรรมการจะกำหนดให้ผู้ฝ่าฝืน ต้องเสียค่าตอบแทนในการใช้ที่ดินนั้นให้แก่รัฐหรือราชการบริหารส่วนท้องถิ่นก็ได้

“มาตรา ๑๐๘ ทวิ นับแต่วันที่ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับนี้ใช้บังคับ ผู้ใดฝ่าฝืน มาตรา ๙ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินห้าพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าความผิดในวรรคหนึ่งได้กระทำแก่ที่ดินซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่ประชาชนใช้ร่วมกันหรือที่ใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๓ ปี หรือปรับไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าความผิดพลาดตามวรรคสอง ได้กระทำเป็นเนื้อที่เกินกว่า ๕๐ ไร่ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกิน ๒๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ในกรณีที่มีคำพิพากษาว่าผู้ใดกระทำความผิดตามมาตรา นี้ ศาลมีอำนาจสั่งในคำพิพากษาให้ผู้กระทำความผิด คนงาน ผู้รับจ้าง ผู้แทน และบริวารของผู้กระทำความผิดออกไปจากที่ดินนั้นด้วย

บรรดาเครื่องมือ เครื่องใช้ สัตว์พาหนะ ยานพาหนะ หรือเครื่องจักรกลใด ๆ ซึ่งบุคคลได้ใช้ในการกระทำความผิด หรือได้ใช้เป็นอุปกรณ์ให้ได้รับผลในการกระทำความผิดดังกล่าว ให้ริบเสียทั้งสิ้นไม่ว่าจะมีผู้ถูกลงโทษตามคำพิพากษาหรือไม่

จากมาตราดังกล่าวทั้งสองจึงต้องแบ่งวิธีดำเนินการกับผู้ฝ่าฝืนมาตรา ๙ ออกเป็น ๒ กรณีคือ การดำเนินการกับผู้บุกรุกที่ดินของรัฐซึ่งได้ฝ่าฝืนก่อนใช้ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕) และการดำเนินการกับผู้บุกรุกที่ดินของรัฐซึ่งได้ฝ่าฝืนหลังใช้ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕)

๑. การดำเนินการกับผู้บุกรุกที่ดินของรัฐซึ่งได้ฝ่าฝืนก่อนใช้ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ ใช้บังคับวันที่ ๔ เดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๑๕

การดำเนินการกับผู้ฝ่าฝืนตามมาตรา ๙ ในกรณีนี้พนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามมาตรา ๑๐๘ ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ พนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องมีหนังสือแจ้งไปยังผู้ฝ่าฝืนให้ปฏิบัติตามระเบียบที่คณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติกำหนด ดังนี้

๑.๑ กรณีที่ดินที่มีการบุกรุกเป็นที่ดินที่สงวนหรือหวงห้ามไว้เพื่อใช้ประโยชน์ของทางราชการ เมื่อทบวงการเมืองซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาหรือใช้ประโยชน์ร้องขอตามระเบียบนี้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่แจ้งให้ผู้ฝ่าฝืนทราบเพื่อปฏิบัติกรอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

๑.๑.๑ ให้มาจัดการทำบันทึกไว้เป็นหลักฐานต่อทางราชการภายในเวลาที่กำหนดว่าได้ครอบครองและทำประโยชน์อยู่ในที่ดินเป็นเนื้อที่เท่าใด ตั้งแต่เมื่อใด และจะออกไปจากที่ดินได้เมื่อใด

๑.๑.๒ ให้มาทำความตกลงเพื่อเสียค่าตอบแทนตามอัตราและเวลาที่ทางราชการกำหนดให้

๑.๑.๓ เมื่อมีความจำเป็นอาจสั่งให้ผู้ฝ่าฝืนและบริวารออกไปจากที่ดินหรือ รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปจากที่ดินด้วยก็ได้

๑.๒ กรณีที่ดินที่มีการบุกรุกเป็นที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน ตามระเบียบนี้ให้อำนาจพนักงานเจ้าหน้าที่มีคำสั่งให้ผู้ฝ่าฝืนออกไป จากที่ดิน เว้นแต่กรณีที่มีเหตุผลและความจำเป็นพิเศษและไม่เป็นการกระทำที่เสื่อมประโยชน์ในการ ที่ประชาชนจะใช้ที่ดินนั้น พนักงานเจ้าหน้าที่จะผ่อนผันให้อยู่อาศัยหรือใช้ประโยชน์เป็นการชั่วคราว โดยเสียค่าตอบแทนหรือไม่ก็ได้

๑.๓ กรณีที่ดินที่มีการบุกรุกเป็นที่ดินที่ทางราชการมีโครงการจะจัดให้ประชาชน เข้าอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจแจ้งให้ผู้ฝ่าฝืนไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ผู้มีหน้าที่ในการจัดที่ดิน เพื่อขอรับคำวินิจฉัยเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินและเพื่อปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ ข้อกำหนดและเงื่อนไขในการจัดที่ดินตามโครงการจัดที่ดินนั้นต่อไป

๑.๔ กรณีที่ดินที่มีการบุกรุกเป็นที่ดินที่มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นต้นว่า ที่หิน ที่กรวด หรือที่ทราย ไม่ว่าที่ดินนั้นรัฐมนตรีจะได้ประกาศหวงห้ามไว้ในมาตรา ๙๒ แห่งประมวล กฎหมายที่ดินแล้วหรือไม่ก็ตาม ถ้ามีผู้ฝ่าฝืนเข้าไปทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นการทำลายหรือทำให้ เสื่อมสภาพ หรือเป็นอันตรายแก่ทรัพยากรในที่ดิน ตามระเบียบนี้ให้อำนาจพนักงานเจ้าหน้าที่ ที่จะแจ้งผู้บุกรุกให้ระงับการกระทำหรือสั่งให้ออกไปจากที่ดินนั้น และถ้าการกระทำนั้นก่อให้เกิด ความเสียหายแก่สาธารณชน ก็มีอำนาจสั่งให้ผู้ฝ่าฝืนแก้ไขการกระทำนั้นให้กลับคืนสู่สภาพเดิมด้วย การแจ้งของพนักงานเจ้าหน้าที่หรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากพนักงานเจ้าหน้าที่ ให้แจ้งเป็นหนังสือมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑. ชื่อและชื่อสกุลของผู้ฝ่าฝืน
๒. ตำแหน่งที่ดินที่เข้าไปบุกรุกยึดถือครอบครองหรือใช้ประโยชน์
๓. กำหนดวิธีการเงื่อนไขและระยะเวลาที่จะให้ผู้ฝ่าฝืนปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ ๒ ถ้าผู้ฝ่าฝืนเพิกเฉยหรือไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบ ให้พนักงาน เจ้าหน้าที่มีคำสั่งเป็นหนังสือให้ผู้ฝ่าฝืนออกไปจากที่ดิน และหรือรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างในที่ดินออกไป จากที่ดินภายในระยะเวลาที่กำหนดคือ

๑. ในกรณีที่ผู้ฝ่าฝืนได้เข้าบุกรุกยึดถือครอบครองได้ปลูกไม้ล้มลุกหรือธัญชาติไว้ ให้กำหนดเวลาแจ้งให้ออกไปจากที่ดินนั้นไม่น้อยกว่า ๓๐ วันหลังจากการเก็บเกี่ยวพืชผลในที่ดินนั้น เสร็จแล้ว

๒. ในกรณีเป็นการบุกรุกยึดถือครอบครองตามข้อ ๑.๔ ให้แจ้งให้ออกจากที่ดิน ที่บุกรุกหรือแจ้งให้รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างโดยเร็วแต่ต้องไม่น้อยกว่า ๗ วันนับแต่วันที่ได้รับหนังสือแจ้ง

๓. การบุกรุกยึดถือครอบครองในกรณีอื่นนอกจากข้อ ๑ และ ข้อ ๒ ให้แจ้ง ให้ออกไปจากที่ดินนั้นภายในกำหนดที่แจ้ง แต่ต้องไม่น้อยกว่า ๙๐ วันนับแต่วันที่ได้รับหนังสือแจ้ง

การส่งหนังสือแจ้งให้ส่งโดยทางไปรษณีย์ลงทะเบียนตอบรับ เว้นแต่ท้องที่ใด ไม่สะดวกในการส่งทางไปรษณีย์ตอบรับ ก็ให้จัดเจ้าหน้าที่นำไปส่ง และในกรณีที่ให้เจ้าหน้าที่นำไปส่ง ให้ปฏิบัติ ดังนี้

๑. ให้ผู้ฝ่าฝืนหรือผู้ที่บรรลุนิติภาวะแล้วซึ่งอยู่อาศัยในครอบครัวเดียวกันกับผู้ฝ่าฝืนนั้น ลงชื่อรับหนังสือแจ้งในใบรับแล้วเก็บเข้าเรื่องไว้เป็นหลักฐาน

๒. ในกรณีที่บุคคลดังกล่าวตามข้อ ๑ ไม่ยอมลงชื่อก็ให้เจ้าหน้าที่ผู้นำส่งหนังสือแจ้งบันทึกเหตุการณ์และเหตุผลในการไม่ยอมรับหนังสือแจ้งไว้และให้มีพยานอย่างน้อย ๒ คน ลงชื่อรับรองไว้ในบันทึกนั้นด้วย เมื่อผู้นำส่งหนังสือแจ้งได้ปฏิบัติกรณดังกล่าวแล้วให้ถือว่าผู้ฝ่าฝืนได้รับหนังสือแจ้งแล้ว

ผู้ฝ่าฝืนผู้ใดมีความจำเป็นไม่อาจจะปฏิบัติตามหนังสือแจ้งของพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ให้ยื่นคำร้องขอผ่อนผันล่วงหน้าไม่น้อยกว่า ๓๐ วันก่อนครบกำหนดระยะเวลาตามที่กำหนดไว้ ถ้าพนักงานเจ้าหน้าที่หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากพนักงานเจ้าหน้าที่เห็นสมควรก็ให้มีอำนาจผ่อนผันได้ตามความจำเป็นแล้วแต่กรณี

ขั้นตอนที่ ๓ ในกรณีที่ผู้ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามหนังสือแจ้งโดยไม่ยอมออกจากที่ดินหรือไม่ยอมรับรถถอน ให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากพนักงานเจ้าหน้าที่มีคำสั่งเป็นหนังสือส่งไปยังผู้ฝ่าฝืนและกำหนดให้ผู้ฝ่าฝืนออกไปจากที่ดินนั้นภายในกำหนด ๓๐ วันนับแต่วันได้รับคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ หากผู้ฝ่าฝืนยังฝ่าฝืนอยู่อีกก็ให้ดำเนินคดีต่อไป

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าเมื่อปรากฏว่าราษฎรได้บุกรุกที่ดินของรัฐก่อนวันประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕) ใช้บังคับ พนักงานเจ้าหน้าที่ไม่มีอำนาจที่จะดำเนินคดีกับผู้บุกรุกได้ทันทีที่มีการบุกรุก ต้องมีคำสั่งให้ผู้บุกรุกออกไปจากที่ดินที่บุกรุกเสียก่อน เมื่อได้รับแจ้งไปแล้วผู้บุกรุกไม่ปฏิบัติตาม จึงจะถือว่าผู้บุกรุกมีความผิดตามมาตรา ๑๐๘ ทวิ ในเรื่องนี้มีคำพิพากษาฎีกาที่ ๒๔๖๙/๒๕๒๐ วินิจฉัยว่า จำเลยเข้าไปยึดถือครอบครองที่ดินของรัฐมาตั้งแต่ก่อนมีประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕) ออกใช้บังคับ เมื่อไม่ปรากฏว่านายอำเภอหรือคณะกรรมการจัดที่ดินเพื่อประโยชน์ของประชาชนได้เคยแจ้งให้จำเลยรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปแล้ว ย่อมจะเอาผิดแก่จำเลยตามประมวลกฎหมายที่ดินมาตรา ๙ และ ๑๐๘ ทวิ ไม่ได้

๒. การดำเนินการกับผู้บุกรุกที่ดินของรัฐ ภายหลังจากวันใช้ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕) บุคคลที่ฝ่าฝืนมาตรา ๙ ภายหลังจากวันใช้ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕) ถือว่าผู้ฝ่าฝืนเป็นผู้บุกรุกที่ดินของรัฐ ย่อมมีความผิดตามมาตรา ๑๐๘ ทวิ พนักงานเจ้าหน้าที่ย่อมมีอำนาจดำเนินการฟ้องร้องต่อศาลและถูกลงโทษได้ทันทีมาตรา ๑๐๘ ทวิ ไม่ได้มีบทบัญญัติเหมือนมาตรา ๑๐๘ ที่ใช้กับผู้บุกรุกที่ดินของรัฐก่อนวันใช้ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕) ที่ให้มีการแจ้งให้ผู้บุกรุกออกไปจากที่ดินก่อนที่จะฟ้องร้องดำเนินคดี แต่ในทางปฏิบัติแล้วพนักงานเจ้าหน้าที่มักจะไม่แจ้งความเพื่อดำเนินคดีทันที พนักงานเจ้าหน้าที่มักใช้วิธีการอะลุ่มอล่วย คือแจ้งให้ผู้บุกรุกระงับการกระทำผิดและออกไปจากที่ดินเสีย โดยอาจกำหนดเวลาให้ออกจากที่ดิน ถ้าผู้กระทำผิดยังขัดขืนไม่ยอมออกไปจากที่ดินนั้น พนักงานเจ้าหน้าที่จึงจะใช้วิธีการแจ้งความเพื่อจับกุมดำเนินคดี

จากมาตรา ๑๐๘ และมาตรา ๑๐๘ ทวิ ดังกล่าว จะเห็นได้ว่ากฎหมายกำหนดวิธีดำเนินการแก่ผู้บุกรุกที่ดินของรัฐไว้แตกต่างกัน กล่าวคือประมวลกฎหมายที่ดินมาตรา ๑๐๘ เดิมบัญญัติให้ผู้บุกรุกที่ดินของรัฐมีความผิดต้องถูกลงโทษ ต่อมาเนื่องจากมีผู้บุกรุกที่ดินของรัฐเป็นจำนวนมาก จนยากต่อการที่จะให้ราษฎรออกจากที่ดินบุกรุก รัฐจึงได้ตราประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕) แก้ไขมาตรา ๑๐๘ ใหม่ และบัญญัติมาตรา ๑๐๘ ทวิ ขึ้นมาใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์

ที่จะช่วยเหลือผู้บุกรุกที่ดินเดิม ก่อนวันที่ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕) จะใช้บังคับ ให้ไม่มีความผิดในการบุกรุกที่ดินของรัฐ เมื่อได้ปฏิบัติตามระเบียบของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ กำหนดไว้ เช่น ให้ผู้บุกรุกอยู่อาศัยต่อไปโดยเสียค่าตอบแทน ถ้าไม่ปฏิบัติหรือฝ่าฝืนจึงจะถือว่า มีความผิด ส่วนการบุกรุกที่ดินของรัฐที่เกิดขึ้นหลังการใช้ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๙๖ (พ.ศ.๒๕๑๕) เป็นการบุกรุกที่เกิดขึ้นใหม่ รัฐจะไม่ให้ความช่วยเหลืออีกแล้ว โดยให้ถือว่าผู้บุกรุกที่ดินของรัฐมีความผิดทันทีที่มีการบุกรุก

มาตรการในการช่วยเหลือผู้บุกรุกที่ดิน

นอกจากรัฐจะมีมาตรการในการควบคุมดูแลรักษาและคุ้มครองป้องกันที่ดินของรัฐ มิให้ตกเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดโดยเฉพาะแล้ว รัฐก็มีหน้าที่ที่จะขจัดความเดือดร้อนของ ประชาชนในเรื่องที่ดินทำกินด้วย ดังนั้น เมื่อปรากฏว่ามีราษฎรบุกรุกเข้าครอบครองทำประโยชน์ ในที่ดินของรัฐจนสภาพที่ดินไม่อาจที่จะให้ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันต่อไปได้แล้ว เช่น มีการปลูก สร้างบ้านเรือนเป็นหลักฐานมั่นคงจนเต็มเนื้อที่ที่ รัฐจะแก้ไขปัญหาได้อย่างไร ฝ่ายปกครองซึ่งเป็น หน่วยงานของรัฐมีหน้าที่โดยตรงที่จะเป็นผู้ดูแลรักษาที่ดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันจะนำบทกฎหมาย ที่มีอยู่ในมือมาดำเนินคดีแก่ผู้บุกรุก โดยไม่คำนึงถึงปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนก็คงไม่ได้ เพราะบางครั้งการบุกรุกที่ดินของรัฐก็เกิดจากความบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงาน เจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น ไม่มีเขตหรือปักป้ายแสดงให้เห็นว่าเป็นที่สาธารณะประโยชน์ หรือหลักฐาน ของทางราชการไม่แน่นอน บางครั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ก็ปล่อยปละละเลยให้ราษฎรบุกรุกที่ดินของรัฐ โดยไม่จัดการให้ราษฎรออกไปจากที่ดินตั้งแต่ระยะแรกที่มีการบุกรุก การจะมำดำเนินการให้เขาออก จากที่ดินในภายหลังที่เขาได้สร้างบ้านเรือนเป็นหลักฐานมั่นคงแล้วก็คงจะไม่เป็นผลดีในทางปกครอง หรือในบางครั้งราษฎรผู้บุกรุกไม่มีที่ดินอยู่อาศัยและทำกินจริง ๆ การให้ราษฎรออกจากที่ดิน จึงอาจจะเกิดผลเสียมากกว่าผลดีเพราะฉะนั้นในการแก้ไขปัญหาเรื่องราษฎรบุกรุกที่ดินของรัฐ ในบางครั้งก็ไม่สามารถนำบทกฎหมายที่ให้อำนาจลงโทษผู้บุกรุกมาแก้ไขได้เสมอไป อาจต้องนำหลัก ทางรัฐศาสตร์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาบ้าง แต่อย่างไรก็ตามก็ได้หมายความว่ารัฐจะต้องมีหน้าที่แก้ไข ปัญหาการบุกรุกของราษฎรด้วยการให้ความช่วยเหลือเสมอไป เพราะมิเช่นนั้นจะก่อให้เกิดปัญหา การบุกรุกที่ไม่มีการสิ้นสุด รัฐจึงต้องมีมาตรการในการควบคุมดูแลรักษาและคุ้มครองป้องกันที่ดิน ของรัฐ โดยเฉพาะที่ดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันโดยวิธีอื่นด้วยมาตรการที่รัฐได้ดำเนินการให้ความ ช่วยเหลือแก่ผู้บุกรุกที่ดินของรัฐก็ เช่น

๑. โดยการจัดหาที่ดินแปลงใหม่ให้ราษฎรใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำกินทดแทน
๒. โดยการถอนสภาพที่ดินอันเป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดินแล้วนำมาจัดสรร ให้ราษฎรได้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำกินต่อไป
๓. โดยวิธีการให้ผู้บุกรุกที่ดินของรัฐได้อยู่อาศัยหรือใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐเป็นการ ชั่วคราว (ส่วนคุ้มครองที่ดินของรัฐ, ๒๕๕๐)

แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัย (Housing) เป็นผลผลิตที่ลักษณะเป็นเอก (unique) แตกต่างจากผลผลิตอื่น คือ บ้านอยู่อาศัยต้องลงรากปักหลักไม่ที่ใดก็ทีหนึ่ง (เป็นอสังหาริมทรัพย์ที่เคลื่อนย้ายไม่ได้) ดังนั้นมูลค่าของบ้านอยู่อาศัยจะถูกกระทบอย่างมาก โดยละวกบริเวณที่บ้านตั้งอยู่ บ้านเป็นผลผลิตหรือสินค้าที่มีความคงทนยาวนาน (very durable good) อาจจะใช้ประโยชน์ได้นาน ๕๐ ปีถึง ๑๐๐ ปี ก็มีบ้านเป็นผลผลิตที่มีขนาดใหญ่เทอะทะ (bulky commodity) จึงต้องทำการก่อสร้างไว้กลางแจ้ง เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นอากาศและปัจจัยอื่น ๆ สามารถก่อให้เกิดหรือเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการผลิตได้ และบ้านเป็นสินค้าที่มีราคาแพงทีเดียว เมื่อเทียบกับรายได้โดยเฉลี่ยของประชากร (ครัวเรือน) สำหรับประชากรส่วนใหญ่แล้ว ราคาบ้านอยู่อาศัยอาจสูงกว่ารายได้ทั้งปีของพวกเขาหลายเท่าตัว ด้วยเหตุนี้ คนจำนวนมากจำเป็นต้องทำการกู้เงินมาซื้อบ้านและที่ดิน เพื่อให้ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัยนั่นเอง

อุษณี ทอย (๒๕๔๒) กล่าวว่า อุปสงค์ที่อยู่อาศัยจะเหมือนกับอุปสงค์ของสินค้าอื่น ๆ คือ จะต้องมีส่วนประกอบสองประการเกิดขึ้นก่อนจึงจะมีอุปสงค์เกิดขึ้นได้ คือ

๑. มีความต้องการหรือมีความจำเป็นเกิดขึ้น (Want/Need) เป็นความต้องการที่อยู่อาศัยที่ปรารถนา เนื่องจากที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยหนึ่งในปัจจัยสี่อย่างที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ และเหตุผลสำคัญที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ คือ

๑.๑ คนต้องการความปลอดภัยโดยใช้ที่อยู่อาศัยเป็นที่ป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้แก่ จากสัตว์ร้ายและคนร้าย

๑.๒ คนต้องการความสบาย โดยใช้ที่อยู่อาศัยเป็นที่คุ้มแดด คุ้มฝน ไม่ถูกภัยธรรมชาติคุกคาม

๑.๓ คนต้องการใช้ที่อยู่อาศัยไว้เป็นที่เก็บทรัพย์สินและเครื่องมือเครื่องใช้

๑.๔ คนต้องการใช้ที่อยู่อาศัยไว้ใช้เป็นที่พักผ่อนเจ็บป่วย

๑.๕ คนต้องการมีที่อยู่อาศัยทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงในชีวิต เพราะการมีบ้านเท่ากับมีหลักประกันในชีวิตว่าจะไม่ต้องเร่ร่อนและยังเป็นแหล่งรวมความรัก ความอบอุ่น

๑.๖ คนต้องการมีที่อยู่อาศัยถือว่าเป็นศักดิ์ศรี แสดงฐานะทางสังคม ผู้เป็นเจ้าของเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจเป็นที่ยอมรับของสังคม มีหน้าตา ยังเป็นที่ฟังของผู้อื่นได้ ไม่ต้องอาศัยผู้อื่น

๑.๗ ที่อยู่อาศัยเป็นทรัพย์สินที่มีค่ามาก หาได้ยาก ดังนั้น ผู้ที่มีบ้านอยู่อาศัย จึงถือว่าเขาประสบความสำเร็จในชีวิตด้านหนึ่ง

๑.๘ คนที่มีที่อยู่อาศัยจะมีความรู้สึกเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเอง ไม่ต้องคอยระเกรงใจจะทำกิจการใดในที่อยู่อาศัย อันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวเอง ต่อครอบครัว ก็สามารถทำได้โดยอิสระ

๒. มีอำนาจซื้อ (Purchasing Power) เป็นความต้องการที่อยู่อาศัยที่ประชาชนสามารถจ่ายและเต็มใจจ่ายเพื่อซื้อบ้าน คนเราต้องการที่อยู่อาศัยเมื่อถึงเวลา แต่จะสามารถซื้อที่อยู่อาศัยได้จะขึ้นอยู่กับ

๒.๑ รายได้ จะต้องมียังพอที่จะหาซื้อบ้านหรือที่อยู่อาศัยได้

๒.๒ ราคาบ้านหรือที่อยู่อาศัย ราคาที่ดิน ซึ่งราคาบ้านส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับราคาวัสดุก่อสร้าง

๒.๓ ปัจจัยอื่น ๆ ที่เร่งหรือลดอำนาจซื้อ ได้แก่ การกู้เงินจากแหล่งเงินทุน เช่น ธนาคารหรือเงินทุนหลักทรัพย์ เครดิตจากบริษัทที่ขายที่อยู่อาศัยหรือหมู่บ้านจัดสรร หรือความนิยมการมีบ้าน

ทฤษฎีความต้องการของ Abraham Maslow

อับราฮัม มาสโลว์ เป็นนักจิตวิทยาอยู่ที่มหาวิทยาลัยแบรนดีส์ ได้พัฒนาทฤษฎีการจูงใจที่รู้จักกันมากที่สุด ระบุว่าบุคคลจะมีความต้องการที่เรียงลำดับจากระดับพื้นฐานมากที่สุดไปยังระดับสูงสุดของมาสโลว์จะอยู่บนพื้นฐานของสมมุติฐานรากฐานสามข้อ คือ

๑. บุคคล คือ สิ่งมีชีวิตที่มีความต้องการ ความต้องการของบุคคลสามารถมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของพวกเขาได้ ความต้องการที่ยังไม่ถูกตอบสนองเท่านั้นที่สามารถมีอิทธิพลต่อความต้องการที่ถูกตอบสนองแล้วจะไม่เป็นสิ่งจูงใจ

๒. ความต้องการของบุคคลจะถูกเรียงลำดับตามความสำคัญเป็นขั้นขึ้นจากความต้องการพื้นฐาน (เช่น อาหารและที่อยู่อาศัย) ไปจนถึง ความต้องการที่ซับซ้อน (เช่น ความสำเร็จ)

๓. บุคคลที่จะก้าวไปสู่ความต้องการระดับต่อไปเมื่อความต้องการสภาพแวดล้อมการทำงานที่ปลอดภัย ก่อนที่จะถูกจูงใจให้มุ่งไปสู่การตอบสนองความต้องการทางสังคม

ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs) อยู่ลำดับต่ำที่สุด ความต้องการเหล่านี้จะหมายถึง แรงผลักดันทางชีววิทยาพื้นฐาน เช่น ความต้องการอาหาร อากาศ น้ำ และที่อยู่อาศัย

ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) เป็นความต้องการลำดับสองของมาสโลว์ จะถูกกระตุ้นหลังจากที่ความต้องการทางร่างกายถูกตอบสนองแล้ว ความต้องการความปลอดภัยจะหมายถึงความต้องการสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยจากอันตรายทางร่างกายและจิตใจ

ความต้องการทางสังคม (Social Needs) คือ ความต้องการระดับสามที่ระบุโดย มาสโลว์ ความต้องการทางสังคมจะหมายถึงความต้องการที่จะเกี่ยวกับการมีเพื่อนและการถูกยอมรับโดยบุคคลอื่น

ความต้องการเกียรติยศและชื่อเสียง (Esteem Needs) คือ ความต้องการระดับสี่ ความต้องการเหล่านี้ หมายถึง ความต้องการของบุคคลที่จะสร้างความเคารพตนเอง และการชมเชยยกย่อง จากบุคคลอื่น

ความต้องการความสมหวังของชีวิต (Self-Actualization Needs) คือ ความต้องการระดับสูงสุด บุคคลมักต้องการโอกาสที่จะคิดสร้างสรรค์ภายในงานหรือพวกเขาต้องการความเป็นอิสระและความรับผิดชอบ (กุลธิดา เหลืองไพรินทร์, ๒๕๕๗)

นโยบายและยุทธศาสตร์ด้านที่อยู่อาศัย

1. การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs)
(สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)

การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นเครื่องกำหนดทิศทางการพัฒนาของโลกในระยะเวลา ๑๕ ปี (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๗๓) โดยมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อขจัดความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำ โดยไม่ทิ้งใครไว้เบื้องหลัง ไม่ทำลายแหล่งทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้นต่อการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ประกอบด้วย ๑๗ เป้าหมาย (Goal) โดยในเป้าหมายที่ ๑๑ ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความครอบคลุม ประกอบด้วย มิถุนิต้านทานและยั่งยืน (Make cities and human settlements inclusive, safe, Resilient and sustainable) มีเป้าประสงค์ครอบคลุมในหลายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเมืองและชุมชน ประกอบด้วย การเข้าถึงที่อยู่อาศัยและบริการพื้นฐานการยกระดับชุมชนแออัด การเข้าถึงคมนาคมขนส่งที่ยั่งยืน ปลอดภัย ในราคาที่จ่ายได้ และคำนึงถึงกลุ่มคนที่อยู่ในสถานการณ์ที่เปราะบาง ผู้หญิง เด็ก ผู้มีความบกพร่องทางร่างกาย และผู้สูงอายุ ยกระดับการพัฒนาเมืองและขีดความสามารถให้ครอบคลุมและยั่งยืน เพื่อการวางแผนและการบริหารจัดการ การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์อย่างมีส่วนร่วมและบูรณาการ ลดผลกระทบทางลบของเมืองต่อสิ่งแวดล้อม การพัฒนาและเข้าถึงพื้นที่สีเขียว การสนับสนุนให้มีความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมือง รอบเมือง และชนบท

๒. เป้าหมายที่ ๑๑ เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน

ความเป็นเมืองกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยสหประชาชาติคาดการณ์ว่าภายในปี พ.ศ.๒๕๙๓ ประชากรโลกที่อาศัยในเขตเมืองจะมีมากถึงร้อยละ ๖๘ ของจำนวนประชากรทั่วโลก หรือที่จำนวน ๖.๗ พันล้านคน เนื่องจากเมืองเป็นแหล่งสำคัญของการจ้างงาน มีความพร้อมด้านระบบสาธารณูปโภคและการคมนาคมขั้นพื้นฐาน และมีสวัสดิการสังคมต่าง ๆ รองรับ ดังนั้น การทำให้เมืองที่อยู่อาศัยมีคุณภาพ มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีความปลอดภัย และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงเป็นเรื่องที่ทุกภาคส่วนต้องให้ความสำคัญ นอกจากนี้ การพัฒนาเมืองจะต้องคำนึงถึงมิติความแตกต่างทางสังคม โดยเฉพาะการพัฒนาที่คำนึงถึงกลุ่มเปราะบาง อาทิ ผู้พิการ ผู้สูงอายุ สตรีมีครรภ์ และผู้มีรายได้น้อย ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในเมืองได้อย่างมีคุณภาพ และเข้าถึงบริการพื้นฐานต่าง ๆ ได้อย่างเท่าเทียม

การพัฒนาเมืองให้เป็นเมืองที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย มีความครอบคลุม และมีความปลอดภัยมีแนวโน้มที่ดีขึ้น โดยผลการสำรวจครัวเรือนผู้มีรายได้น้อยในชุมชนแออัดที่มีความเดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยในปี พ.ศ.๒๕๖๐ มีจำนวนอยู่ที่ ๗๐๑,๗๐๒ ครัวเรือน ลดลงจาก ๗๙๑,๖๔๗ ครัวเรือน ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ ในขณะที่การก่ออาชญากรรมในคดีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตร่างกาย และเพศปี พ.ศ.๒๕๖๓ ได้รับแจ้ง ๑๔,๕๘๕ คดี ลดลงจาก ๒๐,๗๔๔ คดี ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ สะท้อนถึงสถานการณ์ความปลอดภัยของประชาชนที่ดีขึ้น เช่นเดียวกับจำนวนประชากรที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติในภาพรวมที่ลดลง โดยในปี พ.ศ.๒๕๖๑ มีจำนวน ๑,๘๔๕ คน ต่อประชากร ๑๐๐,๐๐๐ คน ลดลงจาก ๖,๕๕๓ คน ต่อประชากร ๑๐๐,๐๐๐ คน ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ โดยภัยพิบัติที่ส่งผลกระทบมากที่สุด ได้แก่ อุทกภัยและภัยแล้ง ส่วนปริมาณขยะมูลฝอยที่นำกลับไปใช้ประโยชน์และได้รับการกำจัดอย่างถูกต้องเพิ่มสูงขึ้น โดยปี พ.ศ.๒๕๖๒ มีขยะที่ได้รับการกำจัดอย่างถูกต้อง ๙.๘๑ ล้านตัน เพิ่มขึ้นจาก ๙.๕๗ ล้านตันในปี พ.ศ.๒๕๕๙ และมีขยะถูกนำกลับไปใช้ประโยชน์ในปี พ.ศ.๒๕๖๒ ที่ ๑๒.๕๒ ล้านตัน เพิ่มขึ้นจาก ๕.๘๑ ล้านตัน ในปี พ.ศ.๒๕๕๙

นอกจากนี้ การใช้ประโยชน์จากที่ดินในเมืองมีประสิทธิภาพขึ้นเล็กน้อย โดยอัตราส่วนระหว่างอัตราการใช้ที่ดินต่ออัตราการเติบโตของประชากร (LCRPGR) ซึ่งใช้เพื่อประเมินประสิทธิภาพการใช้ที่ดินในเขตเมืองโดยเปรียบเทียบกับการเพิ่มของจำนวนประชากรในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๒ มีค่าคะแนนอยู่ที่ ๐.๙๕๘ ลดลงจาก ๐.๙๖๗ ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๕๙ ซึ่งหมายถึงอัตราการเติบโตของประชากรต่ำกว่าการใช้ที่ดินเล็กน้อยแสดงถึงการใช้ที่ดินได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และภาครัฐยังได้บรรจุประเด็นการพัฒนาให้เป็นเมืองน่าอยู่สำหรับคนทุกกลุ่มในสังคมโดยมีคุณภาพชีวิต สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจและการบริหารจัดการที่ดีไว้ในแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ ประเด็นเมืองน่าอยู่อัจฉริยะ

อย่างไรก็ดี ยังมีข้อจำกัดเรื่องการเข้าถึงระบบขนส่งสาธารณะได้โดยสะดวกของประชากรในพื้นที่เมืองศูนย์กลางความเจริญ โดยประชากรเมืองเฉลี่ยเพียงร้อยละ ๒๔ สามารถเข้าถึงระบบขนส่งสาธารณะได้โดยสะดวก และมีเพียงเมืองกรุงเทพมหานครเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่มีสัดส่วนสูงกว่าร้อยละ ๕๐ ขณะที่เมืองในพื้นที่ปริมณฑล ได้แก่ นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรสาคร มีสัดส่วนประชากรที่เข้าถึงระบบขนส่งสาธารณะได้โดยสะดวกต่ำกว่าค่าเฉลี่ย นอกจากนี้ สัดส่วนพื้นที่เปิดสาธารณะต่อพื้นที่เมืองอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ โดยเฉพาะสัดส่วนของพื้นที่สีเขียว ซึ่งกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนพื้นที่สีเขียวเพียงร้อยละ ๒ ของพื้นที่เมืองทั้งหมด อีกทั้งยังมีปัญหามลพิษทางอากาศที่พบปริมาณฝุ่นละอองขนาดเล็ก PM 2.5 โดยเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้น

การเข้าถึงระบบขนส่งสาธารณะโดยสะดวก หมายถึงประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้สถานีรถไฟโดยสารประจำทาง รถสองแถวและเรือภายในระยะ ๔๐๐ เมตร หรืออาศัยอยู่ใกล้สถานีรถไฟไฟฟ้า และรถไฟไฟฟ้าใต้ดิน ภายในระยะ ๕๐๐ เมตร สร้างหลักประกันว่าทุกคนเข้าถึงที่อยู่อาศัยและบริการพื้นฐานที่เพียงพอ ปลอดภัย ในราคาที่สามารถจ่ายได้และยกระดับชุมชนแออัด ภายในปี พ.ศ.๒๕๗๓

๓. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๖๐

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๖๐ ได้บัญญัติเกี่ยวกับการเสมอภาค สิทธิ เสรีภาพ ที่ได้รับความคุ้มครองทางกฎหมาย และการเข้าถึงสวัสดิการขั้นพื้นฐานของรัฐ

หมวดที่ ๓ เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย

มาตรา ๓๘ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือสวัสดิภาพของประชาชน หรือการผังเมือง หรือเพื่อรักษาสถานภาพของครอบครัว หรือเพื่อสวัสดิภาพของผู้เยาว์

หมวดที่ ๖ แนวนโยบายแห่งรัฐ

มาตรา ๗๑ รัฐพึงเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวอันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของสังคม จัดให้ประชาชนมีที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสม ส่งเสริมและพัฒนาการเสริมสร้างสุขภาพเพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพที่แข็งแรงและมีจิตใจเข้มแข็ง รวมตลอดทั้งส่งเสริมการกีฬาให้ไปสู่ความเป็นเลิศ และเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน

๔. ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐)

เป็นกรอบการพัฒนาประเทศระยะยาว พร้อมกับการปฏิรูปและการพัฒนาระบบ และกลไก การบริหารราชการแผ่นดินในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ให้สามารถนำไปสู่การปฏิบัติ อย่างจริงจัง เพื่อยกระดับคุณภาพของประเทศไทยและบรรเทาความรุนแรงของปัญหา ทั้งด้าน เศรษฐกิจความเหลื่อมล้ำ ทุจริตคอร์รัปชัน และความขัดแย้งในสังคม รวมถึงความสามารถในการรับมือ กับภัยคุกคามและบริหารจัดการกับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งจะทำให้ประเทศไทยสามารถ ดำรงรักษาความเป็นชาติที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และคนไทยในประเทศ มีความอยู่ดีมีสุขอย่างถ้วนหน้า “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน”

ในปัจจุบันประเทศไทยยังคงมีประเด็นความท้าทายการพัฒนาในหลายมิติ ทั้งในมิติ เศรษฐกิจที่โครงสร้างเศรษฐกิจยังไม่สามารถขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมอย่างเต็มที่ ผลผลิตการผลิต ของภาคบริการและภาคเกษตรยังอยู่ในระดับต่ำ คุณภาพและสมรรถนะของแรงงานที่ยังไม่สอดคล้อง กับความต้องการในการขับเคลื่อนการพัฒนาของประเทศ มิติทางสังคมที่การยกระดับรายได้ของ ประชาชน การแก้ปัญหาด้านความยากจนและความเหลื่อมล้ำ การพัฒนาคุณภาพการให้บริการ และการขยายโอกาสในการเข้าถึงระบบบริการสาธารณะยังคงมีช่องว่างที่สามารถพัฒนาต่อไปได้ มิติสิ่งแวดล้อมที่การฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการ พัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน และมิติของการบริหารจัดการภาครัฐที่ยังขาดความต่อเนื่องและ ความยืดหยุ่นในการตอบสนองความต้องการในการแก้ปัญหาของประชาชนได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ยังมีสถานการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างประชากรที่มีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานลดลงและประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบก้าวกระโดด ความท้าทายใหม่ ๆ ซึ่งมาจากการ เปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทั้งด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจ การเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนจากการรวมกลุ่มภายในภูมิภาคและการเปิดเสรีด้านต่าง ๆ ตลอดจน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าว จะก่อให้เกิดความท้าทายในการพัฒนาประเทศทั้งในมิติความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ประเทศไทยจำเป็นต้องมีการวางแผนยุทธศาสตร์ด้านต่าง ๆ ที่รอบคอบและครอบคลุม เพื่อเป็นกรอบในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ ให้เจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

๕. วิสัยทัศน์ เป้าหมาย และตัวชี้วัด

วิสัยทัศน์ประเทศคือ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนา แล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยมีเป้าหมายการพัฒนาประเทศ คือ “ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข เศรษฐกิจพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สังคมเป็นธรรม ฐานทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน” โดยยกระดับศักยภาพของประเทศในหลากหลายมิติ พัฒนาคนในทุกมิติ และในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ สร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม สร้างการเติบโต บนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และมีภาครัฐของประชาชนเพื่อประชาชนและประโยชน์ ส่วนรวม โดยการประเมินผลการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ชาติ ประกอบด้วย

๕.๑ ความอยู่ดีมีสุขของคนไทยและสังคมไทย

๕.๒ ขีดความสามารถในการแข่งขัน การพัฒนาเศรษฐกิจและการกระจายรายได้

๕.๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ

๕.๔ ความเท่าเทียมและความเสมอภาคของสังคม

๕.๕ ความหลากหลายทางชีวภาพ คุณภาพสิ่งแวดล้อม และความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ

๕.๖ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการและการเข้าถึงการให้บริการของภาครัฐ

การพัฒนาประเทศในช่วงระยะเวลาของยุทธศาสตร์ชาติ จะมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยประกอบด้วย ๖ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ

๖. ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง

ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ คือ ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข เน้นการบริหารจัดการสภาวะแวดล้อมของประเทศให้มีความมั่นคงปลอดภัย เอกရာช อธิปไตย และมีความสงบเรียบร้อยในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาติ สังคม ชุมชน มุ่งเน้นการพัฒนาคน เครื่องมือ เทคโนโลยี และระบบฐานข้อมูลขนาดใหญ่ให้มีความพร้อมสามารถรับมือกับภัยคุกคามและภัยพิบัติได้ทุกรูปแบบ และทุกระดับความรุนแรง ควบคู่ไปกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านความมั่นคงที่มีอยู่ในปัจจุบัน และที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ใช้กลไกการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการทั้งกับส่วนราชการ ภาคเอกชน ประชาสังคม และองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ รวมถึงประเทศเพื่อนบ้านและมิตรประเทศทั่วโลกบนพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาล ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคงประกอบด้วย ๕ ประเด็น ได้แก่

๖.๑ การรักษาความสงบภายในประเทศ เพื่อสร้างเสริมความสงบเรียบร้อย และสันติสุขให้เกิดขึ้นกับประเทศชาติบ้านเมือง โดย ๑. การพัฒนาและเสริมสร้างคนในทุกภาคส่วนให้มีความเข้มแข็ง มีความพร้อมตระหนักรู้ในเรื่องความมั่นคง และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ๒. การพัฒนาและเสริมสร้างความจงรักภักดีต่อสถาบันหลักของชาติ ๓. การพัฒนาและเสริมสร้างการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่มีเสถียรภาพและมีธรรมาภิบาล เห็นแก่ประโยชน์ของประเทศชาติมากกว่าประโยชน์ส่วนตน และ ๔. การพัฒนาและเสริมสร้างกลไกที่สามารถป้องกันและขจัดสาเหตุของประเด็นปัญหาความมั่นคงที่สำคัญ

๖.๒ การป้องกันและแก้ไขปัญหาที่มีผลกระทบต่อความมั่นคง เพื่อแก้ไขปัญหาเดิม และป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาใหม่เกิดขึ้น โดย ๑. การแก้ไขปัญหาความมั่นคงในปัจจุบัน ๒. การติดตามเฝ้าระวัง ป้องกัน และแก้ไขปัญหาที่อาจอุบัติขึ้นใหม่ ๓. การสร้างความปลอดภัยและความสันติสุขอย่างถาวรในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และ ๔. การรักษาความมั่นคงและผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งทางบกและทางทะเล

๖.๓ การพัฒนาศักยภาพของประเทศให้พร้อมเผชิญภัยคุกคามที่กระทบต่อความมั่นคงของชาติเพื่อยกระดับขีดความสามารถของกองทัพและหน่วยงานด้านความมั่นคง โดย ๑. การพัฒนาระบบงานข่าวกรองแห่งชาติแบบบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ ๒. การพัฒนาและฝึกพลกำลังอำนาจแห่งชาติ กองทัพและหน่วยงานความมั่นคง รวมทั้งภาครัฐและภาคประชาชนให้พร้อมป้องกันและรักษาอธิปไตยของประเทศ และเผชิญกับภัยคุกคามได้ทุกมิติทุกรูปแบบและทุกระดับ และ ๓. การพัฒนาระบบเตรียมพร้อมแห่งชาติและการบริหารจัดการภัยคุกคามให้มีประสิทธิภาพ

๖.๔ การบูรณาการความร่วมมือด้านความมั่นคงกับอาเซียนและนานาชาติ รวมถึงองค์กรภาครัฐและที่มิใช่ภาครัฐ เพื่อสร้างเสริมความสงบสุข สันติสุข ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าให้กับประเทศชาติ ภูมิภาค และโลกอย่างยั่งยืน โดย ๑. การเสริมสร้างและรักษาคุณภาพสถานะแวดล้อมระหว่างประเทศ ๒. การเสริมสร้างและธำรงไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาค และ ๓. การร่วมมือทางการพัฒนากับประเทศเพื่อนบ้าน ภูมิภาค โลก รวมถึงองค์กรภาครัฐและที่มิใช่ภาครัฐ

๖.๕ การพัฒนากลไกการบริหารจัดการความมั่นคงแบบองค์รวม เพื่อให้กลไกสำคัญต่าง ๆ ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการใช้หลักธรรมาภิบาล และการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด โดย ๑. การพัฒนากลไกให้พร้อมสำหรับการติดตาม เผ่าระวัง แจ้งเตือน ป้องกัน และแก้ไขปัญหาคความมั่นคงแบบองค์รวมอย่างเป็นรูปธรรม ๒. การบริหารจัดการความมั่นคงให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศในมิติอื่น ๆ และ ๓. การพัฒนากลไกและองค์กรขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง

๗. ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน มีเป้าหมายการพัฒนาที่มุ่งเน้นการยกระดับศักยภาพของประเทศในหลากหลายมิติ บนพื้นฐานแนวคิด ๓ ประการ ได้แก่ ๑. “ต่อยอดอดีต” โดยมองกลับไปที่เราทราบดีทางเศรษฐกิจ อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และจุดเด่นทางทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย รวมทั้งความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของประเทศในด้านอื่น ๆ นำมาประยุกต์ผสมผสานกับเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของเศรษฐกิจและสังคมโลกสมัยใหม่ ๒. “ปรับปัจจุบัน” เพื่อปูทางสู่อนาคตผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศในมิติต่าง ๆ ทั้งโครงข่ายระบบคมนาคมและขนส่ง โครงสร้างพื้นฐานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและดิจิทัล และการปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการอนาคต และ ๓. “สร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต” ด้วยการเพิ่มศักยภาพของผู้ประกอบการพัฒนาคนรุ่นใหม่ รวมถึงปรับรูปแบบธุรกิจ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดผสมผสานกับยุทธศาสตร์ที่รองรับอนาคตบนพื้นฐานของการต่อยอดอดีตและปรับปัจจุบัน พร้อมทั้งส่งเสริม และสนับสนุนจากภาครัฐให้ประเทศไทยสามารถสร้างฐานรายได้และการจ้างงานใหม่ ขยายโอกาสทางการค้า และการลงทุนในเวทีโลกควบคู่ไปกับการยกระดับรายได้และการกินดีอยู่ดี รวมถึง การเพิ่มขึ้นของคนชั้นกลางและลดความเหลื่อมล้ำของคนในประเทศได้ในคราวเดียวกัน ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้าง ความสามารถในการแข่งขัน ประกอบด้วย ๕ ประเด็น ได้แก่

๗.๑ การเกษตรสร้างมูลค่าให้ความสำคัญกับการเพิ่มผลผลิตภาพการผลิตทั้งเชิงปริมาณและมูลค่า และความหลากหลายของสินค้าเกษตร ประกอบด้วย ๑. เกษตรอัตลักษณ์พื้นถิ่น ๒. เกษตรปลอดภัย ๓. เกษตรชีวภาพ ๔. เกษตรแปรรูป และ ๕. เกษตรอัจฉริยะ

๗.๒ อุตสาหกรรมและบริการแห่งอนาคต โดยสร้างอุตสาหกรรมและบริการแห่งอนาคตที่ขับเคลื่อนประเทศไทยไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้วด้วยนวัตกรรมและเทคโนโลยีแห่งอนาคต ประกอบด้วย ๑. อุตสาหกรรมชีวภาพ ๒. อุตสาหกรรมและบริการการแพทย์ครบวงจร ๓. อุตสาหกรรมและบริการดิจิทัล ข้อมูลและปัญญาประดิษฐ์ ๔. อุตสาหกรรมและบริการขนส่งและโลจิสติกส์ และ ๕. อุตสาหกรรมความมั่นคงของประเทศ

๗.๓ สร้างความหลากหลายด้านการท่องเที่ยว โดยการรักษาการเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญของการท่องเที่ยวระดับโลกที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวทุกระดับ และเพิ่มสัดส่วนของนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพสูง ประกอบด้วย ๑. ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรม ๒. ท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ ๓. ท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ความงามและแพทย์แผนไทย ๔. ท่องเที่ยวสำราญทางน้ำ และ ๕. ท่องเที่ยวเชื่อมโยงภูมิภาค

๗.๔ โครงสร้างพื้นฐาน เชื่อมไทย เชื่อมโลก ครอบคลุมถึงโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพในด้านโครงข่ายคมนาคมพื้นที่และเมือง รวมถึงเทคโนโลยี ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดย ๑. เชื่อมโยงโครงข่ายคมนาคมไร้รอยต่อ ๒. สร้างและพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ๓. เพิ่มพื้นที่และเมืองเศรษฐกิจ ๔. พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเทคโนโลยีสมัยใหม่ และ ๕. รักษาและเสริมสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมหภาค

๗.๕ พัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานผู้ประกอบการยุคใหม่ สร้างและพัฒนาผู้ประกอบการยุคใหม่ ที่มีทักษะและจิตวิญญาณของการเป็นผู้ประกอบการที่มีความสามารถในการแข่งขันและมีอัตลักษณ์ชัดเจน โดย ๑. สร้างผู้ประกอบการอัจฉริยะ ๒. สร้างโอกาสเข้าถึงบริการทางการเงิน ๓. สร้างโอกาสเข้าถึงตลาด ๔. สร้างโอกาส เข้าถึงข้อมูล และ ๕. ปรับบทบาทและโอกาสการเข้าถึงบริการภาครัฐ

๘. ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ โดยคนไทยมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่ตีรอบด้าน และมีสุขภาวะที่ดีในทุกช่วงวัย มีจิตสาธารณะ รับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัธยัสถ์ อดออม โอบอ้อมอารี มีวินัย รักษาศีลธรรม และเป็นพลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ ๒๑ มีทักษะสื่อสารภาษาอังกฤษและภาษาที่ ๓ และอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น มีนิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สู่การเป็นคนไทยที่มีทักษะสูง เป็นนวัตกรรม นักคิด ผู้ประกอบการ เกษตรกรยุคใหม่ และอื่น ๆ โดยมีสัมมาชีพตามความถนัดของตนเอง ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ ประกอบด้วย ๗ ประเด็น ได้แก่

๘.๑ การปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม มุ่งเน้นให้สถาบันทางสังคมร่วมปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมที่พึงประสงค์ โดย ๑. การปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมผ่านการเลี้ยงดูในครอบครัว ๒. การบูรณาการเรื่องความซื่อสัตย์ วินัย คุณธรรม จริยธรรม ในการจัดการเรียนการ

สอนในสถานศึกษา ๓. การสร้างความเข้มแข็งในสถาบันทางศาสนา ๔. การปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ๕. การสร้างค่านิยมและวัฒนธรรมที่พึงประสงค์จากภาคธุรกิจ ๖. การใช้สื่อและสื่อสารมวลชนในการปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมของคนในสังคม และ ๗. การส่งเสริมให้คนไทยมีจิตสาธารณะและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

๘.๒ การพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต มุ่งเน้นการพัฒนาคนเชิงคุณภาพในทุกช่วงวัย ประกอบด้วย ๑. ช่วงการตั้งครรภ์/ปฐมวัย เน้นการเตรียมความพร้อมให้แก่พ่อแม่ก่อนการตั้งครรภ์ ๒. ช่วงวัยเรียน/วัยรุ่น ปลูกฝังความเป็นคนดี มีวินัย พัฒนาทักษะการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับศตวรรษที่ ๒๑ ๓. ช่วงวัยแรงงาน ยกระดับ ศักยภาพ ทักษะและสมรรถนะแรงงานสอดคล้องกับความต้องการของตลาด และ ๔. ช่วงวัยผู้สูงอายุ ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเป็นพลังในการขับเคลื่อนประเทศ

๘.๓ ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ ๒๑ มุ่งเน้นผู้เรียนให้มีทักษะการเรียนรู้และมีใจใฝ่เรียนรู้ตลอดเวลา โดย ๑. การปรับเปลี่ยนระบบการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการพัฒนาทักษะสำหรับศตวรรษที่ ๒๑ ๒. การเปลี่ยนโฉมบทบาท “ครู” ให้เป็นครูยุคใหม่ ๓. การเพิ่มประสิทธิภาพระบบ บริหารจัดการศึกษาในทุกกระดับ ทุกประเภท ๔. การพัฒนาระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕. การสร้างความตื่นตัวให้คนไทยตระหนักถึงบทบาทความรับผิดชอบต่อและการวางตำแหน่งของประเทศไทยในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์และประชาคมโลก ๖. การวางพื้นฐานระบบรองรับการเรียนรู้โดยใช้ดิจิทัลแพลตฟอร์ม และ ๗. การสร้างระบบการศึกษาเพื่อเป็นเลิศทางวิชาการระดับนานาชาติ

๘.๔ การตระหนักถึงพหุปัญญาของมนุษย์ที่หลากหลาย โดย ๑. การพัฒนาและส่งเสริมพหุปัญญาผ่านครอบครัวระบบสถานศึกษา สภาพแวดล้อม รวมทั้ง สื่อตั้งแต่ระดับปฐมวัย ๒. การสร้างเส้นทางอาชีพ สภาพแวดล้อมการทำงาน และระบบสนับสนุนที่เหมาะสมสำหรับผู้มีความสามารถพิเศษผ่านกลไกต่าง ๆ และ ๓. การดึงดูดกลุ่มผู้เชี่ยวชาญต่างชาติและคนไทยที่มีความสามารถในต่างประเทศให้มาสร้างและพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมให้กับประเทศ

๘.๕ การเสริมสร้างให้คนไทยมีสุขภาวะที่ดี ครอบคลุมทั้งด้านกาย ใจ สติปัญญา และสังคม โดย ๑. การสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาวะ ๒. การป้องกันและควบคุมปัจจัยเสี่ยงที่คุกคามสุขภาวะ ๓. การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาวะที่ดี ๔. การพัฒนาระบบบริการสุขภาพที่ทันสมัยสนับสนุนการสร้างสุขภาวะที่ดีและ ๕. การส่งเสริมให้ชุมชนเป็นฐานในการสร้างสุขภาวะที่ดีในทุกพื้นที่

๘.๖ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพ ทรัพยากรมนุษย์โดย ๑. การสร้างความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย ๒. การส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ครอบครัว และชุมชนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ๓. การปลูกฝังและพัฒนาทักษะนอกห้องเรียน และ ๔. การพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๘.๗ การเสริมสร้างศักยภาพการกีฬาในการสร้างคุณค่าทางสังคมและพัฒนาประเทศ โดย ๑. การส่งเสริมการออกกำลังกาย และกีฬาขั้นพื้นฐานให้กลายเป็นวิถีชีวิต ๒. การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมออกกำลังกาย กีฬาและนันทนาการ ๓. การส่งเสริมการกีฬา

เพื่อพัฒนาสู่ระดับอาชีพ และ ๔. การพัฒนาบุคลากรด้านการกีฬาและนันทนาการเพื่อรองรับการเติบโตของอุตสาหกรรมกีฬา

๙. ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญที่ให้ความสำคัญการดึงเอาพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชน ประชาสังคม ชุมชนท้องถิ่น มาร่วมขับเคลื่อน โดยการสนับสนุนการรวมตัวของประชาชนในการร่วมคิดร่วมทำ เพื่อส่วนรวม การกระจายอำนาจและความรับผิดชอบไปสู่กลไกบริหารราชการแผ่นดินในระดับท้องถิ่น การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในการจัดการตนเองและการเตรียมความพร้อมของประชากรไทยทั้งในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพสามารถพึ่งตนเองและทำประโยชน์แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้นานที่สุด โดยรัฐให้หลักประกันการเข้าถึงบริการและสวัสดิการที่มีคุณภาพอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ประกอบด้วย ๔ ประเด็น ได้แก่

๙.๑ การลดความเหลื่อมล้ำ สร้างความเป็นธรรมในทุกมิติ โดย ๑. ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจฐานราก ๒. ปฏิรูประบบภาษีและการคุ้มครองผู้บริโภค ๓. กระจายการถือครองที่ดินและการเข้าถึงทรัพยากร ๔. เพิ่มผลิตภาพและคุ้มครองแรงงานไทยให้เป็นแรงงานฝีมือที่มีคุณภาพและความริเริ่มสร้างสรรค์ มีความปลอดภัยในการทำงาน ๕. สร้างหลักประกันทางสังคมที่ครอบคลุมและเหมาะสมกับคนทุกช่วงวัย ทุกเพศภาวะ และทุกกลุ่ม ๖. ลงทุนทางสังคมแบบมุ่งเป้าเพื่อช่วยเหลือกลุ่มคนยากจนและกลุ่มผู้ด้อยโอกาสโดยตรง ๗. สร้างความเป็นธรรมในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขและการศึกษา โดยเฉพาะสำหรับผู้มีรายได้น้อยและกลุ่มผู้ด้อยโอกาส และ ๘. สร้างความเป็นธรรมในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างทั่วถึง

๙.๒ การกระจายศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี โดย ๑. พัฒนาศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีในภูมิภาค ๒. กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละกลุ่มจังหวัดในมิติต่าง ๆ ๓. จัดระบบเมืองที่เอื้อต่อการสร้างชีวิตและสังคมที่มีคุณภาพและปลอดภัย ให้สามารถตอบสนองต่อสังคมสูงวัยและแนวโน้มของการขยายตัวของเมืองในอนาคต ๔. ปรับโครงสร้างและแก้ไขกฎหมายระเบียบบริหารราชการแผ่นดินเพื่อวางระบบและกลไกการบริหารงานในระดับภาค กลุ่มจังหวัด ๕. สนับสนุนการพัฒนาพื้นที่บนฐานข้อมูล ความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรม และ ๖. การพัฒนากำลังแรงงานในพื้นที่

๙.๓ การเสริมสร้างพลังทางสังคม โดย ๑. สร้างสังคมเข้มแข็งที่แบ่งปันไม่ทอดทิ้งกันและมีคุณธรรม โดยสนับสนุนการรวมตัวและดึงพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ๒. การรองรับสังคมสูงวัยอย่างมีคุณภาพ ๓. สนับสนุนความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน ๔. ส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศและบทบาทของสตรีในการสร้างสรรค์สังคม ๕. สนับสนุนการพัฒนาบนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรม และ ๖. สนับสนุนการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อสร้างสรรค์ เพื่อรองรับสังคมยุคดิจิทัล

๙.๔ การเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา การพึ่งตนเองและการจัดการตนเอง โดย ๑. ส่งเสริมการปรับพฤติกรรมในระดับครัวเรือน ให้มีขีดความสามารถในการจัดการวางแผนชีวิต สุขภาพ ครอบครัว การเงินและอาชีพ ๒. เสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการ

พึ่งตนเองและการพึ่งพากันเอง ๓. สร้างการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อสร้างประชาธิปไตย ชุมชน และ ๔. สร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้กับชุมชน

๑๐. ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งมิติด้าน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และความเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างกันทั้งภายใน และภายนอกประเทศอย่างบูรณาการ ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการกำหนดกลยุทธ์และแผนงาน และการให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในแบบทางตรงให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยเป็นการ ดำเนินการบนพื้นฐานการเติบโตร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลทั้ง ๓ ด้าน อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนเพื่อคนรุ่นต่อไปอย่างแท้จริง ประเด็นยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ๖ ประเด็น ได้แก่

๑๐.๑ สร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคมเศรษฐกิจสีเขียว โดย ๑. เพิ่มมูลค่าของ เศรษฐกิจฐานชีวภาพให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ๒. อนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในและนอกถิ่นกำเนิด ๓. อนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำ ลำคลองและแหล่งน้ำธรรมชาติทั่วประเทศ ๔. รักษาและเพิ่มพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ ๕. ส่งเสริมการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน

๑๐.๒ สร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคมเศรษฐกิจภาคทะเล โดย ๑. เพิ่มมูลค่า ของเศรษฐกิจฐานชีวภาพทางทะเล ๒. ปรับปรุง ฟื้นฟู และสร้างใหม่ทรัพยากร ทางทะเลและชายฝั่ง ทั้งระบบ ๓. ฟื้นฟูชายหาดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ชายฝั่งทะเลได้รับการป้องกันและแก้ไขทั้งระบบ และมีนโยบายการจัดการชายฝั่งแบบบูรณาการอย่างเป็นองค์รวม และ ๔. พัฒนาและเพิ่มสัดส่วน กิจกรรมทางทะเลที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

๑๐.๓ สร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคมที่เป็นมิตรต่อสภาพภูมิอากาศ โดย ๑. ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ๒. มีการปรับตัวเพื่อลดความสูญเสียและเสียหายจากภัย ธรรมชาติและผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ๓. มุ่งเป้าสู่การลงทุนที่เป็น มิตรต่อสภาพภูมิอากาศในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของภาครัฐและภาคเอกชน และ ๔. พัฒนา และสร้างระบบรับมือปรับตัวต่อโรคอุบัติใหม่ และโรคอุบัติซ้ำที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

๑๐.๔ พัฒนาพื้นที่เมือง ชนบท เกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ มุ่งเน้น ความเป็นเมืองที่เติบโตอย่างต่อเนื่อง โดย ๑. จัดทำแผนผังภูมินิเวศเพื่อการพัฒนาเมืองชนบท พื้นที่ เกษตรกรรมและอุตสาหกรรม รวมถึงพื้นที่อนุรักษ์ตามศักยภาพและความเหมาะสมทางภูมินิเวศ อย่างเป็นเอกภาพ ๒. พัฒนาพื้นที่เมือง ชนบท เกษตรกรรม และอุตสาหกรรมเชิงนิเวศที่มีการบริหาร จัดการตามแผนผังภูมินิเวศอย่างยั่งยืน ๓. จัดการมลพิษที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสารเคมี ในภาคเกษตรทั้งระบบ ให้เป็นไปตามมาตรฐานสากลและค่ามาตรฐานสากล ๔. สงวนรักษา อนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ มรดกทางสถาปัตยกรรมและศิลปวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และวิถี ชีวิตพื้นถิ่นบนฐานธรรมชาติ และฐานวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ๕. พัฒนาเครือข่ายองค์กรพัฒนาเมือง

และชุมชน รวมทั้งกลุ่มอาสาสมัครด้วยกลไกการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในท้องถิ่น และ ๖. เสริมสร้างระบบสาธารณสุขและอนามัยสิ่งแวดล้อม และยกระดับความสามารถในการป้องกันโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำ

๑๐.๕ พัฒนาความมั่นคงน้ำ พลังงาน และเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดย ๑. พัฒนาการจัดการน้ำเชิงลุ่มน้ำทั้งระบบเพื่อเพิ่มความมั่นคงด้านน้ำของประเทศ ๒. เพิ่มผลิตภาพของน้ำทั้งระบบในการใช้น้ำอย่างประหยัด รู้คุณค่า และสร้างมูลค่าเพิ่ม จากการใช้น้ำให้ทัดเทียมกับระดับสากล ๓. พัฒนาความมั่นคงพลังงานของประเทศ และส่งเสริมการใช้พลังงานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ๔. เพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงาน โดยลดความเข้มข้นของการใช้พลังงาน และ ๕. พัฒนาความมั่นคงด้านการเกษตรและอาหารของประเทศและชุมชน ในมิติปริมาณ คุณภาพ ราคาและการเข้าถึงอาหาร

๑๐.๖ ยกระดับกระบวนการทัศน์เพื่อกำหนดอนาคตประเทศ โดย ๑. ส่งเสริมคุณลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ด้านสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดีของคนไทย ๒. พัฒนาเครื่องมือกลไกและระบบยุติธรรม และระบบประชาธิปไตย สิ่งแวดล้อม ๓. จัดโครงสร้างเชิงสถาบัน เพื่อจัดการประเด็นร่วมด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ และ ๔. พัฒนาและดำเนินโครงการที่ยกระดับกระบวนการทัศน์ เพื่อกำหนดอนาคตประเทศ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม บนหลักของการมีส่วนร่วม และธรรมาภิบาล

๑๑. ยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการ

ภาครัฐ

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อปรับเปลี่ยนภาครัฐที่ยึดหลัก “ภาครัฐของประชาชน เพื่อประชาชน และประโยชน์ส่วนรวม” โดยภาครัฐต้องมีขนาดที่เหมาะสมกับบทบาท ภารกิจ แยกแยะบทบาทหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ในการกำกับหรือในการให้บริการ ยึดหลักธรรมาภิบาล ปรับวัฒนธรรมการทำงานให้มุ่งผลสัมฤทธิ์และผลประโยชน์ ส่วนรวม มีความทันสมัยและพร้อมที่จะปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำนวัตกรรมเทคโนโลยี ข้อมูลขนาดใหญ่ ระบบการทำงานที่เป็นดิจิทัลเข้ามาประยุกต์ใช้อย่างคุ้มค่า และปฏิบัติงานเทียบได้กับมาตรฐานสากล รวมทั้งมีลักษณะเปิดกว้าง เชื่อมโยงถึงกันและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วน เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และโปร่งใส โดยทุกภาคส่วนในสังคมต้องร่วมกันปลูกฝังค่านิยมความซื่อสัตย์สุจริต ความมั่งคั่ง และสร้างจิตสำนึกในการปฏิเสธไม่ยอมรับการทุจริตประพฤติมิชอบอย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้ กฎหมายต้องมีความชัดเจน มีเพียงเท่าที่จำเป็น มีความทันสมัย มีความเป็นสากล มีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำและเอื้อต่อการพัฒนา โดยกระบวนการยุติธรรมมีการบริหารที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ และการอำนวยความสะดวกตามหลักนิติธรรม ประเด็นยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ ประกอบด้วย ๘ ประเด็น ได้แก่

๑๑.๑ ภาครัฐที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ตอบสนองความต้องการและให้บริการอย่างสะดวก รวดเร็ว โปร่งใส โดย ๑. การให้บริการสาธารณะของภาครัฐได้มาตรฐานสากล

และเป็นระดับแนวหน้าของภูมิภาค และ ๒. ภาครัฐมีความเชื่อมโยงในการให้บริการสาธารณะต่าง ๆ ผ่านการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้

๑๑.๒ ภาครัฐบริหารงานแบบบูรณาการโดยมียุทธศาสตร์ชาติเป็นเป้าหมายและเชื่อมโยงการพัฒนาในทุกระดับ ทุกประเด็น ทุกภารกิจ และทุกพื้นที่ โดย ๑. ให้ยุทธศาสตร์ชาติเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ ๒. ระบบการเงินการคลังประเทศสนับสนุนการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติและ ๓. ระบบติดตามประเมินผลที่สะท้อน การบรรลุเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติในทุกระดับ

๑๑.๓ ภาครัฐมีขนาดเล็กกลาง เหมาะสมกับภารกิจ ส่งเสริมให้ประชาชนและทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ โดย ๑. ภาครัฐมีขนาดที่เหมาะสม ๒. ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ และ ๓. ส่งเสริมการกระจายอำนาจ และสนับสนุนบทบาทชุมชนท้องถิ่นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีสมรรถนะสูงตั้งอยู่บนหลักธรรมาภิบาล

๑๑.๔ ภาครัฐมีความทันสมัยโดย ๑. องค์กรภาครัฐมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับบริบทการพัฒนาประเทศ และ ๒. พัฒนาและปรับระบบวิธีการปฏิบัติราชการให้ทันสมัย

๑๑.๕ บุคลากรภาครัฐเป็นคนดีและเก่ง ยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสำนึกมีความสามารถสูง มุ่งมั่น และเป็นมืออาชีพ โดย ๑. ภาครัฐมีการบริหารกำลังคนที่มีความคล่องตัว ยึดระบบคุณธรรม และ ๒. บุคลากรภาครัฐยึดค่านิยมในการทำงานเพื่อประชาชน มีคุณธรรม และมีการพัฒนาตามเส้นทางความก้าวหน้าในอาชีพ

๑๑.๖ ภาครัฐมีความโปร่งใส ปลอดภัยและประพฤติมิชอบ โดย ๑. ประชาชนและภาคีต่าง ๆ ในสังคมร่วมมือกันในการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบ ๒. บุคลากรภาครัฐยึดมั่นในหลักคุณธรรม จริยธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต ๓. การปราบปรามการทุจริตประพฤติมิชอบมีประสิทธิภาพมีความเด็ดขาด เป็นธรรม และตรวจสอบได้ และ ๔. การบริหารจัดการการป้องกันและปราบปรามการทุจริตอย่าง เป็นระบบแบบบูรณาการ

๑๑.๗ กฎหมายมีความสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ และมีเท่าที่จำเป็น โดย ๑. ภาครัฐจัดให้มีกฎหมายที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลง ๒. มีกฎหมายเท่าที่จำเป็น และ ๓. การบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เท่าเทียม มีการเสริมสร้างประสิทธิภาพการใช้กฎหมาย

๑๑.๘ กระบวนการยุติธรรมเคารพสิทธิมนุษยชนและปฏิบัติต่อประชาชนโดยเสมอภาค โดย ๑. บุคลากรและหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมเคารพและยึดมั่นในหลักประชาธิปไตย เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่พึงได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม ๒. ทุกหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม มีบทบาทเชิงรุกร่วมกันในทุกขั้นตอน ของการค้นหาความจริง ๓. หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมทั้งทางแพ่ง อาญา และปกครองมีเป้าหมายและยุทธศาสตร์ร่วมกัน ๔. ส่งเสริมระบบยุติธรรมทางเลือกระบบยุติธรรมชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม และ ๕. พัฒนามาตรการอื่นแทนโทษทางอาญา

จากการศึกษายุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี จะได้เห็นได้ว่าในด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยเป็นการสร้างความมั่นคงและคุณภาพชีวิต นั่นคือ “ความมั่นคง” เป็นความปลอดภัยในทุกระดับและทุกมิติทั้งในระดับประเทศ และระดับชุมชน โดยเน้นชุมชนเข้มแข็ง ครอบคลุมอบอุ่น มีรายได้

มีที่อยู่อาศัย และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวทางการพัฒนา ในยุทธศาสตร์ที่ ๔ ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม เพื่อให้เกิดการเร่งกระจาย โอกาสการพัฒนาและสร้างความมั่นคงให้ทั่วถึง ลดความเหลื่อมล้ำไปสู่สังคมที่เสมอภาคและเป็นธรรม ยุทธศาสตร์ที่ ๕ ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีเป้าหมาย การพัฒนาที่สำคัญเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และความเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างกันทั้งภายในและ ภายนอกประเทศ อย่างบูรณาการ โดยเป็นการดำเนินการบนพื้นฐานการเติบโตร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็น ทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลทั้ง ๓ ด้าน อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนเพื่อคนรุ่นต่อไป อย่างแท้จริง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ พ.ศ.๒๕๖๖-๒๕๗๐

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ มีวัตถุประสงค์เพื่อ พลิกโฉม ประเทศไทยสู่ สังคมก้าวหน้า เศรษฐกิจสร้างมูลค่าอย่างยั่งยืน ซึ่งหมายถึง การสร้างการเปลี่ยนแปลง ที่ครอบคลุมตั้งแต่ระดับโครงสร้าง นโยบาย และกลไก เพื่อมุ่งเสริมสร้างสังคมที่ก้าวหน้าพลวัตของโลก และเกื้อหนุนให้คนไทยมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ พร้อมกับการยกระดับกิจกรรม การผลิตและการให้บริการให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มที่สูงขึ้น โดยอยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืน ทางสิ่งแวดล้อม

๑. เป้าหมายหลักของการพัฒนา จำนวน ๕ ประการ ประกอบด้วย

๑.๑ การปรับโครงสร้างภาคการผลิตและบริการสู่เศรษฐกิจฐานนวัตกรรม มุ่งยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคการผลิตและบริการสำคัญผ่านการผลักดันส่งเสริม การสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยใช้นวัตกรรม เทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ที่ตอบโจทย์พัฒนาการ ของสังคมยุคใหม่และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงเศรษฐกิจ ท้องถิ่นและผู้ประกอบการรายย่อยกับห่วงโซ่มูลค่าของภาคการผลิตและบริการเป้าหมาย รวมถึง พัฒนาระบบนิเวศที่ส่งเสริมการค้าการลงทุนและนวัตกรรม

๑.๒ การพัฒนาคนสำหรับโลกยุคใหม่ มุ่งพัฒนาให้คนไทยมีทักษะและคุณลักษณะ ที่เหมาะสมกับ โลกยุคใหม่ ทั้งทักษะในด้านความรู้ ทักษะทางพฤติกรรม และคุณลักษณะตามบรรทัด ฐานที่ดีของสังคม และเร่งรัดการเตรียมพร้อมกำลังคนให้มีคุณภาพสอดคล้องกับความต้องการ ของตลาดแรงงาน และเอื้อต่อการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจไปสู่ภาคการผลิตและบริการเป้าหมาย ที่มีศักยภาพและผลิตภาพสูงขึ้น รวมทั้งให้ความสำคัญกับการสร้างหลักประกันและความคุ้มครอง ทางสังคมที่สามารถส่งเสริมความมั่นคงในชีวิต

๑.๓ การมุ่งสู่สังคมแห่งโอกาสและความเป็นธรรม มุ่งลดความเหลื่อมล้ำทาง เศรษฐกิจและสังคม ทั้งในเชิงรายได้พื้นที่ ความมั่งคั่ง และการแข่งขันของภาคธุรกิจด้วยการสนับสนุน ช่วยเหลือกลุ่มเปราะบาง และผู้ด้อยโอกาสให้มีโอกาสในการเลื่อนสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม กระจายโอกาสทางเศรษฐกิจ และจัดให้มีบริการสาธารณะที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ในทุกพื้นที่พร้อมทั้งเพิ่มโอกาสในการแข่งขันของภาคธุรกิจให้เปิดกว้างและเป็นธรรม

๑.๔ การเปลี่ยนผ่านการผลิตและบริโภคไปสู่ความยั่งยืน มุ่งลดการก่อกมลพิษ ควบคู่ไปกับการผลักดันให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ ตลอดจนลดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เพื่อให้ประเทศไทยบรรลุ เป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอนภายในปี ๒๕๙๓ และบรรลุเป้าหมายการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิ เป็นศูนย์ภายในปี ๒๖๐

๑.๕ การเสริมสร้างความสามารถของประเทศในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงภายใต้บริบทโลกใหม่ มุ่งสร้างความพร้อมในการรับมือและแสวงหาโอกาสจากการเป็นสังคมสูงวัย การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภัยโรคระบาด และภัยคุกคามทางไซเบอร์ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและกลไกทางสถาบันที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงสู่ดิจิทัล รวมทั้ง ปรับปรุงโครงสร้างและระบบการบริหารงานของภาครัฐให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีได้อย่างทันเวลา มีประสิทธิภาพ และมีธรรมาภิบาล

เพื่อถ่ายทอดเป้าหมายหลักไปสู่ภาพของการขับเคลื่อนที่ชัดเจนในลักษณะของวาระการพัฒนาที่เอื้อให้เกิดการทำงานร่วมกันของหลายหน่วยงานและหลายภาคส่วนในการผลักดันการพัฒนาเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้เกิดผลได้อย่างเป็นรูปธรรม แผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ จึงได้กำหนดหมุดหมายการพัฒนา จำนวน ๑๓ หมุดหมาย ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงสิ่งที่ประเทศไทยปรารถนาจะ “เป็น” หรือมุ่งหวังจะ “มี” เพื่อสะท้อนประเด็นการพัฒนาที่มีลำดับความสำคัญสูงต่อการพลิกโฉมประเทศไทยสู่ “สังคมก้าวหน้า เศรษฐกิจ สร้างมูลค่าอย่างยั่งยืน” โดยหมุดหมาย ทั้ง ๑๓ ประการ แบ่งออกได้เป็น ๔ มิติ ดังนี้

๑. มิติภาคการผลิตและบริการเป้าหมาย

หมุดหมายที่ ๑ ไทยเป็นประเทศชั้นนำด้านสินค้าเกษตรและเกษตรแปรรูปมูลค่าสูง
 หมุดหมายที่ ๒ ไทยเป็นจุดหมายของการท่องเที่ยวที่เน้นคุณภาพและความยั่งยืน
 หมุดหมายที่ ๓ ไทยเป็นฐานการผลิตยานยนต์ไฟฟ้าที่สำคัญของโลก
 หมุดหมายที่ ๔ ไทยเป็นศูนย์กลางทางการแพทย์และสุขภาพมูลค่าสูง
 หมุดหมายที่ ๕ ไทยเป็นประตูการค้าการลงทุนและยุทธศาสตร์ทางโลจิสติกส์ที่สำคัญ ของภูมิภาค

หมุดหมายที่ ๖ ไทยเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะและอุตสาหกรรม ดิจิทัลของอาเซียน

๒. มิติโอกาสและความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม

หมุดหมายที่ ๗ ไทยมีวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่เข้มแข็ง มีศักยภาพสูง และสามารถแข่งขันได้

หมุดหมายที่ ๘ ไทยมีพื้นที่และเมืองอัจฉริยะที่น่าอยู่ ปลอดภัย เติบโตได้อย่างยั่งยืน

หมุดหมายที่ ๙ ไทยมีความยากจนข้ามรุ่นลดลง และมีความคุ้มครองทางสังคมที่เพียงพอ เหมาะสม

๓. มิติความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หมุดหมายที่ ๑๐ ไทยมีเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำ

หมวดหมู่ที่ ๑๑ ไทยสามารถลดความเสี่ยงและผลกระทบจากภัยธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ

๔. มิติปัจจัยผลักดันการพลิกโฉมประเทศ

หมวดหมู่ที่ ๑๒ ไทยมีกำลังคนสมรรถนะสูง มุ่งเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตอบโจทย์การพัฒนา แห่งอนาคต

หมวดหมู่ที่ ๑๓ ไทยมีภาครัฐที่ทันสมัย มีประสิทธิภาพ และตอบโจทย์ประชาชน

จากการศึกษาแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ หมวดหมู่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น คือ หมวดหมู่ที่ ๘ ไทยมีพื้นที่และเมืองที่น่าอยู่ ปลอดภัย เติบโตได้อย่างยั่งยืน โดยมีกลยุทธ์การพัฒนา คือ

๑. การสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจฐานราก โดยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงระบบโครงสร้างพื้นฐานเมือง อาทิ การออกแบบเมืองตามหลักอารยสถาปัตย์ ความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย จัดให้มีระบบสวัสดิการที่ครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่มในเมือง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มเปราะบางให้มีสุขภาพกายและจิตใจที่สมบูรณ์ และส่งเสริมศักยภาพเครือข่ายชุมชนเมืองในการช่วยเหลือและดูแลกลุ่มเปราะบางเบื้องต้น ทั้งในภาวะปกติและเมื่อเกิดภัยพิบัติ

๒. การเสริมสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการพื้นที่และเมือง โดยเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการด้านการเงินได้อย่างคล่องตัว การปรับปรุงมาตรการทางภาษี เพื่อสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาเมืองหรือการใช้ที่ดินในเมืองให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะ ซึ่งดำเนินงานโดยวิสาหกิจเพื่อสังคม เช่น การเกษตรในเมือง กองทุนพัฒนาอาคารและสภาพแวดล้อม สุขภาวะที่มุ่งเน้นการออกแบบ ปรับปรุง พื้นฟูอาคารและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมทางเศรษฐกิจ การอยู่อาศัย การป้องกันควบคุมโรคติดต่อ

๒. แนวคิดประเทศไทย ๔.๐ (Thailand 4.0)

แนวคิดประเทศไทย ๔.๐ เป็นวิสัยทัศน์เชิงนโยบายในการพัฒนาประเทศที่มีเป้าหมายเปลี่ยนเศรษฐกิจแบบเดิมไปสู่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม มุ่งเน้นพลังประชารัฐเป็นตัวขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง ประกอบด้วย ภาคเอกชน ภาคการเงินการธนาคาร ภาคประชาชน ภาคสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัย และสถาบันวิจัยต่าง ๆ โดยเน้นตามความถนัดและจุดเด่นของแต่ละองค์กร และมีภาครัฐเป็นผู้สนับสนุน ซึ่งเชื่อมโยงกับภาคอสังหาริมทรัพย์และที่อยู่อาศัย ดังนี้

๒.๑ การให้ความช่วยเหลือทางการเงิน อาทิ เงินเยียวยาและเบี้ยสวัสดิการของประชาชน บริการทางสังคม การปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้กับผู้มีรายได้น้อย การสร้างและส่งเสริมโอกาสทางสังคม เป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของคนในการช่วยเหลือตนเองในการดำรงชีวิต การมีอาชีพ รายได้ และสนับสนุนส่งเสริมให้สังคมให้เปิดโอกาสแห่งชีวิต โดยการลดความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมด้วยการปรับปรุงระบบภาษีเพื่อนำมาบริหารด้านสวัสดิการต่าง ๆ เช่น การศึกษา สุขภาพ ที่อยู่อาศัย

๒.๒ ในด้านการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ที่อยู่อาศัย หรือ Property Technology (Prop Tech) ในรูปแบบของการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ๔ ส่วนสำคัญ ได้แก่ เทคโนโลยีการก่อสร้าง ระบบ

จัดการภายในบ้าน ระบบการซื้อขายที่อยู่อาศัย และการทำธุรกรรมการเงิน และการลงทุนในธุรกิจ นวัตกรรมเทคโนโลยีเกิดใหม่

๓. ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐)

ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐) เป็นกรอบแนวทางการทำงานของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่มุ่งยกระดับไปสู่การเป็นองค์กรภาครัฐที่มีศักยภาพสูงและเป็นองค์กรหลักในการกำหนดนโยบายสังคม โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาคนให้มีศักยภาพและมีความมั่นคงในชีวิต รวมถึงสร้างสังคมแห่งโอกาสและมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่อยู่อาศัย ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ พัฒนาศักยภาพคน ครอบคลุม ชุมชนให้มีความเข้มแข็งและสร้างระบบที่เอื้อต่อการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมีแนวทางพัฒนา ดังนี้

๑. เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน จัดให้มีรูปแบบและระบบการสร้างความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชนและท้องถิ่นให้สามารถพึ่งพาและจัดการตนเองได้ โดยคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปสู่การเป็นชุมชนเมืองและชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท รวมถึงการอยู่อาศัยในแนวตั้งที่มีแนวโน้มสูงขึ้น โดยมุ่งเน้นในประเด็นการดูแลเด็กและผู้สูงอายุ การสร้างความปลอดภัยและสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในพื้นที่ และมีการเปิดเวทีสาธารณะชุมชนที่เป็นพื้นที่จริงและพื้นที่ดิจิทัล เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้สามารถนำความรู้ท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่มาแก้ปัญหาในชุมชน รวมถึงยกระดับการบริหารจัดการสวัสดิการชุมชนให้มีความยั่งยืนและเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคนให้มีความรับผิดชอบร่วมกันในชุมชน

๒. สร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมและทางกายภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัย โดยทุกครอบครัวจะต้องได้สิทธิ หรือโอกาสที่จะมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง ปลอดภัย เหมาะสม ตามมาตรฐานที่อยู่อาศัยขั้นพื้นฐาน และมีโอกาสเลื่อนขั้นการมีที่อยู่อาศัยที่มีคุณภาพดีขึ้นเหมาะสมกับความต้องการและฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และอาชีพ ด้วยการส่งเสริมและพัฒนารูปแบบการลงทุนและระบบการเงินเพื่อที่อยู่อาศัยที่ครอบคลุมและให้โอกาสคนทุกกลุ่มเข้าถึง รวมทั้งเปิดโอกาสให้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาที่อยู่อาศัยไปพร้อมกับสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้และเคารพกันและกันบนพื้นฐานความหลากหลายทางด้านความคิด ศาสนา วัฒนธรรม ความถนัด เพศและอายุ พัฒนาระบบการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการใช้สื่อกระแสหลักและกระแสรองในการเสนอแนวทางการพัฒนาทุนมนุษย์ในแต่ละพื้นที่ รวมถึงผลักดันมาตรการให้คนได้เข้าถึงการจัดสวัสดิการที่สนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน และได้รับการคุ้มครองความปลอดภัย อาทิ การจัดศูนย์ดูแลเด็กก่อนวัยเรียนและศูนย์ดูแลผู้สูงอายุในชุมชน เป็นต้น มาตรการด้านความมั่นคงครอบคลุมด้านโอกาสในการทำงาน ด้านการศึกษาและการพัฒนาศักยภาพ ด้านการขนส่งสาธารณะ ด้านบริการดูแลสุขภาพของครอบครัวที่เข้าถึงได้ง่าย เป็นต้น

๔. ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๗๙)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๗๙) มุ่งเน้นให้คนไทยทุกคนเข้าถึงสิทธิในการมีที่อยู่อาศัย มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ ภายใต

วิสัยทัศน์ “คนไทยทุกคน มีที่อยู่อาศัยถ้วนทั่วและมีคุณภาพชีวิตที่ดีในปี ๒๕๗๙ (Housing For All)” โดยแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าว ได้ยึดโยงกับปฏิญญาสากลที่ประเทศไทยได้ให้การรับรอง ได้แก่ เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป้าหมายที่ ๑๑ ของสหประชาชาติและวาระใหม่แห่งการพัฒนาเมือง ซึ่งเป็นเจตนารมณ์ทางการเมืองในการพัฒนาเมืองและที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมและยั่งยืนสำหรับทุกคน โดยเน้นการแบ่งตามระดับรายได้และการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับวงจรชีวิต (lifecycle) ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ระยะ ๒๐ มีเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ ๕ ประการ คือ เป้าประสงค์ที่ ๑ สนับสนุนให้ทุกคนมีที่อยู่อาศัยที่ได้มาตรฐาน เป้าประสงค์ที่ ๒ ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงระบบการเงินและระบบสินเชื่อ เป้าประสงค์ที่ ๓ ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานด้านที่อยู่อาศัย เป้าประสงค์ที่ ๔ ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ เป้าประสงค์ที่ ๕ การจัดการระบบสาธารณูปโภค ระบบสาธารณูปการ จัดการที่ดินและผังเมืองที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

การบรรลุเป้าประสงค์ทั้ง ๕ ประการ ได้กำหนดแนวทางการดำเนินการภายใต้ ๕ ประเด็นยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การพัฒนาและสนับสนุนให้มีที่อยู่อาศัยที่ได้มาตรฐานเพื่อสนับสนุนให้ทุกคนมีที่อยู่อาศัยที่ได้มาตรฐาน โดยผลักดันและขับเคลื่อนนโยบายด้านที่อยู่อาศัย สร้างโอกาสในการมีที่อยู่อาศัย และเสริมสร้างและพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศด้านที่อยู่อาศัยอย่างเป็นระบบ

ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การเสริมสร้างระบบการเงินและสินเชื่อเพื่อการอยู่อาศัย เพื่อให้ประชาชนทุกคน สามารถเข้าถึงระบบการเงิน โดยเสริมสร้างโอกาสในการเข้าถึงระบบการเงิน

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การยกระดับการบูรณาการด้านบริหารจัดการที่อยู่อาศัย เพื่อให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนที่อยู่อาศัย โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนและท้องถิ่นในการขับเคลื่อน การพัฒนาที่อยู่อาศัย และเสริมสร้างและพัฒนากลไกการบูรณาการ สร้างขีดความสามารถด้านการบริหาร จัดการด้านที่อยู่อาศัย

ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยส่งเสริมการจัดสวัสดิการในชุมชน และส่งเสริมให้ประชาชนรักถิ่นที่อยู่

ยุทธศาสตร์ที่ ๕ การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อจัดการระบบสาธารณูปโภค ระบบสาธารณูปการ จัดการที่ดินและผังเมืองที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมการจัดการที่ดินและผังเมือง ส่งเสริมการจัดการระบบสาธารณูปโภคและระบบสาธารณูปการ ส่งเสริมการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ประหยัดพลังงาน และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด ซึ่งเป็นการสื่อสารสองทางระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือองค์การ ในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันของกลุ่ม และเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม (สมบัติ นามบุรี, ๒๕๖๒)

๑. ความหมายการมีส่วนร่วม

ตามความหมายของนักวิชาการของชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีดังนี้
 Arnstien (1969) กล่าวว่า การเข้าไปมีส่วนร่วมโดยไม่มีบทบาทอะไรเลยย่อม
 ไม่ได้ผลการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพนั้น ผู้เข้าร่วมจะต้องรู้จักใช้อำนาจและสามารถควบคุมกิจกรรม
 นั้นได้ จึงจะทำให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ

Berkley (1975) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมนั้น คือการที่ผู้นำเปิดโอกาสให้ผู้ตามทุกคน
 เข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในการทำงานเท่าที่จะสามารถกระทำได้

William Erwin (1976) การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วน
 เกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง

Putti (1987) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะส่งผลให้
 การบริหารจัดการมีลักษณะกว้าง ซึ่งเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้การมีส่วนร่วมขยายไปสู่การปฏิบัติงาน
 ในระดับล่างขององค์การ

ทรงวุฒิ เรื่องวาทศิลป์ (๒๕๕๐) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้
 ประชาชนทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทร่วมในกิจกรรมทุกประการตามกำลังความสามารถ
 ของสมาชิกไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การติดตามตรวจสอบ และการประเมินผล
 ร่วมกัน นำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขพัฒนางานในกลุ่มให้มีประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้น

สัญญา เคนาภูมิ (๒๕๕๑) การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่สมาชิกได้มีโอกาสร่วมคิด
 ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามโครงการ ร่วมติดตามประเมินผลเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย
 ที่พึงประสงค์ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมจะต้องมาจากความสมัครใจ พึงพอใจ และได้รับผลประโยชน์ที่เกิด
 จากชุมชนโดยส่วนรวมร่วมกัน

เมตต์ เมตต์การุณจิต (๒๕๕๓) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคล
 หรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะผ่านทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วม
 รับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามผล

จากแนวคิดของนักวิชาการข้างต้น สามารถกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วม คือการเปิด
 โอกาสให้ทุกคน ทุกภาคส่วน โดยมองว่าทุกคนคือสมาชิกของกิจกรรม ซึ่งสามารถแสดงความคิดเห็น
 ตัดสินใจในกิจกรรมได้ ตลอดจนการติดตาม ตรวจสอบ และการประเมินผลกิจกรรม เพื่อให้บรรลุ
 เป้าหมายของกิจกรรม

๒. ลักษณะการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วมจะพิจารณาได้หลากหลายขึ้นอยู่กับความสนใจศึกษา
 ในประเด็นใดในโอกาสนี้ผู้วิจัยขอนำเสนอแนวคิดจากนักวิชาการ ดังนี้

Huntington & Nelson (1975) เห็นว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน
 จะพิจารณาจากกิจกรรม และการบริหาร ซึ่งจะต้องมีการศึกษาควบคู่กันไป ในระดับกิจกรรมนั้น
 จะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด ส่วนในด้านการ
 บริหารนั้น จะเป็นลักษณะของผู้มีอำนาจหน้าที่ที่จะเปิดทางให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น
 หรือแสดงออกถึงการเข้าร่วมในกิจกรรม โดย Huntington & Nelson ได้มีหลักในการพิจารณาถึง
 ลักษณะการมีส่วนร่วมดังมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ กิจกรรม ลักษณะของการมีส่วนร่วมประเภทนี้ให้ดูจากกิจกรรมที่เข้าร่วม เช่น ด้านการเมือง อาจพิจารณาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเลือกตั้ง การลงประชามติ การประท้วง กรณีที่รัฐมีโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน เป็นต้น ว่าสามารถกระทำได้เพียงใด

๒.๒ ระดับการบริหาร โครงสร้างขององค์กรหนึ่งจะต้องมีสายการบังคับบัญชา ดังนั้น การมีส่วนร่วมจะพิจารณาได้จาก

๒.๒.๑ ในแนวราบ ทุกแผนกทุกฝ่ายจะมีความเสมอกันในตำแหน่ง ดังนั้น การมีส่วนร่วมในแนวราบจึงเป็นไปได้ง่าย ๆ ไม่จริงจัง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะมีสถานะหรือตำแหน่งเท่ากัน

๒.๒.๒ ในแนวตั้ง เป็นการมีส่วนร่วมตามสายการบังคับบัญชา เช่น มีหัวหน้า ลูกน้อง มีฝ่าย แผนกต่าง ๆ ลดหลั่นกันไป เป็นต้น การทำงานจึงมีการตรวจสอบตามลำดับชั้น การแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองหรือผู้อื่นจะได้รับการตรวจสอบจากผู้บังคับบัญชา

๒.๒.๓ การมีส่วนร่วมทั้งแนวราบและแนวตั้งนั้น ในบางครั้งจะต้องทำงานร่วมกันผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงานในแผนกอื่น จึงต้องแสดงบทบาทตาสถานภาพของแนวราบ และแนวตั้ง

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และพรณทิพย์ เพชรมาก (๒๕๕๑) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนไว้ใน เอกสารประกอบการสอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเมืองและชนบท โดยได้ข้อสรุปลักษณะการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น ๖ ลักษณะ ได้แก่

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) การมีส่วนร่วมแบบนี้ ประชาชนเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและการตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ ยังเป็นช่องทางการกระจายข่าวสารข้อมูลไปยังประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดความเข้าใจ และเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบทางเลือกการตัดสินใจ

๓. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมและผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายวิธีการ เช่น การประชุมระดับชุมชน (Community Meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นเชิงวิชาการ (Technical Meeting)

๔. การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนการดำเนินงานที่เป็นระบบ และมีความชัดเจนมากขึ้น เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบังของผู้ที่มีส่วนได้และส่วนของโครงการ การประชาคมและคณะกรรมการจัดประชุมจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และมีการแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบอย่างชัดเจน

๕. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้น ๆ ซึ่งอาจจะดำเนินการโดยการเลือกตั้งตัวแทนเข้าไปเป็นกรรมการที่มีอำนาจการตัดสินใจ

๖. การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรงในเชิงการป้องกันและแก้ไข แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องและการป้องกันสิทธิของตนเอง อันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองควรจะได้รับ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ให้หลักเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้หลายประการ และประชาชนสามารถใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญทั้งในรูปแบบของปัจเจกหรือในรูปแบบกลุ่มองค์กร ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

๓. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม

Creighton (2005) พบว่า การที่คนเราจะพิจารณาว่าตนได้รับผลกระทบและเลือกที่จะมีส่วนร่วมในโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ ๖ ประการคือ

- ๓.๑ ความใกล้ชิดปัญหา
- ๓.๒ ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ
- ๓.๓ การเข้าถึงประโยชน์ใช้สอยหรือบริการ
- ๓.๔ ประเด็นทางด้านสังคม/สิ่งแวดล้อม
- ๓.๕ ค่านิยม และ

๓.๖ อำนาจที่ได้รับการมอบหมายตามกฎหมาย นอกจากนี้ประชาชนโดยทั่วไปจะเข้ามามีส่วนร่วมปัจจัยที่เป็นส่วนสำคัญคือการให้ข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณชนทั่วไปถึงผลที่จะติดตามมาของการมีส่วนร่วมหรือ การไม่ทำตามกิจกรรมที่นำเสนอ และต้องแสดงให้เห็นชัดเจนเพื่อให้ประชาชนเห็นช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วมได้ ถ้าเขาต้องการที่จะมีส่วนร่วม

ปรัชญา เวสารัชช์ (๒๕๒๘) ได้กล่าวว่า ปัจจัยที่ผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นประกอบด้วย

๑. ปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และความปลอดภัย
๒. ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำ
๓. ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน เช่น ค่าตอบแทนแรงงาน เงินปันผลจากสหกรณ์ ออมทรัพย์

๔. ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวม ความรู้สึกเกรงใจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวนหรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคีในประเด็นเดียวกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วรรณิศา นาวาล่อง (๒๕๕๘) ได้ศึกษาเรื่อง โครงการต้นแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยริมคลอง เพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองในอนาคต พบว่าจากแนวความคิดในการออกแบบโครงการต้นแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยริมคลอง เพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองในอนาคต ทำให้ได้ลองศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนริมคลอง ทำให้ทราบถึงความต้องการของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมคลองเหล่านี้ว่ามีความต้องการพื้นที่ใช้สอยภายในชุมชนเพื่อให้รองรับคนในชุมชนได้ทุกประเภท ทั้งเด็ก คนชรา หรือแม้แต่คนพิการ และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น รวมถึงการมีพื้นที่ส่วนกลางที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ให้กับพวกเขาเหล่านี้ได้ และการออกแบบอาคารพักอาศัยรวมของชาวบ้านผู้มีรายได้น้อย จะต้องมองเห็นถึงความแตกต่างจากอาคารประเภทอื่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อีกทั้งยังต้องศึกษาแนวความคิดในเรื่องของอาคารที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน

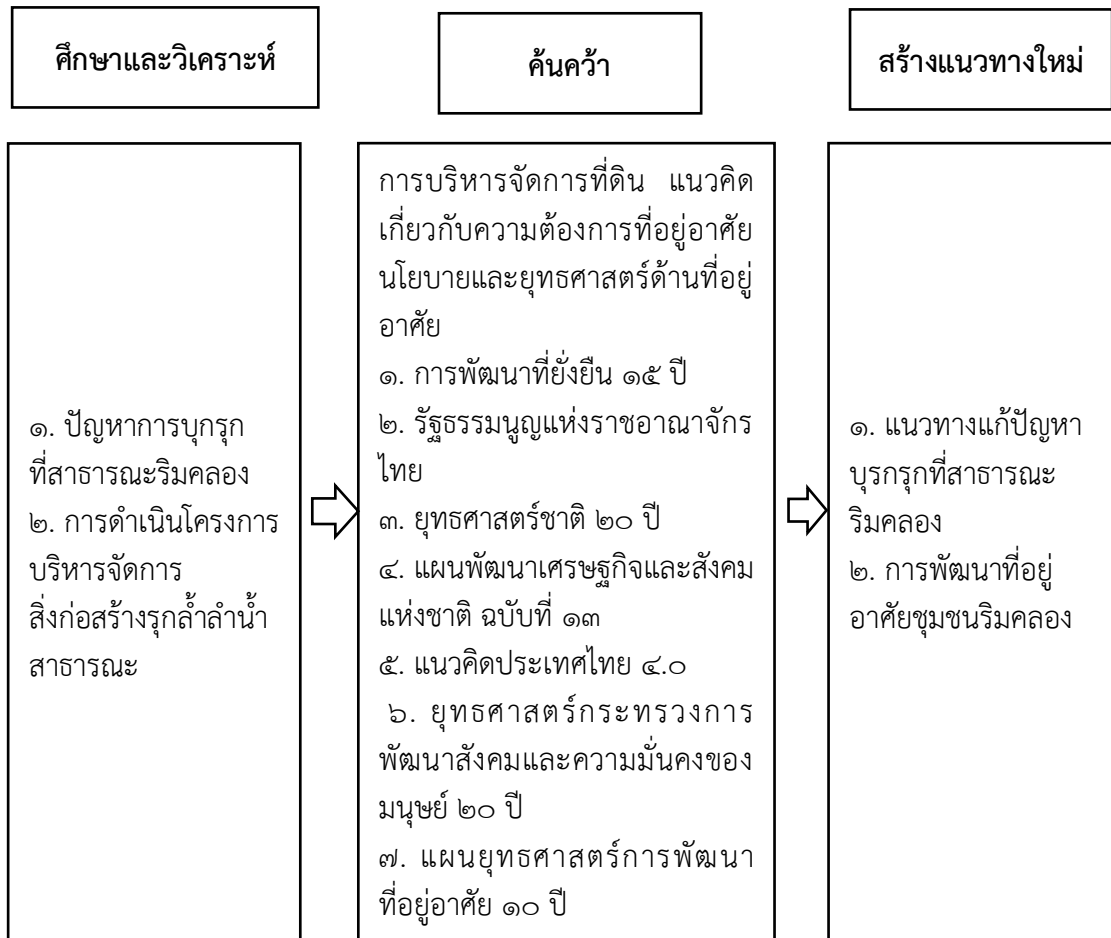
วิทวัส ม่วมกระโทก และ วีรรากร ชิวศิริรัตน์ (๒๕๖๒) ได้ทำการศึกษาโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง กรณีศึกษาชุมชนชายคลองบัว แขวงตลาดบางเขน เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร ซึ่งการพัฒนาที่อยู่อาศัยมีปัญหาและอุปสรรค ดังนี้ ๑. ปัญหาและอุปสรรคการชี้แจงสร้างความเข้าใจโครงการฯ ชาวบ้าน ไม่อยากรื้อย้าย เพราะอยู่มานานเลยไม่อยากเข้าร่วมโครงการเลยไม่อยากฟังรายละเอียดที่ชี้แจงให้ฟัง ๒. ปัญหาและอุปสรรค การสำรวจข้อมูลชุมชนฯ ในเรื่องเวลาในการเก็บข้อมูลเวลาไม่ตรงกันกับชาวบ้าน เพราะชาวบ้านออกทำงานและกลับมาอีกทีช่วงเย็น ไม่อยู่ให้ข้อมูล ๓. ปัญหาและอุปสรรค การจัดระบบกลุ่มออมทรัพย์สหกรณ์เคหสถานชุมชนฯ การจัดระบบกลุ่มออมทรัพย์และสหกรณ์คนในชุมชนไม่มีระเบียบในการชำระเงิน สมาชิกไม่ทำตาม กฎระเบียบกลุ่มออมทรัพย์และสหกรณ์ ๔. ปัญหาและอุปสรรค การพิจารณาสิทธิในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนฯ ๕. ปัญหาและอุปสรรค การจัดการที่ดิน/ออกแบบผังชุมชน/ออกแบบบ้าน/วางแผนที่พักชั่วคราว โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยฯ มีปัญหาอุปสรรคก็คือติดบ้านผู้ไม่เข้าร่วมและบ้านมั่งคั่งเดิม จึงทำให้ออกแบบวางผังนั้นเป็นไปได้ยากขึ้น ๖. ปัญหาและอุปสรรค การเสนอของบประมาณเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภค ไม่มีความแน่ชัดของจำนวนสมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการจึงทำให้การเสนอของบประมาณเกิดความล่าช้า เพื่อต้องรอให้สมาชิกจนครบ ๗. ปัญหาและอุปสรรค การเช่า/ซื้อ ที่ดินชุมชนฯ ความล่าช้าจากการออมเงินของชาวบ้านเพื่อที่จะให้สหกรณ์ ไปเช่าที่ดินจาก กรมธนารักษ์ ๘. ปัญหาและอุปสรรค การรื้อย้าย/การก่อสร้าง การขนย้ายวัสดุการก่อสร้างเป็นไปได้ค่อนข้างลำบาก เพราะทางสัญจรมีลักษณะแคบรถขนย้ายวัสดุก่อสร้างไม่สามารถเข้าได้ และมีค่าใช้จ่ายในการขนย้ายทางเรือ

วิชญ์วิสิฐ พรหมดา, อีราพร ทองปัญญา และ ชลิตา บัณฑิตวงศ์ (๒๕๖๓) ได้ทำการศึกษาผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง โดยผลกระทบด้านที่อยู่อาศัยเชิงบวกคือ ได้บ้านหลังใหม่ที่เป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงาม ราคาถูก และมีการทำสัญญาเช่าซื้อบ้านมั่นคงและที่ดินอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรกับกรมธนารักษ์เป็นระยะเวลา ๓๐ ปี ผลกระทบด้านเศรษฐกิจเชิงบวก คือ หน่วยงานภาครัฐมีการส่งเสริมอาชีพและจัดตั้งรัฐวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ในขณะที่ผลกระทบเชิงลบ คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพเดิมต้องสูญเสียอาชีพและรายได้เดิมของตนเองไปจนกว่าโครงการจะดำเนินการเสร็จสิ้น และผลกระทบด้านสังคมเชิงบวก คือ

การดำเนินการสร้างเขื่อนริมคลอง เพื่อป้องกันปัญหาอุทกภัยในกรุงเทพมหานคร มีการจัดระเบียบชุมชนให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม และน่ามอง และผลกระทบเชิงลบ คือ คนในชุมชนเกิดการแตกแยกทางความคิด แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย ได้แก่ กลุ่มคนที่เข้าร่วมโครงการ และกลุ่มคนที่ไม่เข้าร่วมและไม่ต้องการเข้าร่วมโครงการ ทำให้เกิดปัญหาสมาชิกครอบครัวต้องแยกกันอยู่อาศัย เด็กในวัยเรียนต้องย้ายไปอยู่อาศัยพื้นที่ใหม่ที่ห่างไกลจากสถานศึกษา รวมไปถึงการสูญหายของวัฒนธรรมชุมชนของคนในชุมชนริมคลอง

ภาวิณี เอี่ยมตระกูล (๒๕๖๔) ได้ศึกษาพื้นที่ชุมชนริมคลองลาดพร้าวเป็นชุมชนต้นแบบ พื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตพื้นที่ชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณคลองลาดพร้าว ซึ่งถือเป็นคลองที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเพื่อระบบคมนาคมขนส่งทางน้ำ จึงควรสร้างให้เกิดการเชื่อมต่อของการเดินทางด้วยการวางแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาพื้นที่ สร้างความเชื่อมโยงด้วยการใช้ประโยชน์และการพัฒนาทรัพยากรที่นำไปสู่การท่องเที่ยวชุมชน เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม ที่สามารถรักษาสีน้ำเงินของชุมชนได้ สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ๕ เป้าหมาย ได้แก่ เป้าหมายที่ ๑ ขจัดความยากจน เป้าหมายที่ ๘ งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ เป้าหมายที่ ๙ โครงสร้างพื้นฐาน นวัตกรรม และอุตสาหกรรม เป้าหมายที่ ๑๑ เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน และเป้าหมายที่ ๑๒ การผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน ผลการศึกษาสรุป ได้ว่า ชุมชนริมคลองลาดพร้าวเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณริมคลอง ซึ่งมีคลองเป็นอัตลักษณ์สำคัญ ระบบขนส่งทางน้ำจึงเป็นทางเลือกที่น่าสนใจที่จะช่วยสร้างมูลค่าที่ดิน การเข้าถึง และโอกาสมากขึ้นในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมีประเด็นหลักสำคัญที่ควรพิจารณา ได้แก่ บริบทพื้นที่ที่มีผลต่อกำลังการผลิตและการเข้าถึงและองค์ความรู้ในการพัฒนาธุรกิจชุมชนโดยเฉพาะการหาดตลาดรองรับ รศ.ดร.ภาวิณี เสนอว่า ควรมีแนวทางในการปรับกลยุทธ์และรูปแบบของกิจกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่พร้อมทั้งหาเครือข่าย เพื่อช่วยเสริมทักษะ องค์ความรู้ กระจายผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์รวมถึงการดึงทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เกิดความเหมาะสมและก่อประโยชน์ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาชุมชนด้วยการสร้างรูปแบบการบริหารจัดการระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนภายในชุมชนโดยมีชุมชนริมคลองเป็นตัวแบบของการใช้ต้นทุนเชิงพื้นที่ในการสนับสนุนการขนส่งทางน้ำ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการผลักดันเชิงธุรกิจเมื่อมีการปรับปรุงและพัฒนาสภาพแวดล้อมของคลอง ซึ่งสามารถนำศักยภาพดังกล่าวเป็นแกนหลักในการเชื่อมโยงกิจกรรมธุรกิจในระดับอื่น ๆ (ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ชุมชน และย่าน) เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน การจัดการขยะ และการปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อสร้างรายได้ชุมชน ข้อเสนอแนะที่เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชนเศรษฐกิจหมุนเวียนจากพื้นที่ต้นแบบนี้ สามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมในพื้นที่อื่นได้ โดยพิจารณาจากทุนทางทรัพยากรของชุมชนเป็นหลัก เพื่อสร้างชุดทางเลือกที่ให้ผลลัพธ์ที่ตอบโจทย์ต่อปัญหาเชิงพื้นที่ของบริบทชุมชนนั้นและสร้างความสามารถในการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันภายในเครือข่ายชุมชน

กรอบแนวคิดของการวิจัย

สรุป

จากการศึกษาแนวคิดและนโยบายในระดับต่าง ๆ ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยจะเห็นได้ว่าเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำ ยกระดับชุมชนแออัด ที่ก่อให้เกิดปัญหาด้านมลพิษทางน้ำ สภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม กีดขวางการระบายน้ำ ทำให้เกิดปัญหาน้ำรอการระบายและน้ำท่วมขังในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ซึ่งการแก้ไขปัญหาการระบายน้ำของกรุงเทพมหานคร ถึงเป็นโอกาสอันดีที่จะผลักดันโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองให้ดำเนินการไปได้ด้วยความเรียบร้อย ทั้งนี้ ต้องอาศัยหลักการทำงานร่วมกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนและจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันดำเนินการให้บรรลุเป้าประสงค์ของโครงการ ซึ่งนอกจากจะเป็นการปรับปรุงคลองเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำแล้ว ยังเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่อาศัยในชุมชนริมคลอง และยังส่งผลให้ผู้ที่อาศัยในกรุงเทพมหานครสามารถใช้คลองสาธารณะในการสัญจรได้อย่างสะดวกและปลอดภัย

บทที่ ๓

สภาพปัญหาและการดำเนินการแก้ไขปัญหา

จากบทเรียนการเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ สาเหตุหนึ่งของการเกิดเหตุการณ์ครั้งนี้ คือการระบายน้ำไม่ได้ประสิทธิภาพของคลองหลักสายต่าง ๆ ที่เกิดจากการสร้างที่อยู่อาศัยรุกล้ำแนวลำคลองและทางระบายน้ำ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ประกอบกับเพื่อให้เป็นไปตามแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙) ภายใต้วิสัยทัศน์ “คนไทยทุกคนมีที่อยู่อาศัยถ้วนทั่วและมีคุณภาพชีวิตที่ดี” (Housing For All) ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาโครงการที่สำคัญของรัฐบาลในการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เพื่อจัดระเบียบที่สาธารณะริมคลองรวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนริมคลอง ซึ่งต่อไปนี้เป็นข้อมูลที่ได้จาก สำนักพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และเอกสารวิชาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

สภาพปัญหา

๑. สืบเนื่องจากเหตุการณ์อุทกภัยในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ พบว่า สาเหตุหลักที่เป็นอุปสรรคต่อการระบายน้ำ คือ คู คลอง ทางระบายน้ำหลักถูกชุมชนบุกรุกปลูกสร้างบ้านเรือนรุกล้ำเข้ามาในริมคลองจำนวนมาก ทำให้การระบายน้ำไม่คล่องตัว ซึ่งในพื้นที่กรุงเทพมหานคร มีจำนวนคูคลองทั้งสิ้น ๑,๑๖๑ คลอง เป็นคู ลำราง ลำกระโดง จำนวน ๕๒๑ แห่ง บึงรับน้ำ จำนวน ๒๑ แห่ง สำหรับคลองในพื้นที่กรุงเทพมหานคร จำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ คลองสาธารณะ อยู่ในความดูแลของกรุงเทพมหานคร และคลองชลประทาน ซึ่งเป็นที่ราชพัสดุ จำนวน ๒๘ คลอง ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ กรุงเทพมหานครโดยสำนักการระบายน้ำได้รับมอบเฉพาะเส้นทางน้ำจำนวน ๑๓ คลอง เพื่อนำมาใช้บริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริก่อน โดยพื้นที่ริมคลองหรือตลิ่งจะอยู่ในความดูแลและรับผิดชอบร่วมกัน ๓ หน่วยงาน คือ กรุงเทพมหานคร กรมธนารักษ์ และกรมชลประทาน

๒. คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๕ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เห็นชอบข้อเสนอการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรุกล้ำลำน้ำสาธารณะตามข้อเสนอของคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย (กบอ.) โดยให้กระทรวงมหาดไทยและกรุงเทพมหานคร ร่วมกันดำเนินการตามกฎหมายกับผู้บุกรุกลำน้ำสาธารณะ รวมทั้ง ต้องไม่ออกใบอนุญาตให้กับอาคารสิ่งปลูกสร้างที่กำลังจะดำเนินการทุกประเภทที่ตรวจสอบว่ามีการบุกรุกลำน้ำสาธารณะด้วย นอกจากนี้ได้มอบหมายให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์พิจารณาจัดทำที่พักอาศัยถาวรให้กับผู้บุกรุก และในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ด้านสังคม ได้มีข้อสั่งการเมื่อวันที่ ๑๓ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์กระทรวงมหาดไทย (กรุงเทพมหานคร) และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดำเนินการ

กำหนดมาตรการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด รวมทั้ง การจัดหาที่อยู่อาศัยถาวรให้แก่ ผู้รกร้าแนวลำคลองและทางระบายน้ำ

๓. ต่อมาคณะรัฐมนตรีเห็นชอบตามที่คณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งมี พล.อ. ฉัตรชัย สาริกัลยะ เป็นประธาน พิจารณาอนุมัติงบประมาณเพิ่มเติม ปี พ.ศ.๒๕๕๘ ให้กรุงเทพมหานคร ก่อสร้างเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็ก (คสล.) และประตูระบายน้ำคลองลาดพร้าว ๒,๔๐๐ ล้านบาทเศษ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาหน้าท่วมของกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล โดยมีชื่อโครงการว่า “โครงการ ก่อสร้างเขื่อน คสล. และประตูระบายน้ำคลองลาดพร้าว คลองบางบัว คลองถนน คลองสอง และ คลองบางซื่อ จากบริเวณเขื่อนเดิมอุโมงค์ยักษ์พระรามเก้า-รามคำแหงไปทางประตูระบายน้ำคลอง สองสายใต้ มีความยาวคลองประมาณ ๒๔ กิโลเมตร วงเงินงบประมาณ ๒,๔๒๖.๖๐ ล้านบาท ระยะเวลาก่อสร้าง ๔ ปี

๔. กรุงเทพมหานครโดยสำนักงานการระบายน้ำได้จัดทำแผนการปฏิบัติงานเพื่อแก้ไข ปัญหาการบุกรุกคลองในพื้นที่กรุงเทพมหานครให้สอดคล้องกับโครงการบริหารจัดการสิ่งปลูกสร้างรกร้า ลำน้ำ โดยจัดทำแผนดำเนินการระยะเร่งด่วน จำนวน ๙ คลอง ได้แก่ คลองบางเขน คลองบางซื่อ คลองลาดพร้าว (แบ่งเป็น ๔ ช่วง คือ ช่วงลาดพร้าว ช่วงบางบัวหรือคลองถนน ช่วงคลองสอง และ ช่วงคลองบางซื่อ) คลองเปรมประชากร คลองสามวา คลองประเวศบุรีรมย์ คลองพระยาราชมณเตรี คลองพระโขนง และคลองลาดบัวขาว ซึ่งเป็นคลองที่ต้องได้รับการแก้ไขปัญหาย่างเร่งด่วน โดยให้ ดำเนินโครงการนำร่องในพื้นที่ “คลองลาดพร้าว” ก่อนเป็นลำดับแรก ตามที่ได้รับงบประมาณ ปี พ.ศ.๒๕๕๘ แล้ว

พื้นที่การดำเนินการ

๑. สำนักงานการระบายน้ำได้กำหนดแนวก่อสร้างเขื่อน คสล. และประตูระบายน้ำคลอง ลาดพร้าว ทั้ง ๔ ช่วง คือ คลองลาดพร้าว คลองบางบัวหรือคลองถนน คลองสอง และคลองบางซื่อ จากบริเวณเขื่อนเดิมอุโมงค์ยักษ์พระรามเก้า-รามคำแหง ไปทางประตูระบายน้ำคลองสองสายใต้ ซึ่งเป็นไปตามหลักการและข้อตกลงเป็นที่ยุติแล้วเมื่อวันที่ ๑ เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๘ โดยมีแนว ร่องน้ำและแนวเขตคลอง รวมระยะ ๒๔ กิโลเมตร แบ่งเป็น ๔ ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ ๑ เขตสายไหม จากถนนสายไหม-ถนนพหลโยธิน (ตลาดสะพานใหม่) แนวเขต คลองประมาณ ๘๐ เมตร แนวร่องน้ำประมาณ ๓๕ เมตร ความยาวประมาณ ๓.๗ กิโลเมตร

ช่วงที่ ๒ ฝั่งตะวันออกเขตบางเขน และฝั่งตะวันตกเขตดอนเมืองและเขตหลักสี่จาก ถนนพหลโยธิน (ตลาดสะพานใหม่) – ถนนพหลโยธิน (กรมทหารราบที่ ๑๑) แนวเขตคลองประมาณ ๘๐ เมตร แนวร่องน้ำประมาณ ๓๘ เมตร ความยาวประมาณ ๗ กิโลเมตร

ช่วงที่ ๓ ฝั่งตะวันออกเขตลาดพร้าว และฝั่งตะวันตกเขตจตุจักร จากถนนพหลโยธิน (กรมทหารราบที่ ๑๑) – วัดลาดพร้าว แนวเขตคลองประมาณ ๔๒-๕๕ เมตร แนวร่องน้ำประมาณ ๒๘-๓๘ เมตร ความยาวประมาณ ๗ กิโลเมตร

ช่วงที่ ๔ ฝั่งตะวันออกเขตวังทองหลาง และฝั่งตะวันตกเขตห้วยขวาง จากวัดลาดพร้าว – คลองแสนแสบ แนวเขตคลองประมาณ ๒๕-๔๐ เมตร แนวร่องน้ำประมาณ ๑๗-๒๘ เมตร ความยาวประมาณ ๕ กิโลเมตร

๒. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) ได้สำรวจข้อมูลชุมชนริมคลองลาดพร้าวผู้ได้รับผลกระทบตามแผนระยะเร่งด่วนและตามแนวเขตคลองที่มีระยะความกว้างเป็นที่ยุติข้างต้นแล้วปรากฏว่า มีชุมชนริมคลองลาดพร้าวที่ได้รับผลกระทบทั้งสิ้น ๔๓ ชุมชน รวม ๗,๓๑๔ ครัวเรือน โดยแบ่งจำนวนชุมชนที่ได้รับผลกระทบแยกตามเขตพื้นที่ ดังนี้

ตารางที่ ๓-๑ จำนวนชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการโครงการบริหารจัดการสิ่งปลูกสร้างรुक้าลำน้ำ

เขต	จำนวนชุมชน	จำนวนครัวเรือน	แผนการพัฒนา
เขตสายไหม	๙ ชุมชน	๑,๙๕๕ ครัวเรือน	รื้อย้าย ๓ ชุมชน ๙๗๐ ครัวเรือน
เขตหลักสี่	๕ ชุมชน	๙๖๑ ครัวเรือน	รื้อย้าย ๑ ชุมชน ๕๐ ครัวเรือน
เขตห้วยขวาง	๖ ชุมชน	๗๕๖ ครัวเรือน	รื้อย้าย ๒ ชุมชน ๒๓๖ ครัวเรือน
เขตดอนเมือง	๑ ชุมชน	๓๖๘ ครัวเรือน	อยู่บนที่ดินเดิมได้
เขตบางเขน	๗ ชุมชน	๑,๗๗๖ ครัวเรือน	อยู่บนที่ดินเดิมได้
เขตจตุจักร	๑๔ ชุมชน	๑,๔๕๘ ครัวเรือน	อยู่บนที่ดินเดิมได้

ที่มา : สำนักงานบริหารราชพัสดุกรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๙

สรุป มีชุมชนที่ต้องโยกย้ายออกจากพื้นที่ ๖ ชุมชน รวม ๑,๒๕๖ ครัวเรือน และมีชุมชนที่สามารถอยู่อาศัยในที่ดินเดิม แต่ต้องเว้นและกันออกจากการก่อสร้าง จำนวน ๓๗ ชุมชน รวม ๖,๐๕๘ ครัวเรือน

๓. พอช. ได้นำเสนอแผนปฏิบัติการ (Kick Off) ในการพัฒนาชุมชนริมคลอง ระยะ ๓ เดือน (เดือนตุลาคม-เดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๘) โดยมีกิจกรรม ดังนี้

๓.๑ การแถลงข่าวภายหลังมีการประชุมคณะกรรมการอำนวยการฯ หรือการประชุมคณะรัฐมนตรีในเรื่องดังกล่าวแล้ว

๓.๒ นายกรัฐมนตรีประกาศนโยบายการพัฒนาคลอง ผ่านรายการคืนความสุขประจำสัปดาห์

๓.๓ ประกาศนโยบายการพัฒนาคลอง ในเวทีการประชุมชุมชนริมคลอง จำนวน ๒,๐๐๐ คน ณ ลานคนเมืองศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร พร้อมการทำข้อตกลงในการเช่าที่ดินราชพัสดุ

๓.๔ เปิดเวทีการมีส่วนร่วมออกแบบการพัฒนาพื้นที่ริมคลองร่วมกับภาคีทุกภาคส่วน

๓.๕ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แนวนโยบายการพัฒนาชุมชนและพื้นที่ริมคลองทางสื่อโทรทัศน์และสิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่าง ๆ

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง

๑. ความเป็นมาของโครงการ

สถานการณ์อุทกภัยในปี พ.ศ.๒๕๕๔ มีผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างรุนแรง กว้างขวาง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงชีวิตทรัพย์สินและความเป็นอยู่ของประชาชน มีครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบเป็นจำนวนมาก เกิดความเสียหายที่ประเมินโดยธนาคารโลกคิดเป็นมูลค่าหลายล้านล้านบาท ซึ่งสาเหตุของอุทกภัยที่เกิดขึ้นมีหลายประการ เช่น ไม่สามารถควบคุมหรือบังคับใช้ผังเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขาดหน่วยงานหลักในการดำเนินการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นเอกภาพ ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ สำหรับกรุงเทพมหานครเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์น้ำท่วมในครั้งนั้น โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครชั้นในและปริมณฑล เช่น ปทุมธานี นนทบุรี สมุทรปราการ สาเหตุส่วนหนึ่งพบว่า บางพื้นที่เกิดจากการมีบ้านเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นรุกล้ำแนวคลอง ทำให้ขนาดคลองแคบลงจนเป็นอุปสรรคต่อการไหลของน้ำ ประกอบกับกรุงเทพมหานครมีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ มีแนวทางน้ำไหลตามธรรมชาติลงสู่ทะเล ๓ ช่องทาง คือ ไหลผ่านแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำท่าจีน ซึ่งน้ำจะต้องไหลผ่านคูคลองต่าง ๆ ในพื้นที่กรุงเทพมหานครก่อนลงสู่แม่น้ำ การมีสิ่งปลูกสร้างรุกล้ำลำน้ำหรือคูคลองจึงเป็นการกีดขวางและทำให้การระบายน้ำลดลง

จากการสำรวจคลองสายหลักในกรุงเทพมหานคร จำนวน ๙ คลอง คือ คลองลาดพร้าว คลองเปรมประชากร คลองบางซื่อ คลองบางเขน คลองลาดบัวขาว คลองประเวศบุรีรมย์ คลองพระโขนง คลองพระยารามนตรี และคลองสามวา พบว่ามีคูคลองถูกรุกล้ำ ทั้งหมด ๑,๑๖๑ คลอง จากผู้รุกล้ำ ๒๓,๕๐๐ ครัวเรือน ประชากรประมาณ ๙๔,๐๐๐ คน ซึ่งบ้านเรือนที่รุกล้ำลำคลองนี้ ทำให้ประสิทธิภาพในการระบายน้ำลดน้อยลง ดังนั้น จึงต้องรื้อย้ายบ้านเรือนที่รุกล้ำลำคลองเพื่อไม่ให้ขวางทางเดินของน้ำและป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาซ้ำ โดยการสร้างเขื่อนคอนกรีตและประตูระบายน้ำ สอดคล้องกับมติ ครม. เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๕๕ เห็นชอบตามที่คณะกรรมการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย (กบอ.) เสนอให้กระทรวงมหาดไทย และกรุงเทพมหานครร่วมกันดำเนินการตามกฎหมายกับผู้บุกรุกลำน้ำสาธารณะ โดยให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์พิจารณาจัดหาที่พักอาศัยถาวรให้กับ ผู้บุกรุกลำน้ำสาธารณะ

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๙ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙ ซึ่งเห็นชอบหลักการและกรอบแผนการดำเนินงานตามที่กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เสนอแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ๑๐ ปี (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๘) ซึ่งทำให้การพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยเป็นนโยบายระดับชาติ และเป็นแผนงานเร่งด่วนของรัฐบาล ประกอบกับเมื่อปี พ.ศ.๒๕๖๐ รัฐบาล ได้เห็นชอบแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๗๙) ภายใต้วิสัยทัศน์ “คนไทยทุกคนมีที่อยู่อาศัย ถิ่นทั่วและมีคุณภาพชีวิตที่ดี” (Housing For All) ซึ่งยึดโยงกับปฏิญญาสากลที่ประเทศไทยให้การรับรองคือเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป้าหมายที่ ๑๑ ของสหประชาชาติและวาระใหม่ในการพัฒนาเมือง (NEW URBAN AGENDA) ซึ่งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช.

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้รับมอบหมายดำเนินโครงการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงในที่อยู่อาศัย พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้มีรายได้น้อยโดยเฉพาะผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัด

ในเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๖๒ คณะรัฐมนตรีได้เห็นชอบแผนแม่บทโครงสร้างพื้นฐานระบบคลองและการพัฒนาชุมชนริมคลองเปรมประชากร ระยะเวลาดำเนินการ ๙ ปี โดยมีภารกิจ ๔ ด้านคือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของเมือง การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ชุมชนริมคลอง การสร้างความเข้าใจและการมีส่วนร่วม และด้านกฎหมายและการขับเคลื่อนงาน ซึ่งในเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนชุมชนริมคลอง ได้มุ่งเป้าหมายไปที่การพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยมอบหมายให้ พอช. รับผิดชอบดำเนินการต่อเนื่องจากคลองลาดพร้าว

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง มีเจตนารมณ์ที่สำคัญ คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนริมคลอง โดยเปลี่ยนจากผู้รुक้ำหรือบุกรุก สภาพความเป็นอยู่แออัด ไม่ถูกสุขลักษณะมาเป็นผู้ที่อยู่อาศัยที่มั่นคงทั้งที่ดินและที่อยู่อาศัยควบคู่ไปกับการก่อสร้างเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็กริมคลองลาดพร้าว เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำในพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยในการพัฒนาที่อยู่อาศัย พอช. ได้นำรูปแบบโครงการบ้านมั่นคงมาใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนาในการขับเคลื่อน โครงการ โดย พอช. เป็นหน่วยงานให้การสนับสนุนแนวทางโครงการและงบประมาณ มีรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่เน้นหลักการสำคัญ คือ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการจัดการร่วมกันของชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์เคหสถาน โดยจะต้องมีการรื้อย้ายบ้านเรือนเดิมที่รुक้ำลาคคลองสาธารณะขึ้นมาจัดระเบียบพร้อมกันให้ถูกต้องตามหลักกฎหมายด้านการก่อสร้างอาคารและสิ่งแวดล้อม

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองเป็นการพัฒนาที่ส่งผลด้านภาพลักษณ์ ต่อนโยบายการแก้ไข ปัญหาของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมถึงมีการบูรณาการงานของหน่วยงาน เพื่อช่วยเหลือดูแลผู้ได้รับผลกระทบ และยังเป็นการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ เหล่านี้ถือเป็นการทำงานร่วมกันในรูปแบบประชารัฐที่ทั้งชุมชนและหน่วยงานร่วมกันดำเนินการเพื่อให้ได้เป้าหมายร่วมกันคือ “คืนความสุขให้คนคลอง คืนสายคลองให้คนเมือง”

๒. วัตถุประสงค์

๒.๑ เพื่อแก้ไขปัญหาการรुक้ำของชุมชนริมคลองและพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่ โดยมีระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสิ่งแวดล้อมที่ดี มีรูปแบบที่เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีชีวิต และสร้างความมั่นคงและสิทธิการครอบครองที่ดินและที่อยู่อาศัยของชุมชน

๒.๒ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และระบบของชุมชน นำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งจัดการตนเองได้

๒.๓ เพื่อสนับสนุนให้เกิดแผนและทิศทางการพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างบูรณาการ เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ กายภาพ สิ่งแวดล้อม มีการออมทรัพย์เพื่อการสร้างทุนของชุมชน และการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ประชาสังคม และองค์กรท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง

๓. กลุ่มเป้าหมายดำเนินการ

พอช. ได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายดำเนินการโครงการ ๒ คลอง คือ คลองลาดพร้าว และคลองเปรมประชากร ดังนี้

แผนภาพที่ ๓-๑ ภาพแสดงที่ตั้ง ๙ คลอง ตามแผนของกรุงเทพมหานคร

ที่มา : สำนักพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง, ๒๕๖๔

๔. กลไกการบริหารโครงการ

การดำเนินงานตามโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ได้มีการจัดกลไกการทำงานแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ ประกอบด้วย กลไกระดับนโยบาย และกลไกระดับพื้นที่ ดังนี้

๔.๑ ระดับนโยบาย โดยการจัดตั้งกลไกคณะกรรมการระดับชาติ คือ คณะกรรมการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้ำลำน้ำสาธารณะ และคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเพื่อบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้ำลำน้ำสาธารณะต่าง ๆ โดยคณะกรรมการบริหารฯ มีหน้าที่และอำนาจในการกำหนดนโยบาย มาตรการ และกรอบแนวทางการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้ำลำน้ำสาธารณะ และกำกับติดตามผลการดำเนินงานของส่วนราชการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงพิจารณาและให้ความเห็นชอบแผนงาน แผนปฏิบัติการ โครงการ และงบประมาณที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเสนอเพื่อดำเนินการในการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้ำลำน้ำสาธารณะ ก่อนนำเสนอคณะรัฐมนตรีตลอดจนรายงานผลการปฏิบัติงาน ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ให้นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีทราบเป็นระยะ ทั้งนี้ คณะกรรมการบริหารฯ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ ๔ คณะ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานของคณะกรรมการฯ และขับเคลื่อนการดำเนินโครงการ ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๖๓ รัฐบาลได้ให้

ความสำคัญกับการพัฒนาคลองเปรมประชากรมากยิ่งขึ้น โดยมีกระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานหลักตามมติคณะรัฐมนตรี และมีกองทัพบกและสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีช่วยสนับสนุนและประสานการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง

๔.๒ ระดับพื้นที่ การบูรณาการหน่วยงานร่วมภารกิจ : เพื่อจัดทำแผนและร่วมดำเนินการตามภารกิจ ประกอบด้วย กรุงเทพมหานครโดยสำนักการระบายน้ำและสำนักงานเขตพื้นที่ พอช. กองทัพบก สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กรมธนารักษ์ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์และหน่วยงานด้านสาธารณสุขปโภค (ไฟฟ้า ประปา) โดยเริ่มปฏิบัติการในพื้นที่ชุมชนริมคลองลาดพร้าวใช้ชุมชนเป็นพื้นที่ปฏิบัติการและทำงานร่วมกันทำงานภายใต้แผนปฏิบัติการร่วม (Action Plan) โดยในปี พ.ศ.๒๕๖๒ จังหวัดปทุมธานีได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการทำงานในพื้นที่ของจังหวัดด้วย โดยได้มีการจัดตั้งคณะทำงานเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนผู้ที่อยู่อาศัยริมคลองเปรมประชากร อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี เพื่อบูรณาการการทำงานร่วมกันของหน่วยงานภายในจังหวัดปทุมธานี โดยให้นายอำเภอเมืองปทุมธานีเป็นผู้กำกับดูแลให้คำปรึกษาการดำเนินงาน ซึ่งมีการจัดตั้งคณะทำงานระดับปฏิบัติงาน รวม ๖ คณะ เพื่อทำหน้าที่ชี้แจงทำความเข้าใจโครงการ และจัดทำบัญชีประชากรกลุ่มเป้าหมายด้วย

๔.๓ ภายใน พอช. กลไกคณะอนุกรรมการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง : มีบทบาทในการกำกับติดตามการดำเนินงานเพื่อให้เป็นไปตามโครงการ โดยมีองค์ประกอบมาจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และประสบการณ์ ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนชุมชน ผู้บริหารของพอช. เพื่อสนับสนุนโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง โดยมีภารกิจหลัก คือ

๔.๓.๑ เสนอแนะนโยบายและแนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองต่อคณะกรรมการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

๔.๓.๒ กำหนดยุทธศาสตร์ แผนงาน และหลักเกณฑ์การสนับสนุนโครงการพัฒนา ที่อยู่อาศัยชุมชน ริมคลอง

๔.๓.๓ พิจารณาให้ความเห็นชอบโครงการและงบประมาณที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่อยู่ อาศัยชุมชนริมคลอง และงบประมาณช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบ

๔.๓.๔ พิจารณาให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับงบประมาณสนับสนุนสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง

๔.๓.๕ ประสานความร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรชุมชน ภาควิพัฒนาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ตลอดจนช่วยเหลือคลายปัญหาข้อติดขัดต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔.๓.๖ กำกับ ดูแล ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนหลักตามโครงการบ้านมั่นคง

๔.๓.๗ เสนอให้ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานให้บรรลุตามภารกิจของคณะอนุกรรมการหรือตามภารกิจที่คณะกรรมการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน มอบหมาย

๕. รูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัย

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง นำบทเรียนของโครงการบ้านมั่นคง มาใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนาในการขับเคลื่อนโครงการ โดย พอช. เป็นหน่วยงานให้การสนับสนุน แนวทางโครงการและงบประมาณ มีรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่เน้นหลักการสำคัญ คือ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการจัดการร่วมกันของชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์ เคหสถาน โดยจะต้องมีการขยับบ้านเรือนเดิมที่รูก้ำลำคลองสาธารณะขึ้นมาจัดระเบียบร่วมกัน ให้ถูกต้องตามหลักกฎหมายด้านการก่อสร้างอาคารและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการดำเนินโครงการมีรูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้กับประชาชนกลุ่มเป้าหมายเป็นทางเลือกในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ๓ รูปแบบ คือ

๕.๑ การก่อสร้างรูปแบบใหม่ในที่ดินเดิม (Reconstruction) โดยการใช้สหกรณ์ ของชุมชนเป็นผู้ขอเช่าที่ดินราชพัสดุจากกรมธนารักษ์ กรณีนี้ชาวบ้านที่ปลูกสร้างบ้านเรือนริมคลอง ต้องรื้อย้ายบ้านเรือนออกจากแนวคลองและจัดผังชุมชนใหม่ มีการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค และสภาพแวดล้อมในชุมชนใหม่ ซึ่งทุกครัวเรือนสามารถสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ ได้ทั้งหมดในบริเวณชุมชนเดิม

แผนภาพที่ ๓-๒ ผังชุมชนเดิมและผังชุมชนใหม่ ตามโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง

ที่มา : สำนักพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง, ๒๕๖๔

๕.๒ การรื้อย้ายบ้านเดิมไปสร้างบ้านใหม่ ชุมชนใหม่ บนที่ดินใหม่ (Relocation) เป็นการรื้อย้ายชุมชนเดิมที่ปลูกสร้างที่อยู่อาศัยรูก้ำลำคลองและทางระบายน้ำออกไปจากแนวคลอง ในกรณีไม่อาจอยู่ในที่ดินเดิมได้หรือมีความสมัครใจไปอยู่ในที่ดินใหม่ โดยต้องย้ายไปสร้างชุมชนในที่ใหม่ (ชื่อที่ดินใหม่) การรื้อย้ายชุมชนริมคลองออกไปอยู่ในที่ใหม่ มีข้อดีในเรื่องความมั่นคงในด้านที่อยู่อาศัย แต่ทำให้ต้องอยู่ไกลจากชุมชนเดิม ไกลจากแหล่งงาน และสถานศึกษา เกิดภาระค่าใช้จ่าย

ค่อนข้างสูง ในการซื้อที่ดินและก่อสร้างบ้าน ในการจัดหาที่ดิน พอช. มีความร่วมมือกับบรรษัทบริหารสินทรัพย์ กระทรวงการคลัง เพื่อจัดหาที่ดินให้กับชุมชนในทำเลและราคาที่เหมาะสมซึ่งยังอยู่ในระดับที่ชุมชนรับภาระได้

๕.๓ ความร่วมมือของการเคหะแห่งชาติในโครงการที่มีอยู่แล้ว โดยการช่วยจัดหาห้องชุดพร้อมอยู่อาศัยทั้งโครงการเคหะชุมชนเดิม หรือโครงการบ้านเอื้ออาทรสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่มีความต้องการอยู่อาศัยในรูปแบบนี้ หรือไม่ต้องการรอการก่อสร้างบ้านใหม่

๖. กระบวนการดำเนินโครงการ

๖.๑ การสร้างการรับรู้และความเข้าใจโครงการ โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เป็นโครงการอันเนื่องมาจากมาตรการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด และการสร้างที่อยู่อาศัยรुकล้าแนวลำคลองและทางระบายน้ำของรัฐบาล ซึ่งในการดำเนินการตามแผนงานโครงการ อาจมีปัญหาอุปสรรคในการสร้างการรับรู้ให้กับประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมคลองเกี่ยวกับการก่อสร้างเขื่อนและการจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ ประกอบกับหลายหน่วยงานมีภารกิจที่แตกต่างกัน อาจทำให้ประชาชนกลุ่มดังกล่าวไม่เข้าใจในแนวทางการดำเนินงานของโครงการ และวัตถุประสงค์ของรัฐบาล จึงจำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อสร้างการรับรู้และทำความเข้าใจแก่ประชาชน ชุมชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงได้มีการบูรณาการการทำงานกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันลงพื้นที่เพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจร่วมกันของประชาชนทั่วไปและชาวชุมชนที่ได้รับผลกระทบ เพื่อให้สามารถเริ่มดำเนินการก่อสร้างได้ในระยะเริ่มต้น ส่วนในรายละเอียดของการทำงานพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการชุมชนของ พอช. จะเป็นผู้ชี้แจงแนวทางปฏิบัติตามขั้นตอนแก่ชาวชุมชนตลอดโครงการซึ่ง พอช. ได้นำประสบการณ์ทำงานในรูปแบบ “โครงการบ้านมั่นคง” มาปรับใช้ในการทำงานตามแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เริ่มจากสำรวจชุมชน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์/สหกรณ์ เคหสถาน การพิจารณาสิทธิในที่อยู่อาศัย การออกแบบวางผังชุมชน การขอสันนิษฐานงบประมาณเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภค การขอเช่าที่ดินราชพัสดุ/ซื้อที่ดิน การสำรวจรังวัดพื้นที่ การรื้อย้าย/ก่อสร้าง กระทั่งสร้างบ้านเสร็จ อย่างไรก็ตามในการสร้างความเข้าใจเป็นขั้นตอนการสื่อสารที่จำเป็นในการกระตุ้นให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญที่จะร่วมมือกันทำงานตามขั้นตอนโครงการ เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ที่เป็นความมั่นคงในที่อยู่อาศัยใหม่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับแนวทางการจัดระบบสาธารณูปโภคและผังเมืองตามนโยบายของรัฐบาลด้วย

๖.๒ การสำรวจ ทบทวนข้อมูลชุมชน เป็นการสำรวจข้อมูลภาพรวมทุกประเด็นสำคัญของชุมชน เพื่อให้ได้ผลสรุปรวมและนำไปสู่การวางแผนของชุมชน ข้อมูลชุมชนที่สำรวจในขั้นนี้ประกอบด้วย ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนบ้าน/ครอบครัว สถานภาพความมั่นคงในการอยู่อาศัย การครอบครองที่ดิน ระบบสาธารณูปโภค องค์กรชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลไกการพัฒนาที่อยู่อาศัย เป็นต้น ข้อมูลชุมชนที่สำรวจได้เหล่านี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญนำมาใช้วางแผนการทำงานในขั้นตอนอื่น ๆ ดังนั้น ข้อมูลนี้จึงควรมีการรับรอง ตรวจสอบอย่างรอบคอบ ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนการสำรวจชุมชนโดย พอช. จะเน้นทำการสำรวจข้อมูลชุมชนในรูปแบบที่ใช้ในโครงการบ้านมั่นคง เพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญสำหรับใช้วางแผนการก่อสร้างบ้าน ประกอบไปด้วยข้อมูล

เกี่ยวกับจำนวนครัวเรือน และความต้องการในเรื่องรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนซึ่งต้องสอดคล้องกับจำนวนผู้อาศัยและขนาดของพื้นที่

ขั้นตอนที่สำคัญ คือ การสำรวจชุมชนทั้งเชิงกายภาพและสังคม เพื่อให้รู้ถึงลักษณะชุมชน ศักยภาพและข้อจำกัดในการปรับปรุงชุมชนทั้งหมด

การสำรวจและการประเมินสภาพอาคารปัจจุบัน การสำรวจวัสดุที่ใช้สร้างอาคารในปัจจุบัน เช่น วัสดุหลังคา วัสดุผนัง วงกบ ประตู เพื่อศึกษาความสามารถในการนำวัสดุเหล่านี้กลับมาใช้ใหม่ การสำรวจจำนวนชั้นอาคาร เป็นต้น

การทำแผนที่ชุมชน นำขนาดขอบเขตและรูปร่างที่ดินที่วัดได้ การวัดแปลงที่ดินของแต่ละบ้าน การวัดขนาด ความกว้าง และรูปร่างของทางเดินภายในชุมชนมาเขียนเป็นแผนที่ เพื่อให้เห็นลักษณะการอยู่อาศัยของชุมชนตามสภาพปัจจุบัน รวมถึงเส้นทางระบายน้ำ ระบบสาธารณูปโภค เป็นต้น

การสำรวจทางสังคม นอกจากการสำรวจในเชิงกายภาพชุมชนแล้ว สภาพสังคมดั้งเดิม และลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนย่อมมีผลต่อการออกแบบวางผังชุมชน ข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ควรเก็บบันทึกไว้ ได้แก่

๑. สำรวจจำนวนและลักษณะประชากรในชุมชนระบุว่าใครบ้างที่นับว่าเป็นคนในชุมชน และใครที่ไม่นับว่าเป็นคนในชุมชน โดยพิจารณาจากระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน ความคุ้นเคยของสมาชิก เป็นต้น

๒. สำรวจการถือครองที่ดินในชุมชน สำรวจว่าใครบ้างในชุมชนที่เช่าอยู่หรือเป็นผู้อยู่อาศัยจริง แต่ละกลุ่มมีจำนวนเท่าไร จากนั้นให้นำมาลงในแผนที่ชุมชนที่ได้จัดทำไว้แล้ว

๓. สำรวจอาชีพพื้นฐานและรายได้ของคนในชุมชน เพื่อนำไปสู่การประเมินความสามารถในการผ่อนชำระของสมาชิกในชุมชนแต่ละครัวเรือน หากต้องใช้สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย รวมถึงการจัดออกแบบที่อยู่อาศัยให้สอดคล้องกับลักษณะการประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือน

๔. ลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือกลุ่มเพื่อนบ้าน การสำรวจข้อมูลนี้ นำไปสู่การจัดสรรพื้นที่กายภาพที่สอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางสังคม

๗. การรับรองสิทธิผู้เข้าร่วมโครงการ

แนวความคิดการพิจารณาสีทธิในที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง

๗.๑ เป็นการจัดแบ่งแปลงและการจัดการสิทธิการอยู่อาศัย โดยย้ายบ้านที่ปลูกสร้างรุกล้ำออกจากคลองและปรับผังใหม่ โดยสามารถอยู่อาศัยในที่เดิมได้ทั้งหมด รวมทั้งผู้ที่อยู่อาศัยบ้านเช่า

๗.๒ เนื่องจากการจัดสิทธิในที่ดินตามผังชุมชนใหม่จะมีทั้งผู้ที่ได้ประโยชน์เพิ่มขึ้นและผู้เสียประโยชน์ เช่น เจ้าของ บ้านเช่า ห้องเช่า ผู้ที่มีบริเวณพื้นที่อาศัยเดิมกว้าง ฯลฯ การจัดการสิทธิในที่ดินจึงเป็นขั้นตอนที่ต้องอาศัยการปรึกษาหารือกัน ในการแบ่งปันที่ดินสร้างหลักเกณฑ์กติกาให้เป็นที่ยอมรับร่วมกัน และยึดตามกติกาที่ตกลงร่วมกันแล้วอย่างจริงจัง พร้อมกับแต่งตั้งคณะทำงานพิจารณาสีทธิ

๗.๓ การประชุมพิจารณาสิทธิ ประกอบไปด้วยสมาชิกในชุมชนทั้งหมด คณะทำงานพิจารณาสิทธิหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยนำเกณฑ์กลางในการพิจารณาสิทธิที่ได้จากสมาชิกในชุมชนทั้งหมดเป็นตัวตั้ง ซึ่งมีแนวทางการพิจารณา ดังนี้

๗.๓.๑ นำเสนอภาพรวมผลการจัดทำข้อมูล (ข้อมูลรายครัวเรือน ข้อมูลชุมชนฝั่ง)

๗.๓.๒ นำเสนอข้อมูลผู้เดือดร้อนแต่ละราย

๗.๓.๓ ลงมติรับรองโดยการยกมือทั้งคณะทำงานฯ และสมาชิกในที่ประชุม

๘. เกณฑ์การพิจารณาสิทธิในโครงการบ้านมั่นคง

๘.๑ ผู้ได้รับสิทธิจะต้องเป็นผู้อยู่อาศัยในชุมชน

๘.๒ บ้านเดิม ๑ หลังจะได้รับพิจารณา ๑ สิทธิ (สิทธิหลัก)

๘.๓ กรณีบ้านเดิมมีผู้อยู่อาศัยตั้งแต่ ๖ คนขึ้นไป และมีความสามารถในการรับภาระให้พิจารณาสิทธิเพิ่มเติมได้ แต่ไม่เกิน ๑ สิทธิ (สิทธิขยาย) โดยความสามารถในการรับภาระให้พิจารณาจากผลการออมทรัพย์ตามเกณฑ์ของโครงการ ทั้งนี้ ผู้ได้สิทธิขยายจะต้องเป็นผู้ที่บรรลุนิติภาวะหรือมีลักษณะเป็นครอบครัวแล้ว ผู้ให้เข้าบ้านในชุมชนจะได้รับการพิจารณาสิทธิเฉพาะบ้านพักอาศัยโดยไม่นับรวมจำนวนบ้านหรือห้องที่จัดให้เช่า

๘.๔ ผู้เข้าบ้านจะได้รับการพิจารณาสิทธิได้ในกรณีที่เข้าบ้านในชุมชน ๕ ปี ขึ้นไป โดยจะได้รับการพิจารณาไม่เกิน ๑ สิทธิ ทั้งนี้ การได้สิทธิของ

๘.๕ ผู้เข้าบ้านจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อเจ้าของผู้ให้เข้าบ้านได้รื้อถอนบ้านเช่าดังกล่าวแล้ว

๘.๖ ในกรณีที่ที่ดินมีข้อจำกัดในการออกแบบวางผังรองรับจำนวนสิทธิที่ได้รับรับรองในชุมชน (ที่ดินไม่เพียงพอ) จะพิจารณาการวางผังโดยให้สิทธิหลัก สิทธิขยาย และสิทธิบ้านเช่าตามลำดับ

๘.๗ สิทธิที่ผ่านการรับรองจะต้องเข้าร่วมออมทรัพย์และดำเนินการในกิจกรรมอื่น ๆ อาทิ การประชุม การสมัครสมาชิกสหกรณ์ การออกแบบวางผัง ฯลฯ ตามข้อตกลงของชุมชน โดยคณะกรรมการกลุ่ม/สหกรณ์ อาจพิจารณายกเลิกสิทธิที่ผ่านการรับรองได้ในภายหลังหากผู้ได้รับสิทธิไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงดังกล่าว โดยความเห็นชอบของ พอช. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๙. การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถาน

๙.๑ การออมทรัพย์ มีหลักการคือ “รวมคน รวมเงิน รวมกลุ่ม” เพื่อสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่ม เพื่อเป็นสร้างทุนภายในชุมชนใช้ในการก่อสร้างบ้านมั่นคงมีโครงสร้างการทำงานกลุ่มมีประธาน รองประธาน เลขา เหรัญญิก บัญชี และสมาชิก โดยสมาชิกจะต้องมีการออมทรัพย์ในแต่ละเดือนตามงบประมาณที่ใช้ในการพัฒนาที่อยู่อาศัยหรือใช้ในการก่อสร้างบ้านจริง โดยแต่ละชุมชนจะต้องมีการออมทรัพย์อย่างน้อย ๕% ของมูลค่าการก่อสร้าง ในขณะเดียวกันกลุ่มออมทรัพย์ยังถือเป็นศึกษาการทำงานเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดตั้งสหกรณ์ (นิติบุคคล) เพื่อทำหน้าที่ของชุมชนในด้านอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เพียงเฉพาะด้านที่อยู่อาศัย เช่น การเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ การจัดสวัสดิการสมาชิกสหกรณ์ เป็นต้น

การออมทรัพย์ยังถือเป็นกุศโลบายเพื่อทำให้เกิดการพูดคุย การพบเจอระหว่างคน โดยใช้เครื่องมือคือการออมเงิน และยังเป็นการวัดระดับความสามารถในการรับภาระผ่อนบ้านของสมาชิกแต่ละราย รวมถึงยังเป็นการฝึกการบริหารงบประมาณของบุคคล และการบริหารของคณะกรรมการที่จะต้องบริหารเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ขณะเดียวกันยังเป็นการเรียนรู้ระบบธรรมาภิบาลของคณะกรรมการด้วย นอกจากนี้การออมจะแสดงให้เห็นถึงความพร้อมของสมาชิกแต่ละราย หากมีรายได้ที่ขาดความพร้อมก็จะนำไปสู่การวางแผนการสนับสนุนและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน

การส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีวินัยในการออมทรัพย์ทุก ๆ เดือน เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าในอนาคตเมื่อมีการกู้เงินสินเชื่อแล้ว สมาชิกจะมีการผ่อนคืนได้อย่างสม่ำเสมอด้วยระบบกลุ่มออมทรัพย์ยังเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนในการบริหารจัดการด้วยระบบสหกรณ์ ดังนั้น โครงสร้างการทำงาน ขั้นตอน ระเบียบ การทำบัญชี จึงควรเทียบเคียงและสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินการให้ใกล้เคียงกับรูปแบบสหกรณ์

๙.๒ เจตนารมณ์สำคัญของการออมทรัพย์ในโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมคลอง

๙.๒.๑ “การรวมคน” เพื่อนำไปสู่ “การรวมกลุ่ม” การจัดระบบการทำงานของชุมชน รวมถึงการค้นหาทั้งผู้นำธรรมชาติที่จะขับเคลื่อนงานในระยะต่อไป

๙.๒.๒ การฝึกการทำงานและการบริหารจัดการที่ดีของคณะกรรมการ มีเป้าหมายเรื่องการบริหารจัดการที่ดี มีธรรมาภิบาล (Good Governance)

๙.๒.๓ การวัดกำลังความสามารถในการชำระตามราคาบ้าน ซึ่งหากมีสมาชิก รายใดไม่สามารถชำระได้จะสามารถหาแนวทางการแก้ไขได้ เช่น ลดขนาดบ้าน หรือวางแผนการออมทรัพย์รายวัน เป็นต้น

๙.๒.๔ เป็นเครื่องมือในการจัดกลุ่มสมาชิก เพื่อออกแบบการพัฒนาให้เหมาะสมกับทุกครัวเรือน ทั้งรายที่ออมได้สม่ำเสมอ/ออมได้แต่ไม่สม่ำเสมอ/ไม่มีความสามารถในการออม/กลุ่มไม่เข้าร่วม รวมถึงเป็นเครื่องมือในการคัดกรองสิทธิสมาชิกให้มีข้อสรุปที่ชัดเจนก่อนจะเริ่มออกแบบวางผัง

๙.๒.๕ การฝึกแนวคิดของชุมชนในการสะสมทุนภายใน เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพาภายนอก เช่น การออมเพื่อจัดสวัสดิการ การออมเพื่อเป็น ทุนเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำภายในชุมชน เป็นต้น

๑๐. ประเภทการออมทรัพย์ในโครงการ

๑๐.๑ การออมสมทบค่าที่อยู่อาศัย ๕% ของราคาบ้าน ซึ่งรูปแบบบ้านมี ๒ แบบมาตรฐาน คือ

๑๐.๑ บ้านชั้นเดียว ราคา ๒๙๐,๐๐๐.- บาท ออม ๑๔,๕๐๐.- บาท

๑๐.๒ บ้านสองชั้น ราคา ๔๕๐,๐๐๐.- บาท ออม ๒๒,๕๐๐.- บาท

การออม ๕% เป็นไปตามข้อบังคับของ พอช. และหลักการมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ชาวบ้านหรือชุมชน จะกู้ได้ไม่เกิน ๒๐ เท่าของเงินทุนภายใน ในการดำเนินการจริงไม่จำเป็นที่ทุกครัวเรือนจะต้องออมถึง ๕% แต่เงินกองกลางของสหกรณ์ฯ ต้องได้ ๕%

๑๐.๒ การออมค่าเช่าที่ดิน เพื่อจ่ายค่าเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ซึ่งเก็บเป็นรายปี เช่น ชุมชนประชาร่วมใจ ๑ เนื้อที่ ๑๒ ไร่ (๔,๘๐๐ ตารางวา) ค่าเช่าตารางวาละ ๓ บาท/เดือน หรือ ๓๖ บาท/เดือน คิดเป็น ๑๗๒,๘๐๐ บาท มีจำนวนสมาชิก ๓๐๐ คน คิดเป็นคนละ ๕๗๖ บาท หรือเดือนละ ๔๘ บาท และในการเช่าที่ดินกรมธนารักษ์ในปีแรกจะต้องมีค่าประกันสัญญา (เท่ากับค่าเช่า ๑ ปี) ดังนั้น ในช่วงแรกสมาชิกอาจจะต้องออมค่าเช่าที่ดินมากกว่าค่าเช่าจริง โดยออมประมาณ ๑๐๐ บาท

๑๐.๓ การออมเงินหุ้น เพื่อเตรียมพร้อมในการเป็นสมาชิกสหกรณ์ (หุ้นละ ๑๐ บาท ๑๐ หุ้น ต่อเดือน) และฝึกภาระในการถือหุ้นสหกรณ์ในอนาคตตามกฎหมายสหกรณ์ เงินหุ้นในทางบัญชีถือเป็นเงินลงทุน ซึ่งแตกต่างจากการออมทรัพย์หรือการฝากเงิน ซึ่งในทางบัญชีถือเป็นเจ้าหนี้ ดังนั้น เมื่อมีการลงหุ้นจะไม่สามารถถอนได้เหมือนกับเงินฝาก ยกเว้นการลาออกจากสหกรณ์

๑๐.๔ เงินค่าบริหารจัดการ เงินประเภทนี้ไม่ใช่เงินออม แต่เป็นเงินที่กลุ่มเก็บจากสมาชิกในช่วงแรก (ประมาณ ๒๐-๕๐ บาท ต่อเดือน) เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ เช่น การจัดซื้อ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ หรือค่าใช้จ่ายส่วนกลาง โดยต้องมีการอธิบายการใช้จ่ายงบประมาณให้สมาชิก รับทราบโดยละเอียดทุกเดือน ในระยะถัดไปเมื่อชุมชนได้รับงบประมาณบริหารจัดการ ๒.๕% หรือเมื่อได้รับงบประมาณสินเชื่อ จากพอช. แล้ว ควรยกเลิกการเก็บเงินส่วนนี้จากสมาชิก เพราะสหกรณ์จะมีรายได้ส่วนต่างดอกเบี้ยซึ่งเป็นกำไรในการนำมาเป็นงบบริหารได้แล้ว

ค่าแรกเข้า เป็นค่าธรรมเนียมที่ต้องจัดเก็บตามกฎหมายในการจัดตั้งสหกรณ์ จัดอยู่ในหมวดรายได้ของสหกรณ์ ส่วนการตั้งกลุ่มออมทรัพย์จะเรียกเก็บหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงของกลุ่ม โดยหากมีการเก็บในการเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์แล้ว ชุมชนไม่ควรจะเก็บซ้ำซ้อนอีกและให้นำไปเป็นค่าแรกเข้าของสหกรณ์

หลักการสหกรณ์ คือ การรวมตัวกันของกลุ่มคนที่มีปัญหาร่วมกัน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา นั้น ๆ ในหลักการพื้นฐานเมื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาแล้วเสร็จ สหกรณ์ควรจะมีการยกเลิกไป การจัดตั้งสหกรณ์ของชุมชนริมคลองจะสามารถทำให้กลุ่มสามารถทำนิติกรรมต่าง ๆ ได้ ในรูปแบบนิติบุคคล เช่น การเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ การบริหารจัดการเงินกู้ที่ได้รับจาก พอช. การจัดจ้าง ผู้รับเหมาก่อสร้างบ้านให้กับสมาชิก เป็นต้น อีกทั้งการเป็นสหกรณ์จะมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ส่งเสริมและกำกับดูแล ตามกฎหมายชัดเจน คือ กรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ โดยเป็นไปตามที่กำหนดไว้ใน พรบ. สหกรณ์ ปี พ.ศ.๒๕๔๒ (แก้ไขเพิ่มเติม ปี พ.ศ.๒๕๖๒)

๑๑. แนวทางการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และสหกรณ์ชุมชนริมคลอง

๑๑.๑ ประชุมทำความเข้าใจกับสมาชิก : เริ่มต้นประชุมทำความเข้าใจกับสมาชิก ให้เห็นความสำคัญของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ สิทธิที่สมาชิกจะได้รับและการใช้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสร้างทุนภายในต่อการรับการสนับสนุน ทุนจากภายนอก

๑๑.๒ การสำรวจข้อมูลชุมชน : อาจเป็นการนำข้อมูลที่ได้ทำการสำรวจมาแล้ว ในการสำรวจทั้งชุมชน โดยคัดเลือกเฉพาะข้อมูลสำคัญที่จะนำมาใช้เพื่อการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ เช่น จำนวนสมาชิกในชุมชน จำนวนบ้านเช่า จำนวนครอบครัวขยายข้อมูลอาชีพรายได้ เป็นต้น

๑๑.๓ การเรียนรู้ขั้นตอนการทำงาน : เจ้าหน้าที่ พอช. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ลงพื้นที่ให้ความรู้ในรายละเอียดวิธีการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ หรืออาจจัดอบรมการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ หรือศึกษาดูงานในกลุ่มออมทรัพย์ที่ประสบความสำเร็จ

๑๑.๔ การกำหนดบทบาทหน้าที่ : กำหนดโครงสร้างการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์บทบาทหน้าที่ของกรรมการและบทบาทหน้าที่ของกลุ่มย่อย

๑๑.๕ จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์/อกระเปียบ : อกระเปียบกลุ่มออมทรัพย์โดยให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการเสนอระเบียบซึ่งอาจจะเชิญหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องเข้าร่วม เพื่อขอความเห็นชอบ การแก้ไขปรับปรุงและประกาศใช้อย่างเป็นทางการ

๑๑.๖ รวบรวมสมาชิกให้ได้ตามเกณฑ์เพื่อขอจดทะเบียนจัดตั้งสหกรณ์เคหสถาน: สหกรณ์เคหสถาน คือ การรวมกลุ่มของประชาชนที่มีความต้องการที่อยู่อาศัย โดยมีการจัดตั้งและจดทะเบียนตามกฎหมายที่กำหนดไว้ โดยสามารถดำเนินการจดทะเบียนสหกรณ์ได้ที่สหกรณ์พื้นที่หรือสำนักงานส่งเสริมสหกรณ์ กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาธุรกิจสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

๑๑.๗ อกระเปียบสหกรณ์ : สหกรณ์เคหสถานจะต้องจัดทำระเบียบข้อบังคับของสหกรณ์ขึ้น โดยหลักการประกอบด้วยการประกอบกิจการบริหารให้สมาชิกมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองตามอัตภาพ และให้สมาชิกสะสมเงินเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการจัดสร้างที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง การจัดหาอุปกรณ์แก่การอยู่อาศัย จัดหาที่ดิน ต่อเติม ซ่อมแซม รับฝากเงินจากสมาชิก จัดให้มีเงินกู้สำหรับสมาชิก เป็นต้น

๑๑.๘ ประชุมสมาชิก : มีการจัดประชุมสมาชิกอย่างน้อยทุกเดือน เพื่อให้สมาชิกได้รับทราบผลการบริหารจัดการ งบประมาณ และมีส่วนร่วมตัดสินใจในการดำเนินงานของกลุ่มหรือสหกรณ์

๑๒. การจัดการที่ดิน การรังวัดที่ดินเพื่อจัดให้เช่า และการเช่าที่ดินราชพัสดุ

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เน้นให้คนในชุมชนเป็นหลักในการจัดการตนเองด้านที่อยู่อาศัย และพัฒนาคุณภาพชีวิตร่วมกันของคนในชุมชน ดังนั้น จึงขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชุมชนที่แตกต่างกันตามบริบทและความเป็นจริงของแต่ละแห่ง เช่น

๑๒.๑ ก่อสร้างใหม่ในที่ดินเดิม โดยการเช่าที่ดินเพื่อจัดระเบียบการอยู่อาศัยรองรับครอบครัวที่รูกล้ำคลอง กรณีนี้ชาวบ้านหรือย้ายบ้านเรือนออกจากแนวคลองและอาศัยอยู่ในชุมชนเดิมได้ แต่จะต้องมีการจัดผังชุมชนใหม่ เพื่อให้ทุกครัวเรือนสามารถสร้างบ้านใหม่ได้

๑๒.๒ การรวมตัวกันไปก่อสร้างบ้านใหม่บนที่ดินใหม่ ต้องย้ายไปสร้างชุมชนในที่ใหม่ โดยการซื้อหรือเช่าที่ดิน กรณีนี้มักเกิดจากที่ดินเดิมไม่เพียงพออาจจะต้องจัดหาที่ดินใหม่ในรัศมี ๕-๑๐ กิโลเมตรจากชุมชนเดิม เพื่อความสะดวกต่อการเดินทางไปทำงาน หรือสถานศึกษาของบุตรหลาน โดยใช้วิธีการขอเช่าหรือซื้อที่ดินจากเอกชนทั่วไปหรือที่ดินจาก บริษัทบริหารสินทรัพย์ กรุงเทพพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) (บสภ.) กระทรวงการคลัง

๑๒.๓ การเช่าซื้ออาคารในโครงการที่มีอยู่แล้ว เช่น โครงการบ้านเอื้ออาทรโครงการของบรรษัทบริหารสินทรัพย์ ของกระทรวงการคลัง เป็นต้น

๑๓. การออกแบบวางผังชุมชนใหม่ การขออนุญาตก่อสร้างจัดการที่ดิน

๑๓.๑ ใช้การออกแบบแบบมีส่วนร่วมทั้งชุมชน การออกแบบวางผังชุมชนควรออกแบบร่วมกันโดยพร้อมเพรียงของสมาชิกทั้งหมด โดยสมาชิกแต่ละครัวเรือนอาจส่งตัวแทนมาเพื่อกำหนดผังชุมชนร่วมกัน ได้แก่ การกำหนดขนาดแปลงที่ดินที่เหมาะสมต่อความต้องการใช้สอยพื้นที่ และความสามารถในการผ่อนชำระหรือเช่า การกำหนดพื้นที่ส่วนกลาง การกำหนดทางเข้าและขนาดทางสัญจรในชุมชน เป็นต้น การออกแบบร่วมกันทั้งชุมชนช่วยให้สามารถสรุปความเห็นของสมาชิก ต่อการออกแบบวางผังชุมชนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และคนในชุมชนมีความเห็นขัดแย้งกันน้อยที่สุด

๑๓.๒ การเจรจาขอแบ่งปันที่ดิน สำหรับการจัดระเบียบการอยู่อาศัยในที่ดินเดิมจากการที่ครัวเรือนที่ปลูกสร้างบ้านรุกล้ำริมคลองต้องรื้อย้ายบ้านเรือนออกจากแนวคลองและจัดผังชุมชนใหม่ โดยร่นระยะพื้นที่ก่อสร้างตามที่กฎหมายกำหนด ดังนั้น อาจส่งผลให้ขนาดของพื้นที่ที่ใช้รองรับการปลูกสร้างบ้านเรือนใหม่ของสมาชิกทั้งหมดมีไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีการประชุมหาหรือร่วมกันของคนในชุมชนถึงแนวการจัดสรรพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนเพิ่มขึ้น อาทิ ศูนย์ชุมชนสวนสาธารณะ ทางเดินเท้า รวมถึงการปรับปรุงระบบ สาธารณูปโภค และสภาพแวดล้อมในชุมชนใหม่ โดยพิจารณาถึงความเป็นไปได้และข้อจำกัด ซึ่งอาจจะต้องเจรจาขอแบ่งปันที่ดินให้ชาวชุมชนบางส่วนเสียสละที่ดิน เพื่อความมีระเบียบเรียบร้อยของชุมชน

๑๓.๓ วิศวกร/สถาปนิก พอช. มีบทบาทการทำงานที่สำคัญในขั้นตอนนี้ ได้แก่

๑๓.๓.๑ ออกแบบ : ให้คำแนะนำที่เหมาะสมในการออกแบบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพูดคุยกับชุมชน โดยออกแบบวางชุมชน ออกแบบบ้าน ออกแบบโครงสร้างประมาณราคา

๑๓.๓.๒ ประสานงาน : ทำงานเชื่อมโยงกับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยทำหน้าที่ในการเจรจา ประสานให้ความรู้ และเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ รวมถึงให้คำแนะนำในการจัดการต่าง ๆ ได้แก่ การขออนุญาตก่อสร้าง การช่วยเหลือเรื่องของงบประมาณสนับสนุนด้านอื่นๆ เป็นต้น

๑๓.๓.๓ สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน: อบรมช่างชุมชน ให้ความรู้เบื้องต้นในการทำบ้านมั่นคง การวางผัง ออกแบบและการก่อสร้าง สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจนเกิดทีมทำงาน

๑๓.๓.๔ วางแผน : รวบรวมข้อมูล สร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน วิเคราะห์วางแผน ประเมินผล

๑๓.๓.๕ สร้างกลไกการทำงาน: สร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในการทำงาน สร้างพื้นที่ให้กลุ่มคน ได้มีส่วนร่วม

๑๔. วิธีการออกแบบวางผังในโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมคลอง

๑๔.๑ การวิเคราะห์ที่ตั้ง/ลักษณะเชิงกายภาพ ลักษณะแปลงที่ดินและสภาพทั่วไป เช่น ต้นไม้ ทางน้ำ ระบบสาธารณูปโภค (ไฟฟ้า น้ำประปา ทางระบายน้ำ) เส้นทางคมนาคมหลักทางเข้า-ออก -ทิศทางลม ฝน แดด สภาพอากาศ

๑๔.๒ การจัดกลุ่มอยู่อาศัยความเป็นเครือญาติ ความผูกพัน กลุ่มสังคมที่มีอยู่ การมีกิจกรรมร่วมกัน การสร้างกลุ่มย่อยเพื่อการจัดการและการอยู่ร่วมกัน

๑๔.๓ การวางผังสาธารณูปโภคและอาคารให้สอดคล้องกัน การจัดกลุ่มอยู่อาศัย โดยกระบวนการสังคม ความเป็น เครือญาติ ความผูกพัน สอดคล้องกับราคา ความยากง่ายในการก่อสร้างและการดูแลรักษา

๑๔.๔ การออกแบบบ้าน พื้นที่ใช้สอยสอดคล้องกับจำนวนสมาชิก อาชีพ ศาสนา อายุ พฤติกรรม พิจารณาความสามารถในการผ่อนชำระ วัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง/ราคาก่อสร้าง รูปแบบบ้าน

แผนภาพที่ ๓-๓ การออกแบบวางผังและออกแบบบ้านโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมคลอง

ที่มา : สำนักพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง, ๒๕๖๔

๑๕. การพัฒนาคุณภาพชีวิต

เมื่อบ้านเรือนที่เคยปลูกสร้างอยู่ในที่ดินราชพัสดุหรือมีการปลูกสร้างรุกล้ำลำคลอง ได้รับการพัฒนาให้มีความมั่นคงในด้านที่อยู่อาศัยพร้อมสำหรับให้ประชาชนเช่าอยู่อาศัยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ตามนโยบายในการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดและการสร้างที่อยู่อาศัยรุกล้ำแนวลำคลองและทางระบายน้ำแล้วรัฐบาลยังมีแนวทางปรับปรุงให้มีสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่ดีขึ้น โดยมีเจตนารมณ์ในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่อาศัยของชุมชนริมคลองผู้มีรายได้น้อยที่อยู่ในที่ดินราชพัสดุอันที่จะส่งผลต่อการพัฒนาสังคมโดยรวม เนื่องจากที่ผ่านมาประชาชนอยู่อาศัยอย่างไม่ถูกต้องและอยู่มาหลายปีมีความผูกพันกับ

ชุมชนเดิม แต่หากมีการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่ดีขึ้นก็จะทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทำให้ คลองสวย น้ำใสสะอาดและง่ายต่อการสัญจรทางน้ำมากขึ้นด้วย

มีหลายแนวคิดเกิดขึ้นเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่องภายใต้มาตรการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดและการสร้างที่อยู่อาศัยรुक้ำแนวลำคลอง ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม แนวคิดขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน หลังจากโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยดำเนินการเสร็จสิ้น แต่ละชุมชนมีการเสนอแผนงานขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนตามนโยบายประชารัฐของรัฐบาลที่แตกต่างกันออกไป สำหรับการสนับสนุนแนวคิดขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน เป็นบทบาทของ พอช. ที่ต้องให้การสนับสนุนและส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากตามนโยบายประชารัฐของรัฐบาล กรณีพี่น้องชาวชุมชนริมคลอง พอช. จึงมีแนวทางที่จะสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางสนับสนุนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน สำหรับชาวชุมชนริมคลองให้เป็นจริงได้ต่อไป

โครงการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้ำคลองลาดพร้าวและการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองในพื้นที่เขตบางเขน

๑. หลักการ

จากปัญหาชุมชนบุกรุก คู คลอง ทางระบายน้ำสาธารณะในเขตกรุงเทพมหานครนี้ นอกจากเป็นอุปสรรคต่อการระบายน้ำและการขุดลอกบำรุงรักษาคลอง ยังก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมและคุณภาพชีวิตของชุมชนเมืองลดต่ำลง เกิดปัญหาสังคมตามมามากมาย คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเมื่อวันที่ ๕ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๕ เห็นชอบการบริหารจัดการสิ่งปลูกสร้างรुक้ำลำน้ำสาธารณะ เพื่อแก้ไขปัญหาการรुक้ำพื้นที่รับน้ำและทางระบายน้ำ ตามข้อเสนอของคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย (กบอ.) ซึ่งระบุให้กระทรวงมหาดไทยและกรุงเทพมหานครดำเนินการ ดังนี้

๑.๑ ให้กระทรวงมหาดไทยและกรุงเทพมหานคร ร่วมกันดำเนินการตามกฎหมายกับผู้บุกรุกลำน้ำสาธารณะ โดยให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์พิจารณาหาที่พักอาศัยถาวรให้กับผู้บุกรุก

๑.๒ กระทรวงมหาดไทยและกรุงเทพมหานคร ต้องไม่ออกใบอนุญาตให้กับอาคารสิ่งปลูกสร้างที่กำลังจะดำเนินการทุกประเภท ที่ตรวจสอบพบว่าการบุกรุกลำน้ำสาธารณะ

กรุงเทพมหานคร ได้จัดทำแผนปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาการบุกรุกคลองในพื้นที่กรุงเทพมหานคร จำนวน ๑,๑๖๑ คลอง แบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะเร่งด่วน จำนวน ๙ คลอง ระยะที่ ๒ จำนวน ๓๔ คลอง และระยะที่ ๓ จำนวน ๑,๑๑๘ คลอง โดยในแผนระยะเร่งด่วนได้คัดเลือกให้จัดทำโครงการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้ำลำน้ำสาธารณะในคลองลาดพร้าวและคลองสอง เป็นโครงการนำร่อง

ข้อสั่งการหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เมื่อวันที่ ๑๓ เดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๗ ให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงมหาดไทย (กรุงเทพมหานคร) และสำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กำหนดมาตรการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดและการสร้างที่อยู่อาศัยรुक้ำแนวคลองและทางระบายน้ำ

คณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ มีมติอนุมัติงบประมาณ ปีพ.ศ. ๒๕๕๘ (เพิ่มเติม) เพื่อดำเนินการโครงการก่อสร้างเขื่อน ค.ส.ล. และประตูระบายน้ำ คลองลาดพร้าว คลองบางบัว คลองถนน คลองสอง และคลองบางซื่อ จากบริเวณเขื่อนเดิมอุโมงค์ยักษ์พระรามเก้า-รามคำแหง ถึงบริเวณประตูระบายน้ำคลองสองสายใต้ ความยาวประมาณ ๒๒.๖๕ กิโลเมตร (ความยาวเขื่อนประมาณ ๔๕.๓๐ กิโลเมตร) วงเงินงบประมาณ ๒,๔๒๖,๖๐๐,๐๐๐.- บาท เพื่อแก้ไขปัญหาหน้าท่วมในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และปริมาณพล และกรุงเทพมหานครได้มีการลงนามในสัญญาว่าจ้างก่อสร้างฯ กับบริษัทริเวอร์ เอ็นจิเนียริง จำกัด

๒. วิธีดำเนินการ

๒.๑ ประชาสัมพันธ์ชี้แจงสร้างความเข้าใจกับประชาชนในชุมชนเกี่ยวกับการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้าคลองลาดพร้าว และการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองในพื้นที่เขตบางเขนได้รับทราบและให้ความร่วมมือกับการดำเนินงานกับภาครัฐ

๒.๒ สํารวจข้อมูลผู้บุกรุก รวบรวมข้อมูลและสรุปข้อมูลผู้บุกรุกที่ราชพัสดุในเขตคลองลาดพร้าว เพื่อใช้ในการวางแผนและปรับแผนการรื้อย้ายสิ่งปลูกสร้างในแนวก่อสร้างเขื่อน ค.ส.ล.คลองลาดพร้าว และการพัฒนาที่อยู่อาศัยริมคลองให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบ ตามมติ ครม. เมื่อวันที่ ๕ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๕ และข้อสั่งการของหัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) เมื่อวันที่ ๑๓ เดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๗ ตามมาตรการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดและการสร้างที่อยู่อาศัยรुक้าแนวคลองและทางระบายน้ำ

๒.๓ ดำเนินงานตามแผนการรื้อย้ายสิ่งปลูกสร้างในแนวก่อสร้างเขื่อน ค.ส.ล.คลองลาดพร้าว เพื่อให้ผู้รับเหมาก่อสร้างเขื่อนฯ ดำเนินการตอกเสาเข็มสร้างเขื่อนตามแผนงานก่อสร้างและดำเนินงานตามแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ตามมาตรการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดและการสร้างที่อยู่อาศัยรुक้าแนวคลองและทางระบายน้ำ

๒.๔ จัดการประชุมคณะทำงานร่วมการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้าคลองลาดพร้าว และการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองในพื้นที่เขตบางเขน เพื่อติดตามความคืบหน้าแก้ไขปัญหาอุปสรรคใจการดำเนินงาน และรายงานผลการดำเนินงานให้คณะผู้บริหารกรุงเทพมหานคร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบ

๓. ปัญหาและอุปสรรค

๓.๑ ผู้บุกรุกบางส่วนไม่ยินยอมรื้อย้ายสิ่งปลูกสร้างในแนวก่อสร้างเขื่อนคลองลาดพร้าว ทำให้ไม่สามารถดำเนินการก่อสร้างเขื่อน ค.ส.ล.คลองลาดพร้าว ตามแผนที่กำหนดในปี พ.ศ.๒๕๖๒

๓.๒ ผู้บุกรุกที่อาศัยอยู่ในที่ราชพัสดุไม่เข้าร่วมโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ทำให้เกิดปัญหาการบริหารจัดการพื้นที่และการสร้างบ้านพักอาศัยรองรับผู้บุกรุกที่อยู่ในแนวก่อสร้างเขื่อน ค.ส.ล.

๓.๓ เกิดความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่ ที่ไม่เห็นด้วยกับการรื้อย้ายสิ่งปลูกสร้างในแนวก่อสร้างเขื่อนคลองลาดพร้าว และการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองลาดพร้าวในพื้นที่เขตบางเขน

โครงการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้าคลองเปรมประชากร

คลองเปรมประชากรเป็นคลองสายแรกที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพื่อร่นระยะเวลาในการล่องเรือจากกรุงเทพฯ-บางปะอิน (จ.พระนครศรีอยุธยา) รวมทั้งเพื่อขยายพื้นที่ทำนาสองฝั่งคลองออกไป มีความยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร กว้าง ๑๒ เมตร แต่ปัจจุบันสภาพลำคลองตื้นเขิน น้ำเน่าเสีย มีสิ่งปลูกสร้างรुक้าลำคลองเป็นจำนวนมาก ทำให้กีดขวางทางเดินของน้ำ การระบายน้ำในคลองเปรมฯ จากทางตอนเหนือของกรุงเทพฯ ลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาและอ่าวไทยล่าช้าไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมซึ่งรัฐบาลจึงมีแนวทางแก้ไขปัญหาคือบ้านเรือนปลูกสร้างรुक้าลำคลองเหมือนกับคลองลาดพร้าว โดยการก่อสร้างเขื่อนระบายน้ำอุโมงค์ระบายน้ำและบำบัดน้ำเสีย ปรับทัศนียภาพชุมชนริมคลอง-พัฒนาชีวิตชาวชุมชน ส่งเสริมอาชีพ การท่องเที่ยวทางน้ำ รวมทั้งเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคม-ราง (ไฟฟ้า)-เรือ เริ่มดำเนินการในปี 2562-2570 ขณะนี้การก่อสร้างเขื่อนระบายน้ำดำเนินการไปแล้วบางช่วง ข้อมูลจาก พอช. จากการสำรวจข้อมูลชุมชนเพื่อดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองเปรมฯ ทั้งหมด ๓๘ ชุมชนรวม ๖,๓๖๘ ครัวเรือน ในเขตจตุจักร หลักสี่ ดอนเมือง และใน จ.ปทุมธานี ซึ่งชุมชนเหล่านี้สามารถอยู่อาศัยในที่ดินเดิมได้ทั้งหมด แต่จะต้องรื้อบ้านออกจากพื้นที่ริมคลองและแนวก่อสร้างเขื่อนฯ เพื่อปรับผังชุมชนแล้วก่อสร้างบ้านใหม่เพื่อให้ทุกคนครอบครัวยู่ในชุมชนเดิมได้ โดย พอช. จะสนับสนุนชุมชนเช่นเดียวกับโครงการบ้านมั่นคงคลองลาดพร้าว

คลองเปรมประชากรมีระยะความยาวคลองประมาณ ๑๗ กิโลเมตร จากความยาวทั้งหมด ๕๐.๘ กิโลเมตร ทั้งนี้ การรับรองสิทธิ์ รวม ๖,๓๔๐ ครัวเรือน แบ่งเป็น จตุจักร ๕ ชุมชน ๖๒๑ ครัวเรือน หลักสี่ ๑๓ ชุมชน รวม ๒,๒๔๘ ครัวเรือน ดอนเมือง ๑๔ ชุมชน ๒,๕๔๒ ครัวเรือน และ ต.หลักหก จ.ปทุมธานี ๖ หมู่บ้าน ๙๒๙ ครัวเรือน) ยังรับรองสิทธิ์ไม่ครบทุกชุมชน ทั้งนี้โครงการพัฒนาชุมชนริมคลองเปรมประชากร ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๙ เดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๖๒ เมื่อโครงการแล้วเสร็จตามแผน คาดว่าประชาชนริมคลองตลอดระยะทาง ๑๗ กิโลเมตร จะมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง มีบ้านที่สวยงาม สภาพแวดล้อมที่ดี และมีคลองที่สามารถระบายน้ำได้เต็มประสิทธิภาพ สามารถเข้าถึงการบริการสาธารณะได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ด้วยการเชื่อมต่อระบบราง เรือ เปลี่ยนจากชุมชนริมคลองเดิมที่สภาพไม่เอื้อต่อการอยู่อาศัย พัฒนาเป็นชุมชนที่เข้มแข็งสังคมที่น่าอยู่

การดำเนินการก่อสร้าง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์รับผิดชอบประมาณ ๓ ล้านครัวเรือน แบ่งเป็น

๑. การเคหะแห่งชาติ จัดทำที่อยู่อาศัยในลักษณะเช่า-ซื้อ ให้แก่ประชาชนทั่วไป ประมาณ ๒ ล้านครัวเรือน

๒. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนฯ จัดทำแผนงานรองรับที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยทั่วประเทศ เช่น โครงการบ้านมั่นคงเมืองและชนบท บ้านพอเพียง ที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองลาดพร้าว-คลองเปรมประชากร และคนไร้บ้าน ประมาณ ๑ ล้านครัวเรือน

๑. แผนแม่บทโครงสร้างพื้นฐานระบบคลองและการพัฒนาชุมชนริมคลอง เปรมประชากร มีกำหนดแผนการดำเนินการ ๙ ปี (ปี พ.ศ.๒๕๖๒-๒๕๗๐)

คณะรัฐมนตรีเห็นชอบแผนงานการเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำป้องกันน้ำท่วมและบำบัดน้ำเสียคลองเปรมประชากรทั้งระบบ โดยมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินงานตามแผนงานหลักระยะเร่งด่วน ปี พ.ศ.๒๕๖๒-๒๕๖๕ จำนวน ๔ โครงการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำ ป้องกันน้ำท่วมและบำบัดน้ำเสียคลองเปรมประชากรทั้งระบบ ตั้งแต่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา - กทม. ตามความเห็นของสำนักงบประมาณ ดังนี้

๑.๑ กทม. ดำเนินโครงการก่อสร้างเชื่อมจากถนนเทศบาลสงเคราะห์ - สดขต กทม. ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (กนช.) แล้ว

๑.๒ กรมโยธาธิการและผังเมืองดำเนินโครงการก่อสร้างเชื่อมคลองเปรมประชากรจากคลองบ้านใหม่ - คลองรังสิตประยูรศักดิ์

๑.๓ กรมชลประทานดำเนินการขุดลอกคลองเปรมประชากรในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีจากคลองรังสิตประยูรศักดิ์ - คลองเชียงรากน้อย ระยะทาง ๑๕.๓ กิโลเมตร และขุดลอกคลองเปรมประชากรในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากคลองเชียงรากน้อย - สถานีสูบน้ำเปรมเหนือบางปะอิน ระยะทาง ๘.๑ กิโลเมตร

๒. วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ทั้งชุมชนและเมือง พัฒนาด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำ โดยการออกแบบวางผังพื้นที่ริมคลองให้องค์ประกอบต่าง ๆ มีความสอดคล้องกัน ได้แก่ การพัฒนาที่อยู่อาศัย การพัฒนาด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำ การจัดระบบสาธารณสุขโรคและผังเมือง การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจชุมชน แผนพัฒนาจุดเชื่อมต่อระบบขนส่งสาธารณะ ล้อ-ราง-เรือ-ทางจักรยาน และแผนพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชุมชน เป็นต้น

๓. พื้นที่โครงการ

คลองเปรมประชากร จากคลองผดุงกรุงเกษม ถึงแม่น้ำเจ้าพระยา ความยาว ๕๐.๘ กิโลเมตร อยู่ในพื้นที่ กทม. ความยาว ๒๒.๘ กิโลเมตร ในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ความยาว ๒๐ กิโลเมตร และในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ความยาว ๘ กิโลเมตร

๔. ระยะเวลาดำเนินการ ๙ ปี (ปี พ.ศ.๒๕๖๒-๒๕๗๐)

๕. แนวคิดหลัก ๔ ด้าน

๕.๑ ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของเมือง โดยการเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำ การบำบัดน้ำเสีย การพัฒนาโครงข่ายระบบคมนาคมขนส่ง การพัฒนาระบบสาธารณสุขโรคพื้นฐานที่จำเป็น และการเพิ่มพื้นที่สีเขียวเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเมือง เช่น โครงการก่อสร้างเชื่อมริมคลอง อุโมงค์ระบายน้ำระบบรวบรวมน้ำเสีย โรงบำบัดน้ำเสีย การพัฒนาโครงข่ายระบบคมนาคมขนส่ง และการเชื่อมต่อ ราง-รถ-เรือ

๕.๒ ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนชุมชนริมคลอง โดยการรื้อย้ายบ้าน รุกกล้าเดิม และวางผังจัดระเบียบที่อยู่อาศัยใหม่ด้วยการก่อสร้างบ้านมั่นคง พร้อมระบบสาธารณูปโภค ต่าง ๆ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ ศูนย์ฝึกอาชีพ ศูนย์การเรียนรู้ ลานกีฬา

๕.๓ ด้านการสร้างความเข้าใจและการมีส่วนร่วม โดยการสร้างการรับรู้และเจรจา ทำความเข้าใจกับประชาชนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง และการเผยแพร่หรือประชาสัมพันธ์โครงการ ต่อสาธารณะ

๕.๔ ด้านกฎหมายและการขับเคลื่อนงาน โดยการปรับแก้กฎหมายหรือระเบียบ ต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน การบังคับใช้กฎหมายและการดำเนินคดีต่อผู้กระทำความผิด และการขับเคลื่อนงานให้เป็นไปตามแผนแม่บทฯ

สรุป

จากการศึกษาโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองที่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนา คุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยในชุมชนริมคลองให้ดีขึ้น เปลี่ยนจากผู้บุกรุก เป็นผู้มีสิทธิในที่อยู่ อาศัยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งนอกจากการปรับปรุงและพัฒนาที่อยู่อาศัยให้กับชุมชน ริมคลองแล้ว รัฐบาลยังมีนโยบายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านอาชีพ ความเป็นอยู่สำหรับชุมชน ริมคลอง เช่น การส่งเสริมอาชีพ

อย่างไรก็ตาม การดำเนินโครงการย่อมมีปัญหาและอุปสรรค จากการศึกษาจะเห็นได้ จากยังมีประชาชนบางส่วนที่ไม่ยอมเข้าร่วมโครงการ ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคสำหรับการก่อสร้างเขื่อน ระบายน้ำ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าขั้นตอนการรื้อถอนสิ่งก่อสร้างที่ปลูกสร้างอย่างผิดกฎหมาย สามารถ นำตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาบังคับใช้ในผู้ที่ไม่ยอมเข้าร่วมโครงการเพื่อขับเคลื่อนโครงการ เช่น พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘ พระราชบัญญัติว่าด้วยการเวนคืนและการได้มา ซึ่งอสังหาริมทรัพย์ พ.ศ.๒๕๖๒ กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๖๖ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาในบทถัดไป

บทที่ ๔

แนวทางแก้ปัญหาชุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาแนวทางการดำเนินงานของโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง อันเนื่องมาจากมาว้ตฤประสงค์ของการปรับปรุงทางระบายน้ำของกรุงเทพมหานครและเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนริมคลอง เปลี่ยนจากผู้บุกรุกให้เป็นผู้ที่อยู่อาศัยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ศึกษาถึงแนวทางการดำเนินงานที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินโครงการ ตลอดจนการศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งนอกจากจะมีประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีแล้ว บางส่วนยังมีปัญหาและอุปสรรคในการรื้อย้าย การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการรวบรวมจากเอกสาร และการรวบรวมข้อมูลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง โดยขอสรุปเป็นรายละเอียด ดังนี้

ปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะบริเวณริมคลองลาดพร้าวและริมคลองเปรมประชากร

ด้วยกรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย เป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ ทำให้คนไทยส่วนใหญ่เดินทางเข้ามาประกอบอาชีพในเมืองหลวง จากการหลั่งไหลของประชาชนที่ต้องการเข้ามาประกอบอาชีพและอยู่อาศัยในเมืองหลวงทำให้ที่พักอาศัยมีไม่เพียงพอ รวมถึงการมีรายได้ที่น้อย จึงทำให้ประชาชนบางส่วนต้องสร้างที่อยู่อาศัยในพื้นที่รูก้าคลองสาธารณะ ด้วยเวลาที่ผ่านมามากหลายปีทำให้เกิดเป็นชุมชนแออัด โดยเฉพาะคลองลาดพร้าวและคลองเปรมประชากรที่มีการสร้างที่อยู่อาศัยอย่างผิดกฎหมายกันอย่างหนาแน่น ซึ่งนอกจากจะเป็นการขัดขวางการระบายน้ำ ยังทำให้น้ำในคลองเน่าเสีย เกิดเป็นมลภาวะทางน้ำ

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองนอกจากจะเป็นการจัดระเบียบเพื่อแก้ไขปัญหาการระบายน้ำของกรุงเทพมหานครแล้ว ยังเป็นการแก้ไขปัญหาการรูก้าของชุมชนริมคลอง และพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยมีระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสิ่งแวดล้อมที่ดี มีรูปแบบสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการใช้จ่ายของคนในชุมชน สร้างความมั่นคงและสิทธิการครอบครองที่ดินและที่อยู่อาศัยของชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์และวางระบบของคนในชุมชนใหม่ นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งจัดการตนเองได้ รวมไปถึงการสนับสนุนให้เกิดแผนและทิศทางการพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างบูรณาการ โดยเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ ภายภาพ สิ่งแวดล้อม มีการออมทรัพย์เพื่อการสร้างทุนของชุมชน และการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ประชาสังคม และองค์กรท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง ตลอดจนเป็นการสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนริมคลองที่สอดคล้องกับการพัฒนาคลองตามวิถีดั้งเดิมของคนไทยริมคลอง

“ชุมชนมีการปลูกที่พื้กอาศัยรุกกล้าแนวเขตคลอง โดยมีการอยู่กันอย่างแออัด มีปัญหาขยะ น้ำเสีย และปัญหาคุณภาพชีวิต รวมทั้งบ้านรุกกล้ายังเป็นปัญหาอุปสรรคในการระบายน้ำ เนื่องจากไม่สามารถขุดคลองได้”

(ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๑ สัมภาษณ์ ณ เมษายน ๒๕๖๖)

“ตามที่คลองในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีปัญหาการรุกกล้า โดยคลองที่มีปัญหาการรุกกล้าจำนวนมาก เช่น คลองเปรมประชากร คลองลาดพร้าว คลองบางซื่อ สภาพการอยู่อาศัยของผู้รุกกล้าจะอยู่กันอย่างแออัด มีปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาคุณภาพชีวิต รวมทั้งบ้านรุกกล้ายังเป็นปัญหาอุปสรรคในการระบายน้ำ เนื่องจากไม่สามารถขุดลอกและพัฒนาคลองเพื่อรองรับการระบายน้ำ”

(ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๓ สัมภาษณ์ ณ เมษายน ๒๕๖๖)

“โดยก่อนหน้านั้นได้มีสำนักงานเขตพื้นที่เข้ามาดูแล จัดตั้งเป็นชุมชน มีการดูแลสาธารณูปโภคพื้นฐาน และให้การดูแลด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับประชาชนที่อยู่ในเขตพื้นที่นั้น ๆ”

(ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๙ สัมภาษณ์ ณ เมษายน ๒๕๖๖)

“ในการแก้ไขปัญหาการรุกกล้าลำน้ำสาธารณะที่ผ่านมา ได้มีการให้ความช่วยเหลือผู้รุกกล้าหลายวิธี เช่น ย้ายไปอยู่กับโครงการบ้านเอื้ออาทรของการเคหะแห่งชาติ การย้ายกลับภูมิลำเนา ซึ่งหน่วยทหารได้อำนวยความสะดวกโดยการสนับสนุนในการขนย้าย การก่อสร้างบ้านมั่นคงในพื้นที่อื่น เช่น ที่คลองลาดพร้าว ได้มีการย้ายคนริมคลองออกไปก่อสร้างบ้านมั่นคงที่ซอยสายไหม ๔๖ เขตสายไหม และที่บึงนายพล เขตคลองสามวา การก่อสร้างบ้านมั่นคงริมคลอง เช่น ที่คลองลาดพร้าว คลองบางซื่อบางส่วน และคลองเปรมประชากร”

(ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๑๐ สัมภาษณ์ ณ เมษายน ๒๕๖๖)

จากตัวอย่างของบทสัมภาษณ์ จะเห็นได้ว่า ก่อนหน้าที่จะมีการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองขึ้น ชุมชนริมคลองมีการอยู่อาศัยกันอย่างแออัด มีขยะสิ่งปฏิกูลจากบ้านเรือนลงสู่แม่น้ำ ทำให้น้ำเน่าเสีย ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้อาศัยริมคลอง จนถึงผู้ที่ต้องอาศัยคลองในการสัญจรไปมา และยังส่งผลต่อการระบายน้ำของกรุงเทพมหานคร และถึงแม้จะมีหน่วยงานของรัฐเข้าไปดูแลอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการดูแลในด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ไม่ได้มีการเข้าไปจัดการอย่างจริงจัง

แผนภาพที่ ๔-๑ ชุมชนริมคลอง

ที่มา : TCJ, ๒๕๕๘

ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้มอบหมายให้ พอช. ดำเนินการเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่แก่ผู้ที่อยู่อาศัยบริเวณชุมชนริมคลองเพื่อสนับสนุนการสร้างเขื่อนคอนกรีต ป้องกันน้ำดำเนินไปอย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความปลอดภัยกันแนวทางการจัดระบบสาธารณสุขปโภคและผังเมืองของกรุงเทพมหานคร คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๙ เห็นชอบให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ดำเนินการ ดังนี้

๑. การดำเนินงานโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๑) เป้าหมาย ๑๑,๐๐๔ ครัวเรือน งบประมาณ ๔,๐๖๑.๔๔ ล้านบาท โดยดำเนินการในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) นำเงินที่ได้รับจัดสรรจากโครงการบ้านมั่นคงมาใช้จ่ายในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง และการสนับสนุนสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยใช้จากเงินทุนหมุนเวียนของ พอช. ตามความจำเป็นเร่งด่วน

๒. การสนับสนุนเงินช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบและเสียโอกาส เนื่องจากนโยบายการจัดระเบียบชุมชนริมคลองเป็นนโยบายที่สำคัญและเร่งด่วนที่ต้องเห็นรูปธรรมการแก้ไขปัญหาอย่างชัดเจนภายในระยะเวลาที่จำกัด และชุมชนมีข้อจำกัดในการเตรียมความพร้อมเพื่อที่อยู่อาศัยซึ่งต้องรับภาระ จึงจำเป็นต้องมีการช่วยเหลือเพื่อแบ่งเบาภาระ พร้อมทั้งให้กระทรวงการพัฒนาสังคม

และความมั่นคงของมนุษย์ รับความเห็นของสำนักงานงบประมาณและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไปพิจารณาดำเนินการด้วย

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง อยู่ภายใต้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ๑๐ ปี (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๘) โดยการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง มีระยะเวลา ๓ ปี (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๑) เป้าหมายทั้งสิ้น ๗๔ ชุมชน ๑๑,๐๐๔ ครัวเรือน ประชากร ผู้รับผลประโยชน์ ๖๔,๘๙๖ คน ซึ่งการดำเนินงานครั้งนี้ พอช. ได้ใช้ประสบการณ์ในการทำงาน โครงการบ้านมั่นคง ที่ได้เริ่มดำเนินโครงการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๖ เป็นแนวทางหลักในการดำเนินงาน โดยอาศัยคนในชุมชนเป็นหลักในการจัดการตนเอง ซึ่งขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชุมชนที่แตกต่างกันตามบริบทและความเป็นจริงของแต่ละแห่ง เช่น

๑. การปรับปรุงในที่ดินเดิม โดยการเช่าที่ดินเพื่อจัดระเบียบการอยู่อาศัย รองรับครอบครัวที่รูก้ำคูคลอง กรณีนี้ ชาวบ้านรื้อย้ายบ้านเรือนออกจากแนวคลองและอาศัยอยู่ในชุมชนเดิมได้ แต่จะต้องมีการจัดผังชุมชนใหม่ เพื่อให้ทุกครัวเรือนสามารถสร้างบ้านใหม่ได้

แม้ว่าจะต้องมีการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยตามแนวเขตคลองเดิม ประชาชนก็ยังสามารถวางใจได้ว่า ประสิทธิภาพการระบายน้ำหรือปริมาณในการรองรับรับของคลองจะยังคงมีประสิทธิภาพ เนื่องจาก การก่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัยริมคลอง กรุงเทพมหานครได้มีการออกแบบเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำ โดยการก่อสร้างเขื่อนและชุดลอกคลองให้ลึกกว่าที่เคยออกแบบในอดีต รวมถึงได้มีการปรับปรุงเพิ่มประสิทธิภาพสถานีสูบน้ำ และมีการสร้างอุโมงค์ระบายน้ำเพื่อให้สามารถรองรับการระบายน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ใกล้ให้สามารถระบายน้ำผ่านคลองเปรมประชากรลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาได้เร็วขึ้น

๒. กรณีไม่อาจอยู่ในที่ดินเดิมได้ ก็จะย้ายไปสร้างชุมชนในที่ใหม่ โดยการซื้อหรือเช่าที่ดินใหม่ กรณีนี้มักเกิดจากที่ดินเดิมไม่เพียงพอ อาจจะต้องจัดหาที่ดินใหม่ในรัศมี ๕-๑๐ กิโลเมตรจากชุมชนเดิม เพื่อสะดวกต่อการทำงาน หรือสถานศึกษาของบุตรหลาน โดยใช้วิธีการเช่าหรือซื้อที่ดินจากบริษัทบริหารสินทรัพย์กระทรวงการคลัง

การสร้างบ้านใหม่ให้อยู่นอกแนวเขตคลอง จะทำให้สามารถใช้ประโยชน์ของคลองในการระบายน้ำได้เต็มประสิทธิภาพ แต่อย่างไรก็ตามคลองที่มีปัญหาการรูก้ำจำนวนมาก ผู้รูก้ำอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่นและแออัด ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว จึงมีความจำเป็นที่ต้องพัฒนาคลอง โดยยินยอมให้มีการจัดที่อยู่อาศัยริมคลองและออกแบบระบบระบายน้ำให้มีประสิทธิภาพเพียงพอในการระบายน้ำเพื่อแก้ไขปัญหาที่ท่วม ซึ่งมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่รูก้ำลำน้ำสาธารณะ และเพื่อพิจารณาแนวทางในการแก้ไขปัญหา และเป็นที่มาของการออกแบบก่อสร้างบ้านมั่นคงริมคลองที่คลองลาดพร้าว บางส่วนของคลองบางซื่อ และคลองเปรมประชากร โดยในส่วนของการระบายน้ำให้พิจารณาเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำทดแทนพื้นที่ทางน้ำสูญเสียไปเนื่องจากการก่อสร้างบ้านมั่นคง”

๓. การเช่าซื้ออาคารในโครงการที่มีอยู่แล้ว เช่น โครงการบ้านเอื้ออาทร โครงการของบริษัทบริหารสินทรัพย์ของกระทรวงการคลัง เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า จุดเด่นของการนำ “โครงการบ้านมั่นคง” มาเป็นต้นแบบของการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนคือใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ใช้การ

ออกแบบมีส่วนร่วมทั้งชุมชน การออกแบบวางผังชุมชน มีการออกแบบร่วมกันโดยพร้อมเพียงของสมาชิกทั้งหมด โดยสมาชิกแต่ละครัวเรือนอาจส่งตัวแทนมาเพื่อกำหนดผังชุมชนร่วมกัน ได้แก่ การกำหนดขนาดแปลงที่ดินที่เหมาะสมต่อความต้องการใช้สอยพื้นที่ ความสามารถในการผ่อนชำระหรือเช่า การกำหนดพื้นที่ส่วนกลาง การกำหนดทางเข้าและขนาดทางสัญจรในชุมชน เป็นต้น การออกแบบร่วมกันทั้งชุมชน ช่วยให้สามารถสรุปความเห็นของสมาชิกต่อการออกแบบวางผังชุมชนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และคนในชุมชนมีความเห็นขัดแย้งกันน้อยที่สุด

การสนับสนุนให้ชาวชุมชนจัดตั้งสหกรณ์ โดยเป็นเงื่อนไขของการดำเนินโครงการบ้านมั่นคง เพื่อเป็นทุนการสร้างบ้านของสมาชิกในชุมชน และเพื่อรองรับการจัดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถานสำหรับเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ และเพื่อประโยชน์ด้านการจัดการสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย ดังนั้น ชาวชุมชนริมคลองที่เข้าร่วมโครงการจะต้องมีการออมกับกลุ่มออมทรัพย์ต่อเดือน ๑๐๐-๕๐๐ บาท และชุมชนต้องจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถานเพื่อมีสถานภาพเป็นนิติบุคคลก่อนจึงจะสามารถเช่าที่ดินได้ โดยกรมธนารักษ์ให้ชุมชนทำสัญญาเช่าที่ดินเป็นระยะเวลา ๓๐ ปี ในอัตราผ่อนปรน หรือ ๑.๕๐ บาท/ตารางวา/ต่อเดือน จากนั้นจะได้ดำเนินการขอใช้สินเชื่อจากพอช. เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างบ้านต่อไป

การเจรจาขอแบ่งปันที่ดิน สำหรับการจัดระเบียบการอยู่อาศัยในที่ดินเดิม จากการที่ครัวเรือนที่ปลูกสร้างบ้านรุกล้ำริมคลองต้องรื้อย้ายบ้านเรือนออกจากแนวคลอง และจัดผังชุมชนใหม่ โดยร่นระยะพื้นที่ก่อสร้างตามกฎหมายกำหนด ดังนั้น อาจส่งผลให้ขนาดของพื้นที่ที่ใช้รองรับการปลูกสร้างบ้านเรือนใหม่ของสมาชิกทั้งหมดมีไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีการประชุมหารือร่วมกันของคนในชุมชนถึงแนวทางการจัดสรรพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนเพิ่มขึ้น อาทิ ศูนย์ชุมชน สวนสาธารณะ ทางเดินเท้า รวมถึงการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค และสภาพแวดล้อมในชุมชนใหม่ โดยพิจารณาถึงความเป็นไปได้และข้อจำกัด ซึ่งอาจจะต้องเจรจาขอแบ่งปันที่ดินให้ชาวชุมชนบางส่วนเสียสละที่ดิน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน

การช่วยเหลือให้ประชาชนผู้อยู่อาศัยแบบผิดกฎหมายให้กลายเป็นผู้ที่อาศัยแบบถูกกฎหมาย โดยรัฐบาลสนับสนุนงบประมาณและความช่วยเหลือ และนอกจากจะเป็นการพัฒนาในส่วนของที่พักอาศัยยังเป็นการพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชน ประชาชนผู้พักอาศัยได้รับประโยชน์และประชาชนที่ต้องสัญจรผ่านไปมาได้รับประโยชน์

“รัฐบาลให้การสนับสนุนงบประมาณด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยส่วนหนึ่งและด้านสาธารณูปโภค (เป็นเงินประมาณ ๑๔๗,๐๐๐ บาท/ครัวเรือน) และในการดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนจะต้องรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ และเช่าที่กับกรมธนารักษ์ซึ่งเป็นผู้ดูแลที่ราชพัสดุ เมื่อเช่าที่แล้วดำเนินการออกแบบบ้าน ยื่นขออนุญาตก่อสร้างกับกรมธนารักษ์และสำนักงานเขตพื้นที่ เมื่อได้รับอนุญาตก่อสร้างแล้ว จึงดำเนินการรื้อบ้านเดิมและก่อสร้างบ้านมั่นคง ซึ่งในการดำเนินการตั้งแต่ขออนุญาตก่อสร้างจนก่อสร้างบ้านเสร็จใช้ระยะเวลาประมาณ ๑๐ เดือน”

(ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๑ สัมภาษณ์ ณ เมษายน ๒๕๖๖)

“เป้าหมายในการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งก่อสร้างรุกล้ำลำน้ำสาธารณะและปัญหาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยให้ชุมชนเช่าที่ดินริมคลองกับกรมธนารักษ์ เพื่อก่อสร้างบ้านมั่นคง โดยทำสัญญาเช่าเป็นระยะเวลา ๓๐ ปี และมีการขยายสัญญาเช่าทุก ๓๐ ปีต่อไป”

(ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๒ สัมภาษณ์ ณ เมษายน ๒๕๖๖)

“โดยการก่อสร้างบ้านมั่นคงริมคลองตามที่ดำเนินการในปัจจุบัน ประชาชนสามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่ราชพัสดุ ในบริเวณพื้นที่เดิมที่เคยรุกล้ำ โดยเช่าที่ดินกับกรมธนารักษ์และขออนุญาตก่อสร้างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งหน่วยงานภาครัฐได้ให้ความช่วยเหลือหลายด้าน เช่น มีค่าเช่าระหว่างการรื้อย้ายและก่อสร้างบ้านมั่นคง มีเงินสนับสนุนค่าสาธารณูปโภค และค่าก่อสร้างบ้านมั่นคง เป็นต้น”

(ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๓ สัมภาษณ์ ณ เมษายน ๒๕๖๖)

แผนภาพที่ ๔-๒ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง

ที่มา : TCJ, ๒๕๕๘

แผนงานโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๙ เห็นชอบในหลักการให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) จัดทำโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองตามโครงการบ้านมั่นคง ระยะเวลาดำเนินการ ๓ ปี (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๑) เป้าหมายรวม ๗๔ ชุมชน ๑๑,๐๐๔ ครัวเรือน งบประมาณ ๔,๐๖๑.๔๔ ล้านบาท ซึ่ง พอช. ได้กำหนดพื้นที่ดำเนินโครงการ ๒ คลองเป้าหมาย คือ คลองลาดพร้าวและคลองเปรมประชากร รวมมีผู้รับผลประโยชน์ทั้งสิ้น ๖๔,๘๖๙ คน ตามรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๔-๑ เป้าหมายพื้นที่โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง

ปี	คลอง	เขต	ชุมชน	ครัวเรือน	ประชากร
๒๕๕๙	ลาดพร้าว/ เปรมประชากร	จตุจักร หลักสี่ ดอนเมือง สายไหม ห้วยขวาง	๒๖	๓,๘๑๐	๒๒,๔๖๐
๒๕๖๐		หลักสี่ จตุจักร ดอนเมือง บางเขน สายไหม วังทองหลาง	๒๘	๔,๖๙๖	๒๗,๖๘๓
๒๕๖๑		หลักสี่ จตุจักร	๒๐	๒,๔๙๘	๑๔,๗๒๖
รวม	๒ คลอง	๗ เขต	๗๔	๑๑,๐๐๔	๖๔,๘๖๙

ที่มา : ศูนย์ปฏิบัติการที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง, ๒๕๕๙

การดำเนินงานปี พ.ศ.๒๕๖๖ (ตุลาคม ๒๕๖๕-กันยายน ๒๕๖๖)

ความคืบหน้าการดำเนินงาน

คลองลาดพร้าว

กลุ่มเป้าหมายการดำเนินการ ๕๐ ชุมชน ๗,๐๖๙ ครัวเรือน แบ่งเป็นพื้นที่ดำเนินงานที่มีชุมชนต้องพัฒนาที่อยู่อาศัยเป็น ๕ พื้นที่ ๗ เขต คือ พื้นที่ ๑ เขตสายไหม ๑,๔๕๔ ครัวเรือน พื้นที่ ๒ เขตหลักสี่และดอนเมือง ๑,๓๕๖ ครัวเรือน พื้นที่ ๓ เขตบางเขน ๑,๔๖๙ ครัวเรือน พื้นที่ ๔ เขตจตุจักร ๑,๒๘๔ ครัวเรือน และพื้นที่ ๕ เขตห้วยขวางและวังทองหลาง ๑,๕๐๗ ครัวเรือน

ข้อมูล ณ วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๖๖ สามารถดำเนินการพัฒนาได้แล้ว ๓๕ ชุมชน ๓,๕๕๐ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๒๒ ของกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด จำแนกเป็น

๑. บ้านที่ก่อสร้างแล้วเสร็จ ๓,๑๗๘ ครัวเรือน
๒. บ้านที่อยู่ระหว่างการก่อสร้าง ๑๘๐ ครัวเรือน
๓. พื้นที่รื้อย้ายแล้วพร้อมก่อสร้างบ้าน ๑๙๒ ครัวเรือน

แผนการดำเนินงานปี พ.ศ.๒๕๖๖ (ตุลาคม ๒๕๖๕-กันยายน ๒๕๖๖)

แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. ชุมชนที่อยู่ระหว่างการก่อสร้างซึ่งจะทยอยแล้วเสร็จ ประกอบด้วย

๑.๑ ชุมชนที่ก่อสร้างในที่ดินเดิม ๓ ชุมชน คือ ชุมชนชายคลองบางบัว เขตหลักสี่ ชุมชนวังหิน เขตจตุจักร และชุมชนลาดพร้าวประชาอุทิศ เขตห้วยขวาง

๑.๒ โครงการก่อสร้างในที่ดินใหม่ ๓ สหกรณ์ คือ สหกรณ์สถานบ้านมั่นคง คลองสามเสนสุข จำกัด สหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคงสิทธิชุมชนนคริมคลอง จำกัด และสหกรณ์เคหสถานบ้านใหม่พัฒนา จำกัด

๒. ชุมชนที่มีแผนการรื้อย้ายบ้านเดิมและก่อสร้างบ้านใหม่ รวม ๗ ชุมชน ประมาณ ๑๒๐ ครัวเรือน ได้แก่ ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ เขตบางเขน ชุมชนพหลโยธิน ๓๒ ชุมชนหลังกรมวิทยาศาสตร์ เขตจตุจักร ชุมชนลาดพร้าว ๘๐ ชุมชนลาดพร้าว ๓๔ ชุมชนลาดพร้าว ๔๖ และชุมชนหลังสมาคม รร.ไทย-ญี่ปุ่น เขตห้วยขวาง

ชุมชนอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้ดำเนินการพัฒนาจะสามารถดำเนินการได้ก็ต่อเมื่อมีการปรับพื้นที่ก่อสร้างบ้านไปพร้อมกับการก่อสร้างเขื่อนของกรุงเทพมหานคร

คลองเปรมประชากร

กลุ่มเป้าหมายการดำเนินการซึ่งเป็นข้อมูลจากการสำรวจของศูนย์อำนวยการใหญ่ (ศอญ.) เมื่อมิถุนายน ๒๕๖๑ คือ มีผู้รู้กล้าลำนํ้าสาธารณะ รวมทั้งสิ้น ๓๘ ชุมชน ๖,๓๘๖ ครัวเรือน จากพื้นที่กรุงเทพมหานคร เขตดอนเมือง หลักสี่ และจตุจักร จำนวน ๓๒ ชุมชน และพื้นที่เทศบาลตำบลหลักหก จังหวัดปทุมธานี จำนวน ๖ หมู่

ข้อมูล เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๖๖ สามารถดำเนินการพัฒนาได้แล้ว ๑๐ ชุมชน ๑,๑๕๐ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๐๑ ของกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด จำแนกเป็น

๑. บ้านที่ก่อสร้างแล้วเสร็จ ๘๐๘ ครัวเรือน
๒. บ้านที่อยู่ระหว่างการก่อสร้าง ๒๓๘ ครัวเรือน
๓. พื้นที่รื้อย้ายแล้วพร้อมก่อสร้างบ้าน ๑๐๔ ครัวเรือน

แผนการดำเนินงานปี พ.ศ.๒๕๖๖ (ตุลาคม ๒๕๖๕-กันยายน ๒๕๖๖)

การดำเนินงานในระยะต่อไปมีแผนการรื้อย้ายบ้านเดิมและก่อสร้างบ้านใหม่ได้ ๑๑ ชุมชน โดยในช่วงไตรมาสที่ ๑ และ ๒ (ตุลาคม ๒๕๖๕-มีนาคม ๒๕๖๖) คาดว่าน่าจะสามารถดำเนินการได้ไม่น้อยกว่า ๕๐๐ ครัวเรือน และภายในปี พ.ศ.๒๕๖๖ จะสามารถดำเนินการได้ประมาณ ๑,๐๐๐ ครัวเรือน

จากข้อมูลของศูนย์ปฏิบัติการที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานโครงการมีความก้าวหน้าอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ โดยเป้าหมายคือชาวชุมชนริมคลองมีที่อยู่อาศัยกันครบทุกคน เป็นจุดเริ่มต้นของโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านอื่น ๆ ต่อไป

ปัจจัยสนับสนุนความสำเร็จ

จากการศึกษาผลการดำเนินงานในระยะเวลาที่ผ่านมา ทำให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการดำเนินงาน ซึ่งมีแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญ ดังนี้

๑. การให้ความสำคัญกับการสื่อสาร

จากปัญหาในระยะเริ่มต้นของการดำเนินโครงการ จะเห็นได้ว่าประชาชนบางส่วนยังไม่เข้าใจกระบวนการดำเนินงาน หรือแผนงานของโครงการ ทำให้เกิดการต่อต้าน ขัดขวาง ซึ่งเกิดจากการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอันเกิดจากวิถีชีวิตที่แตกต่างของวิถีชีวิตประจำของแต่ละคน

มีเวลาไม่ตรงกัน ดังนั้น การสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบและเกิดความเข้าใจ จำเป็นต้องใช้การสื่อสารหลายช่องทาง และหลายรูปแบบ โดยต้องชี้แจงรายละเอียดของการจัดทำโครงการ การปรับทัศนคติในเรื่องเงื่อนไขของขั้นตอนโครงการที่มีความซับซ้อน เพื่อให้ประชาชนเกิดการยอมรับต่อกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แนวทางการดำเนินงาน คือ ให้มีการจัดตั้งทีมงานเพื่อทำหน้าที่ประสานงาน การสื่อสารภายในชุมชน ซึ่งเป็นทีมงานที่จัดตั้งขึ้นเป็นคณะทำงานร่วมกับคณะกรรมการชุมชน อาศัยความหลากหลายของวิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสาร เช่น การติดป้ายประกาศ การประกาศเสียงตามสาย และช่องทางแอปพลิเคชันต่าง ๆ ของชุมชน ยกตัวอย่างกรณีชุมชนศาลเจ้าพ่อ ๕๔ ชาวชุมชนมีปัญหาเกี่ยวกับรายละเอียดของโครงการ เมื่อเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัวซึ่งเป็นชุมชนที่มีประสบการณ์ในการทำโครงการบ้านมั่นคงมาก่อน ได้เข้ามาสื่อสารทำความเข้าใจร่วมกับชาวชุมชนศาลเจ้าพ่อ ๕๔ และเป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำในขั้นตอนต่าง ๆ ทำให้ชาวชุมชนเข้าใจและให้ความร่วมมือในการดำเนินโครงการเป็นอย่างดี

๒. การทำงานเป็นทีมที่ดีของคณะกรรมการชุมชน

การที่คณะกรรมการ ทีมทำงาน ประธานชุมชน มีความกระตือรือร้นในการทำงาน ร่วมกัน และพยายามหาวิธีการคลี่คลายปัญหาความไม่เข้าใจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของสมาชิกในชุมชน ระหว่างดำเนินโครงการเพื่อสร้างความร่วมมือหรือลดอุปสรรคในขั้นตอนต่าง ๆ ของโครงการ ด้วยวิธีการออกแบบการสื่อสารความเข้าใจทั้งในรูปแบบประชุมปรึกษาหารือ หาทางออกร่วมกัน การปิดประกาศ ชี้แจงผ่านเสียงตามสาย และเดินพูดคุยกับสมาชิกชุมชนตามบ้านเรือน รวมถึงการเป็นผู้มีจิตอาสาทำงานเพื่อชุมชนของคณะทำงาน

๓. การออกแบบระบบบริหารจัดการโครงการที่ดี

คณะกรรมการจะมีการประชุมปรึกษาหารือกันสม่ำเสมอโดยเฉพาะในช่วงที่โครงการบ้านมั่นคงกำลังดำเนินการ การแบ่งโซนพื้นที่ในการบริหารจัดการทำให้เกิดความสะดวกและเอื้ออำนวยให้ทั้งทีมงาน สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารโครงการ เป็นไปในทางเดียวกัน และสามารถติดตามความก้าวหน้าในการจัดทำโครงการได้ทุกขั้นตอน

เน้นการมีส่วนร่วมและใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในระหว่างดำเนินโครงการเมื่อเกิดประเด็นความไม่เข้าใจหรือข้อถกเถียงเกี่ยวกับสิทธิหรือการจัดความต้องการใด ๆ ในเรื่องที่อยู่อาศัยระหว่างสมาชิกในชุมชนที่ไม่ตรงกันจะใช้การเรียกประชุมสมาชิกทั้งหมด เพื่อพิจารณาเหตุผล ปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกร่วมกันโดยถือนิติที่ประชุมเป็นข้อสรุป ซึ่งทุกฝ่ายต้องยอมรับและถือปฏิบัติร่วมกัน

ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข

สำหรับปัญหา อุปสรรค ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมจากที่ได้ทำการศึกษา โดยขอสรุป เป็นหัวข้อ ดังนี้

ตารางที่ ๔-๒ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข

ปัญหา อุปสรรค	แนวทางการแก้ไขปัญหา
ปัญหา อุปสรรคระยะเริ่มต้นโครงการ	
บางครอบครัวเป็นกลุ่มเครือญาติ ซึ่งได้จับจองที่ดินปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้กันหรือร่วมกันใช้ประโยชน์ในที่ดินมาเป็นระยะเวลาานาน จึงไม่ต้องการรื้อย้ายแยกจากกัน	ในกรณีประเด็นที่ประชาชนไม่มีความมั่นใจและสับสนในแนวทางการดำเนินงานของโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันชี้แจงข้อเท็จจริงและสร้างความเข้าใจกับประชาชนอย่างต่อเนื่อง
บางครัวเรือนอ้างความไม่มั่นใจในการจัดทำโครงการบ้านมั่นคงที่มีรายละเอียดของกระบวนการอยู่มาก เช่น ชุมชนที่เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงจะต้องมีกลุ่มออมทรัพย์และต้องจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถาน เพื่อทำสัญญาเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ปลูกสร้างบ้านใหม่ในที่ดินเดิม ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาานาน ชาวชุมชนจึงรู้สึกไม่เชื่อมั่นในความเป็นไปได้ของโครงการ	
กระบวนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ยังมีชาวชุมชนบางกลุ่มไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับความจำเป็น เงื่อนไขของการออม รวมถึงระบบบริหารกลุ่มออมทรัพย์ของคณะกรรมการกลุ่ม	
ในขั้นตอนสำรวจชุมชน ประธานชุมชนรวมถึงชาวบ้านในชุมชนยังไม่ได้มีการชี้แจงทำความเข้าใจจากเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน ทำให้ปฏิบัติการลงพื้นที่สำรวจชุมชนครั้งแรกที่นำโดยเจ้าหน้าที่ พอช. และเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ลงพื้นที่ช่วยสนับสนุนการสำรวจ เกิดความไม่สะดวกในขณะปฏิบัติการสำรวจ เนื่องจากถูกขัดขวางโดยคนในชุมชน โดยที่ประธานชุมชนหรือชาวชุมชนไม่ทราบวัตถุประสงค์ของการลงพื้นที่สำรวจของเจ้าหน้าที่และเครือข่ายฯ มาก่อน	

ตารางที่ ๔-๑ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข (ต่อ)

ปัญหา อุปสรรค	แนวทางการแก้ไขปัญหา
ปัญหา อุปสรรคระยะเริ่มต้นโครงการ	
ประชาชนบางส่วนมีฐานะยากจนทำให้ไม่สามารถออมเงินในการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ได้	พอช. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนและหาแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน
ปัญหา อุปสรรคระหว่างดำเนินโครงการ	
การก่อสร้างบ้านไม่เป็นไปตามกำหนด สมาชิกสหกรณ์ไม่มั่นใจในระยะเวลาในการสร้างบ้านของโครงการ ซึ่งชาวบ้านที่รื้อย้ายออกจากแนวเขื่อนแล้วไปเข้าบ้านอยู่ด้านนอก เมื่อครบกำหนด ๖ เดือนแล้ว ทำให้เงินที่ได้รับจากการรื้อย้ายบ้านหมดไปกับค่าเช่าบ้าน	พอช. ได้ดำเนินการสร้างบ้านชั่วคราวให้กับผู้ที่ถูกรื้อย้ายบ้าน รวมถึงประชาชนบางส่วนได้ขอรับการสนับสนุนช่างเพื่อสร้างบ้านชั่วคราวเอง
มีกลุ่มแกนนำต่อต้านโครงการให้ข้อมูลบิดเบือนไม่เป็นความจริง เช่น ที่ดินริมคลองไม่ใช่ที่ดินราชพัสดุ กรมธนารักษ์ และสามารถออกโฉนดได้ การรื้อย้ายบ้านเดิมจะต้องได้รับการชดเชยจากภาครัฐ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านเกิดความลังเลไม่มั่นใจที่จะเข้าร่วมการพัฒนาโครงการ รวมถึงการดำเนินการของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ในการเจรจากับประชาชนในบางชุมชน อาทิ ชุมชนเปรมสุขสันต์ ชุมชนพรหมสัมฤทธิ์ ทำให้ประชาชนเกิดความสับสนในแนวทางของโครงการ โดยเข้าใจว่าโครงการมีเจตนาารมณเพื่อก่อสร้างเขื่อนเพียงอย่างเดียว	ในกรณีประเด็นที่ประชาชนไม่มีความมั่นใจและสับสนในแนวทางการดำเนินงานของโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันชี้แจงข้อเท็จจริงและสร้างความเข้าใจกับประชาชนอย่างต่อเนื่อง เช่น กรมธนารักษ์ชี้แจงเรื่องขอบเขตที่ดินราชพัสดุ กรมที่ดินชี้แจงเรื่องการออกโฉนดพื้นที่ริมคลอง สำนักการระบายน้ำกรุงเทพมหานครชี้แจงเรื่องเงินชดเชย เป็นต้น
แกนนำและประชาชนที่ต่อต้านโครงการมีการรวมกลุ่มกันเพื่อขัดขวางการทำงานของทั้งเจ้าหน้าที่และของชุมชน เช่น การปิดล้อมการประชุมสร้างความเข้าใจของหน่วยงาน การประชุมของสหกรณ์ชุมชน การปิดล้อมพื้นที่ก่อสร้างและขัดขวางผู้รับเหมาทำให้ไม่สามารถเข้าพื้นที่ได้	ในกรณีที่มีการรวมกลุ่มประชาชนที่ต่อต้านโครงการมีการรวมกลุ่มกันเพื่อขัดขวางการทำงานของเจ้าหน้าที่ของชุมชน ทำให้ประชาชนเกิดความเข้าใจผิดในการดำเนินโครงการ สำนักงานตำรวจในพื้นที่ควรให้การสนับสนุนการทำงานของเจ้าหน้าที่และของชุมชนอย่างจริงจัง
แกนนำต่อต้านโครงการ และกลุ่มประชาชนที่ยังไม่มั่นใจในโครงการ ไม่รื้อย้ายบ้านเดิมออกจากพื้นที่ทำให้ไม่สามารถเปิดพื้นที่เพื่อก่อสร้างบ้านใหม่ได้ตามแผนงานหรือในบางชุมชนไม่สามารถก่อสร้างได้ทั้งชุมชน ต้องดำเนินการตามระยะที่สามารถรื้อย้ายบ้านเดิมได้เท่านั้น	

ตารางที่ ๔-๑ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข (ต่อ)

ปัญหา อุปสรรค	แนวทางการแก้ไขปัญหา
ปัญหา อุปสรรคระยะเริ่มต้นโครงการ	
การดำเนินการตามกฎหมายกับผู้ไม่ยอมรื้อบ้านใช้ระยะเวลานาน ไม่สามารถใช้ผลทางคดีไปเป็นตัวอย่างเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับผู้ต่อต้านไม่เข้าร่วมโครงการได้	ในกรณีที่มีประชาชนบางส่วนที่ไม่ยอมรื้อย้ายตามระยะเวลาที่กำหนด หน่วยงานที่มีอำนาจบังคับคดีใช้กฎหมาย เช่น กรุงเทพมหานครโดยสำนักงานเขตพื้นที่ กรมธนารักษ์ ควรพิจารณาการใช้กฎหมายเพิ่มเติม
การดำเนินการของหน่วยงานร่วมบูรณาการล่าช้ากว่ากรอบระยะเวลาที่ได้มีการกำหนดร่วมกัน และไม่สอดคล้องเท่าทันต่อสถานการณ์ชุมชนที่เกิดขึ้น อาทิ กรมธนารักษ์พิจารณาการอนุญาตให้เช่าที่ดินและก่อสร้างบ้านล่าช้า กรมที่ดินและกรมธนารักษ์ไม่มีการลงพื้นที่กรณีมีความไม่ชัดเจนของขอบที่ดิน การรังวัดขอบเขตที่ดินล่าช้า บางชุมชนมีขอบเขตที่ดินไม่ชัดเจน/ทับซ้อน อาทิ ชุมชนมิตรประชาพัฒนา ชุมชนเทวสุนทร เขตหลักสี่ ชุมชนวัดดอนเมืองเหนือ เขตดอนเมือง	ในกรณีที่ระยะเวลาดำเนินการของหน่วยงานไม่สอดคล้องกับแผนงาน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเร่งรัดขั้นตอนการดำเนินงานและกระชับ กำกับเวลาให้เป็นไปตามกรอบเวลา มีการประสานการดำเนินงานตามอำนาจหน้าที่ให้ทันกับแผนการดำเนินงาน
บางชุมชนในพื้นที่คลองลาดพร้าวหยุดดำเนินการตามแผนงานเนื่องจากขาดความมั่นใจในแผนการก่อสร้างเขื่อนของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ซึ่งหยุดดำเนินการตั้งแต่เดือน กันยายน ๒๕๖๒	กรณีที่บางชุมชนในพื้นที่คลองลาดพร้าวหยุดดำเนินการเนื่องจากขาดความมั่นใจในแผนการก่อสร้างเขื่อน สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ควรชี้แจงสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนอย่างต่อเนื่อง

ที่มา : ประมวลผลโดยผู้วิจัย, ๒๕๖๖

จากปัญหา อุปสรรคข้างต้นจะพบว่า มีปัญหาที่เกี่ยวกับการไม่ยอมรื้อย้ายของประชาชนบางส่วนทั้งที่เกิดจากความไม่มั่นใจจากภาครัฐ หรือกลัวการเสียประโยชน์ส่วนตัว หรือเหตุผลอื่น ๆ ซึ่งจากการศึกษากรมธนารักษ์สามารถแจ้งความร้องทุกข์กล่าวโทษผู้บุกรุกสร้างสิ่งปลูกสร้างริมลำคลองสาธารณะ คลองลาดพร้าวและคลองเปรมประชากร โดยที่ผ่านมามีการแจ้งความร้องทุกข์กลุ่มผู้บุกรุกแล้ว สำหรับข้อกล่าวหาคือ ครอบครองพื้นที่ของรัฐที่เป็นพื้นที่สาธารณะตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร และข้อหาก่อสร้างโดยไม่ได้รับอนุญาต ตามประมวลกฎหมายอาญา บุกรุกที่สาธารณะ ซึ่งปัญหานี้ทำให้รัฐไม่สามารถดำเนินโครงการสร้างเขื่อนแก้ปัญหา น้ำท่วม และแหล่งเรียนรู้ได้ตามระยะเวลาที่กำหนด ทั้งนี้ ผู้บุกรุกที่โดนฟ้องร้องต้องมารับทราบข้อกล่าวหา

และดำเนินการย้ายออกจากพื้นที่ตามคำสั่งกรมธนารักษ์ หากฝ่าฝืนจะมีบทลงโทษตามกฎหมาย ที่ดินและกฎหมายอาญา มีโทษจำคุกระหว่าง ๓-๕ ปี นอกจากนี้ยังพบว่า การดำเนินการตามกฎหมายกับผู้ไม่ยอมรื้อบ้านใช้ระยะเวลาานาน ไม่สามารถใช้ผลทางคดีไปเป็นตัวอย่างเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับผู้ต่อต้านไม่เข้าร่วมโครงการได้ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องพิจารณาใช้กฎหมายอื่น ๆ เพิ่มเติม

โดยกฎหมายที่เกี่ยวข้องและสามารถนำมาพิจารณาบังคับใช้ได้ ได้แก่

พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘

กฎหมายว่าด้วยการผังเมือง เป็นกฎหมายที่ควบคุมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตราขึ้นบังคับใช้ในรูปของพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘ มีสาระสำคัญคือการวางและจัดทำผังเมืองรวม ผังเมืองเฉพาะ โดยรัฐมนตรีว่าด้วยกระทรวงมหาดไทย เป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติและมีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้

ผังเมืองรวม หมายถึง แผนผัง นโยบายและโครงการ รวมทั้งมาตรการควบคุมโดยทั่วไป เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการดำรงรักษาเมืองและบริเวณที่เกี่ยวข้องหรือชนบท ในด้านการใช้ประโยชน์ทรัพย์สิน การคมนาคม และการขนส่ง การสาธารณสุขปโภค บริการสาธารณะ และสภาพแวดล้อมเพื่อบรรลุดูวัตถุประสงค์ของการผังเมือง การบังคับใช้ผังเมืองรวมจะตราเป็นกฎหมาย

ผังเมืองเฉพาะ หมายถึง แผนผังและโครงการดำเนินการเพื่อพัฒนาหรือดำรงรักษาบริเวณเฉพาะแห่งหรือกิจการที่เกี่ยวข้องในเมือง และบริเวณที่เกี่ยวข้องหรือชนบทเพื่อประโยชน์แก่การผังเมือง การบังคับใช้ผังเมืองเฉพาะ จะตราเป็นพระราชบัญญัติ

กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๕๖

ตราขึ้นโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘ มีวัตถุประสงค์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากรุงเทพมหานคร ให้เป็นเมืองน่าอยู่ เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจวิทยาการของประเทศและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และศูนย์กลางการบริหารและการปกครองของประเทศ มีเอกลักษณ์ด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนเป็นเมืองต้นแบบในด้านการรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติรวมไปถึงลดการใช้พลังงาน และลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เพื่อบรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

โดยกฎกระทรวงได้กล่าวถึงข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน ดังนี้

๑. กิจกรรมที่อนุญาต หมายถึง กิจกรรมที่เหมาะสมกับศักยภาพในย่านนั้น ๆ โดยมีทั้งกิจกรรมหลัก และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น ในย่านที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย กิจกรรมหลัก ได้แก่ บ้านเดี่ยว หรือการอยู่อาศัยที่ไม่หนาแน่น ส่วนกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ร้านค้า โรงเรียน สถานพยาบาล เป็นต้น

๒. กิจกรรมที่ไม่อนุญาต หมายถึง กิจกรรมที่มีผลต่อสภาพแวดล้อม สร้างความเดือดร้อน รำคาญ และความไม่ปลอดภัยต่อชุมชน เช่น โรงงานที่ก่อให้เกิดมลพิษหรืออาคารที่มีขนาดใหญ่ เป็นต้น

๓. กิจกรรมที่อนุญาตโดยมีเงื่อนไข หมายถึง กิจกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมชุมชนหรือความสามารถในการให้บริการของสาธารณสุขปโภคหากที่ตั้งไม่เหมาะสม จึงมีการกำหนดเงื่อนไขของทำเลที่ตั้ง เช่น กรณีตั้งอยู่ริมถนนสาธารณะหรืออาคารหรืออาคาร

ขนาดใหญ่ผังเมืองการสร้างอาคารขนาดใหญ่ จะต้องตั้งริมถนนสาธารณะที่มีความกว้างเพียงพอ มีความกว้างเขตทางถนนเข้า-ออก และมีระยะห่างจากเขตตามเงื่อนไข

บทกำหนดโทษ

ผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามกฎกระทรวงผังเมืองรวม มีความผิดต้องระวางโทษ ๓ สถาน คือ

๑. จำคุกไม่เกินหกเดือน
๒. ปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท
๓. ทั้งจำคุกทั้งปรับ

พระราชบัญญัติว่าด้วยการเวนคืนและการได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์ พ.ศ.

๒๕๖๒

โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้รัฐที่มีความจำเป็นที่จะต้องได้มาซึ่งที่ดินเพื่อการอันจำเป็น ในกิจการสาธารณูปโภค การป้องกันประเทศ การได้มาซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ หรือเพื่อประโยชน์ สาธารณะอย่างอื่น หรือเพื่อนำไปชดเชยให้เกิดความเป็นธรรมแก่เจ้าของที่ดินที่ถูกเวนคืนตาม พระราชบัญญัตินี้

โดยมีกระบวนการเวนคืนจากภาครัฐ ดังนี้

๑. ประกาศพื้นที่ที่อยู่ในเขตเวนคืน
๒. เจ้าหน้าที่เข้าดำเนินการสำรวจว่าอสังหาริมทรัพย์ใดบ้างที่อยู่ในพื้นที่เขตเวนคืนที่ดิน
๓. กำหนดราคาเวนคืนของอสังหาริมทรัพย์ และที่ดินในพื้นที่เวนคืน พิจารณาจาก สภาพและทำเลที่ตั้งของที่ดินด้วยและถ้าต้องการเวนคืนเพียงบางส่วนของที่ดิน แล้วส่งผลให้ที่ดิน ส่วนที่เหลือนั้นราคาตก อันเกิดจากการเวนคืนที่ดิน เจ้าหน้าที่ต้องให้กำหนดเงินค่าทดแทนราคา ที่ตกนั้นด้วย
๔. ทำการประกาศราคาค่าทดแทนพื้นที่ที่ถูกเวนคืน ซึ่งหากหน่วยงานประกาศแล้ว จะไม่สามารถเปลี่ยนใจปรับลดจำนวนเงินค่าทดแทนได้ในภายหลัง
๕. ออกหนังสือแจ้งเจ้าของที่ดินให้มาติดต่อทำสัญญาซื้อขาย ถ้ายังไม่ตกลงทำสัญญา จะดำเนินการจ่ายเงินค่าทดแทนก่อน
๖. ขั้นตอนการจ่ายเงินค่าทดแทน ทำสัญญาซื้อขายและรับเงินทดแทนจากเจ้าหน้าที่
๗. หากไม่พอใจคำวินิจฉัยเงินทดแทนจากภาครัฐ สามารถอุทธรณ์ขอเพิ่มราคาเงิน ค่าทดแทน ต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้ โดยฟ้องคดีต่อศาลภายใน ๑ ปี
๘. เมื่อศาลตัดสินเรียบร้อยแล้วเจ้าหน้าที่จะจ่ายเงินทดแทนและเข้าครอบครอง อสังหาริมทรัพย์และที่ดิน
๙. ขนย้ายหรือถอนอสังหาริมทรัพย์โดยรัฐหรือผู้ถูกเวนคืน
๑๐. ตรา พ.ร.บ. เวนคืนฯ เพื่อให้กรรมสิทธิ์อสังหาริมทรัพย์ตกเป็นของรัฐ

บทกำหนดโทษ

เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ปฏิบัติตามขั้นตอนตามที่บัญญัติไว้แล้ว ผู้ใดขัดขวาง การปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่โดยไม่มีเหตุอันสมควร ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังการพัฒนาที่อยู่อาศัย

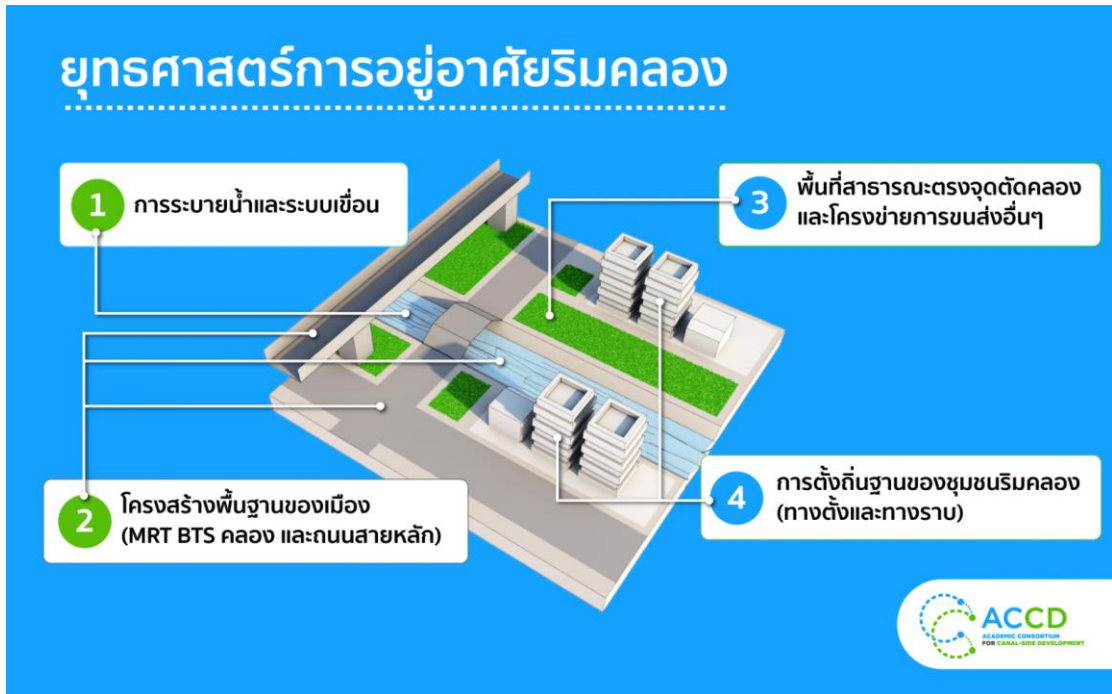
หลังจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้กับชาวชุมชนริมคลองให้มีความมั่นคง ปลอดภัย และถูกต้องตามกฎหมายแล้ว การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนริมคลองยังเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญ จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง นโยบาย ผู้วิจัยขอสรุปแนวทางการพัฒนา ดังนี้

๑. สร้างเส้นทางขนส่งทางน้ำ เชื่อมต่อระบบขนส่งทางบก

ด้วยกรุงเทพมหานครเป็นจุดศูนย์กลางของเศรษฐกิจ ซึ่งนอกจากจำนวนประชากรจะมีความหนาแน่นแล้ว รถยนต์ที่ใช้ในการเดินทางก็มีความหนาแน่นตามไปด้วย กรุงเทพมหานครจึงมีแนวคิดในการพัฒนาและปรับปรุงการเดินทางด้วยเรือ ซึ่งในอดีตประเทศไทยมีการเดินทางทางน้ำเป็นหลัก โดยในปัจจุบันยังคงมีคลองที่สามารถใช้สัญจรได้ แต่เนื่องจากไม่ได้รับการปรับปรุงทำให้ไม่สะดวกในการเดินทาง จึงทำให้ประชาชนไม่นิยมใช้ แนวคิดการเดินทางแบบไร้รอยต่อโดยประชาชนสามารถเดินทางด้วยเรือ ต่อด้วยรถยนต์ หรือรถไฟฟ้าหรือรถไฟใต้ดิน เพื่อความสะดวกสบายในการเดินทางหรือการขนส่ง ซึ่งกรุงเทพมหานครสามารถดำเนินการตามแผนงานนี้ได้สำเร็จจะทำให้ประชาชนหันมาใช้ระบบเดินทางสาธารณะ ลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว ลดการแออัดของจราจรได้ในอนาคต ตลอดจนเป็นเส้นทางที่จะเอื้อต่อการประกอบอาชีพของชาวชุมชนริมคลองเนื่องจากมีผู้คนจำนวนมากที่จะเดินทางเข้าออกหรือผ่านไปมา เช่น ร้านค้า ที่ทำการไปรษณีย์ บริการโลจิสติกส์ บริการซักรีด ศูนย์อาหาร และบริการอื่น ๆ เป็นต้น

การดำเนินงาน ก่อนอื่นต้องพิจารณาสภาพของคลอง เส้นทางการเดินทางทั้งทางบกและทางน้ำ พิจารณาความเหมาะสมในการสร้างเส้นทางเชื่อมต่อระบบขนส่ง “ล้อ ราง เรือ” เช่น ท่าเรือที่สามารถเชื่อมต่อการเดินทางด้วยรถยนต์สาธารณะ หรือการเชื่อมต่อการเดินทางด้วยรถไฟฟ้าหรือรถไฟใต้ดิน เพื่อให้การเดินทางมีความสะดวกสบายและปลอดภัย ซึ่งในบางจุดของคลองอาจจะการทับถมของดิน ที่ทำให้ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือ ซึ่งทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมีการขุดลอกและปรับสภาพของคลองให้มีความเหมาะสมต่อไป หรือบางครั้งขยะก็เป็นปัญหาในการเดินทางเรือ เช่น ขยะเข้าไปในใบพัดเรือ น้ำเน่าเสีย ส่งกลิ่นเหม็น ทำให้ประชาชนไม่สนใจการเดินทางด้วยเรือ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมถึงประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองต้องร่วมมือกันกำจัดขยะรวมถึงของเสียต่าง ๆ ที่จะทำให้คลองเน่าเสีย

แผนภาพที่ ๔-๓ ยุทธศาสตร์การอยู่อาศัยริมคลอง

ที่มา : TCJ, ๒๕๕๘

๒. การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณริมคลอง

แนวทางการดำเนินงาน ปรับปรุงและพัฒนาทางเท้าริมคลองให้สามารถเป็นที่เดินเล่นหรือออกกำลังกาย การสร้างทางลาดสำหรับรถวีลแชร์ผู้พิการหรือผู้สูงอายุ เพิ่มพื้นที่สีเขียวให้มีบรรยากาศร่มรื่น เช่น การปลูกต้นไม้ที่ให้ร่มเงาบริเวณริมคลอง สร้างจุดนั่งพักสำหรับผู้สัญจรหรือเป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ทำกิจกรรมร่วมกันของประชาชนได้ และการติดตั้งโคมไฟให้ส่องสว่างบริเวณทางเดิน การติดตั้งกล่องวงจรปิด เพื่อสร้างความมั่นใจในความปลอดภัยของประชาชน

๓. การจัดการขยะ

เนื่องด้วยพื้นที่ของชุมชนตั้งอยู่บริเวณริมคลองทำให้มีขยะหรือน้ำเสียจากชุมชนโดยตรง รวมถึงขยะที่ลอยมาตามสายคลอง ทำให้น้ำเน่าเสียและมีกลิ่น มีขยะที่หลากหลายตั้งแต่เศษอาหาร ถูพลาสติก ขวด กระป๋อง เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนาระบบจัดการขยะตั้งแต่ระดับครัวเรือนที่สามารถคัดแยกขยะ เพื่อให้สามารถลดปริมาณขยะที่ทิ้งลงถังขยะและสร้างระบบในการหมุนเวียนการสร้างมูลค่าจากขยะ อาทิ การนำขยะอินทรีย์มาทำเป็นปุ๋ยสำหรับการปลูกพืช การคัดแยกขยะที่สามารถนำไปขายต่อได้ เป็นต้น

การดำเนินการ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะสำคัญ ได้แก่

๑. การจัดการขยะ จากความช่วยเหลือของหน่วยงานเอกชนหรือรัฐบาลในการดูแล และบริหารจัดการ โดยสนับสนุนงบประมาณในการซื้อเรือสำหรับเก็บขยะตามสายคลอง เครื่องดักขยะในแต่ละจุด และงบประมาณในการจ่ายค่าดำเนินการแก่พนักงานจัดเก็บซึ่งเป็นบุคคล ในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหลัก ซึ่งขยะที่เก็บได้จะนำไปจัดการคัดแยกต่อไป

๒. การจัดการขยะด้วยการจัดเก็บของภาครัฐ ซึ่งเป็นรูปแบบปกติที่มีการดำเนินการ ในแต่ละชุมชน โดยจะมีการติดตั้งถังขยะประจำจุดในแต่ละพื้นที่ และจะมีเรือเข้ามาจัดเก็บขยะในถัง ประจำจุด

๓. การจัดการด้วยชาวชุมชนเอง ด้วยระบบการคัดแยกขยะตั้งแต่ครัวเรือน ด้วยการคัดแยกเป็นขยะที่ขายได้ ขยะที่ทำปุ๋ยหมักได้ เป็นต้น

๔. การบำบัดน้ำเสียเพื่อคลองใสสะอาด

ปัญหาแหล่งน้ำเน่าเสียในเขตชุมชนเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชนในหลายพื้นที่ เพราะลำคลองเน่าเสียนอกจากจะสร้างมลพิษทางอากาศ ส่งกลิ่นเหม็นแล้ว ยังเป็นแหล่งของเชื้อโรค และขยะในแม่น้ำลำคลองยังทำให้น้ำไหลระบายสู่ปลายทางไม่สะดวก หรือกลายเป็นปัญหาขยะ ในแม่น้ำอีกด้วย ประชาชนและกลุ่มชุมชนส่วนใหญ่ที่อาศัยตามแนวคลองยังขาดความรู้และความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างคุ้มค่า ทำให้ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการลดมลพิษทางน้ำและรักษาคุณภาพน้ำ ซึ่งจะเห็นได้จากการระบายน้ำเสียลงสู่คลองโดยตรงไม่มีการบำบัดน้ำเสียก่อน

แนวทางการดำเนินงาน

๑. ปฏิบัติงานให้ชาวชุมชนริมคลองตระหนักในปัญหามลพิษทางน้ำ
๒. รมณรงค์ ให้ความรู้แก่ประชาชนในการกำจัดขยะที่ถูกต้อง ไม่ทิ้งขยะสิ่งปฏิกูลหรือ สารพิษลงในแหล่งน้ำหรือท่อระบายน้ำ
๓. บังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒ เพื่อให้มีการติดตั้งและ รวบรวมน้ำเสียจากทุกกิจกรรมเข้าระบบบำบัดน้ำเสียของอาคาร รวมถึงการกำหนดการใช้ประโยชน์ ที่ดินริมคลองตามพระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘ เพื่อลดการระบายน้ำเสียจากชุมชน
๔. มีการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียเพิ่มเติม

๕. การใช้เรือพลังงานแสงอาทิตย์

จากการศึกษาการปรับปรุงภูมิทัศน์ของคลองผดุงกรุงเกษม นอกจากจะปรับปรุง พื้นที่ริมคลองให้น่าอยู่ สวยงามแล้ว ยังมีการนำเรือมาให้บริการการเดินทางที่เชื่อมต่อกับรถไฟฟ้า รถไฟใต้ดิน หรือขนส่งสาธารณะ โดยเรือที่ใช้เป็นเรือพลังงานไฟฟ้า พร้อมอุปกรณ์ความปลอดภัย ติด GPS และกล้อง CCTV และไฟฟ้าส่องสว่างที่ใช้ระบบไฟฟ้าจากแผงโซลาร์จำนวน ๑๒ แผง ติดตั้งบนหลังคา ตัวเรือออกแบบให้รองรับผู้โดยสารที่ใช้วีลแชร์ มีจุดให้บริการแขวนจักรยาน รองรับ ผู้โดยสารได้มากถึง ๓๐ ที่นั่ง นอกจากนี้ ยังเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยพลังงานสะอาด ลดฝุ่น ลดควัน ลดเสียง ซึ่งหากมีการนำเรือพลังงานแสงอาทิตย์มาใช้แทนเรือเติมน้ำมันเชื้อเพลิงแบบเดิมได้ จะทำให้มลพิษทางอากาศ ทางเสียง และทางน้ำ ลดลงและเป็นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

๖. ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้กับชาวมุขชนริมคลอง

อาชีพที่จะสามารถพัฒนาและต่อยอดเมื่อคลองได้รับการพัฒนาและปรับปรุงให้มีความน่าอยู่สำหรับชาวมุขชนริมคลอง เช่น

๑. การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น ชุมชนบริเวณคลองลาดพร้าวในปัจจุบันมีการจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลาย อาทิ การทำกระเป๋าสาน การร้อยมาลัย การทำขนมไทย เป็นต้น ซึ่งนอกจากความช่วยเหลือของชาวมุขชนด้วยกันเองแล้ว ภาครัฐยังได้พยายามผลักดันโดยการหาตลาดในการปล่อยสินค้า การสร้างพื้นที่กิจกรรมหรืออีเว้นเพื่อให้มีพื้นที่ในการจำหน่าย รวมถึงขยายช่องทางการตลาดให้เป็นกลุ่มที่ใหญ่ขึ้น

๒. การนำธุรกิจเกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์จากครัวเรือน ซึ่งเป็นธุรกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ จากการศึกษากรณีของชุมชนริมคลองลาดพร้าว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้เริ่มต้นโครงการชุมชนต้นแบบในการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากแสงอาทิตย์ หรือ “โซลาร์เซลล์” โดยติดตั้งแผงเซลล์แสงอาทิตย์ไว้บนหลังคาบ้านแล้วส่งกระแสไฟฟ้าขายให้แก่การไฟฟ้านครหลวง (กฟน.) โดยสถาบันองค์กรพัฒนาชุมชนให้การสนับสนุนสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้ประชาชนหรือธุรกิจขนาดเล็กผลิตเซลล์แสงอาทิตย์ขายให้แก่การไฟฟ้า แต่มีความเสี่ยงคือ การติดตั้งและการบำรุงรักษาต้องใช้งบประมาณค่อนข้างสูง การคืนทุนต้องใช้ระยะเวลา

สรุป

ในการพัฒนาคลอง นอกจากจะมีการก่อสร้างเขื่อน และก่อสร้างบ้านมั่นคงแล้ว ยังมีการพัฒนาพื้นที่และปรับปรุงภูมิทัศน์ริมคลองให้มีความสะอาดสวยงาม ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับประชาชนทั้งที่รูก้ำ และประชาชนที่เป็นเจ้าของที่ดินที่มีโฉนดถูกต้อง นอกจากนี้ ในการออกแบบพัฒนาพื้นที่ริมคลองได้มีการพิจารณาถึงผลกระทบกับเจ้าของที่ดินมีโฉนดถูกต้อง เพื่อไม่ให้เป็นการกีดกันสิทธิของเจ้าของที่ดินที่อยู่ริมคลอง

การเสียสละของเจ้าของที่ดินที่มีโฉนดถูกต้องตามกฎหมายก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของความร่วมมือที่นำไปสู่ความสำเร็จของโครงการ เจ้าของที่ดินที่มีโฉนดถูกต้องตามแนวเขตคลอง และได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการ โดยทั่วไปจะมี ๒ กลุ่ม

กลุ่มที่ ๑ ซึ่งเป็นส่วนใหญ่จะไม่ได้รับผลกระทบโดยตรง เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่จะมีถนนหรือซอยเข้าถึงพื้นที่และมีรั้วกั้นจากพื้นที่มีการรูก้ำริมคลอง และเมื่อมีการก่อสร้างที่อยู่อาศัยและพัฒนาพื้นที่ริมคลอง ทำให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งเจ้าของที่ดินกลุ่มนี้จะยอมรับการพัฒนาตามโครงการฯ

กลุ่มที่ ๒ เจ้าของที่ดินที่ใช้ถนนหรือซอยเดียวกันกับประชาชนที่รูก้ำริมคลอง กลุ่มนี้ส่วนที่ติดกับพื้นที่ริมคลองส่วนใหญ่จะไม่ยอมรับการจัดที่อยู่อาศัยอยู่ด้านหน้า/ด้านหลัง หรือใกล้กับบ้าน/อาคารที่มีโฉนดถูกต้อง

จากข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาข้างต้นจะเห็นว่า ชุมชนริมคลองลาดพร้าวและชุมชนคลองเปรมประชากร ถือเป็นต้นแบบของการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เนื่องด้วยรูปแบบในการพัฒนาที่อยู่อาศัย อันเป็นโครงการริเริ่มโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ภายใต้สังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งนอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อการปรับปรุงพื้นที่ริมคลองให้เหมาะสมสำหรับการระบายน้ำของกรุงเทพมหานครแล้ว ยังมุ่งพัฒนาความเป็นอยู่รวมถึงคุณภาพชีวิตของประชาชนชาวชุมชนริมคลองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม และสาธารณูปโภคที่จำเป็น ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนก็เป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญของการดำเนินโครงการ กล่าวคือ ถ้าประชาชนมีความเข้าใจ เต็มใจและมั่นใจที่จะให้ความร่วมมือกับภาครัฐ โครงการก็จะสามารถดำเนินการไปได้ตามแผนงานที่วางไว้ ถึงแม้จะเกิดปัญหา หรืออุปสรรค ก็จะสามารถร่วมมือกัน พิจารณาร่วมกันเพื่อหาทางออกได้สำเร็จ ดังนั้น การสื่อสาร การสร้างความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน จนเกิดเป็นทีมเดียวกัน ทุกคนมีจิตอาสาที่จะทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ส่งผลให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

อย่างไรก็ตามยังมีชุมชนอยู่เกือบร้อยละ ๕๐ ของชุมชนผู้บุกรุกริมคลองที่ยังไม่ได้เข้าร่วมโครงการฯ ทั้งเกิดจากโครงการสร้างเขื่อนยังไม่ถึงและการที่ชุมชนไม่สนใจเข้าร่วม ดังนั้นจึงเป็นปัญหาที่ทุกหน่วยงานควรให้ความสำคัญ เนื่องจากคลองต้องได้รับการปรับปรุงตลอดทั้งเส้นทางเพื่อให้เส้นทางเดินน้ำหรือทางระบายน้ำทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงชุมชนริมคลองทุกคนได้รับการพัฒนา

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาแนวทางการดำเนินงานของโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เนื่องจากรัฐบาลจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาคลองในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการระบายน้ำและการปรับปรุงให้คลองในกรุงเทพมหานครสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ประชาชนสามารถสัญจรทางน้ำ หรือการมีพื้นที่รอบคลองเพื่อการพักผ่อนและออกกำลังกาย จากการศึกษาผู้วิจัยขอสรุปและให้ข้อเสนอแนะแนวทางการดำเนินงานของโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ดังนี้

สรุป

ลักษณะของปัญหาชาวชุมชนริมคลองลาดพร้าว และคลองเปรมประชากร เนื่องจากมีประชาชนอาศัยกันอย่างหนาแน่น มีการสร้างที่อยู่อาศัยกันอย่างแออัด จนต้องรื้อกำแพงเขตคลอง โดยส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย ที่อาศัยกันมาหลายสิบปี จนเกิดเป็นชุมชน การอยู่อาศัยของชุมชนริมคลองนอกจากจะเป็นการสร้างสิ่งก่อสร้างกีดขวางคลอง เกิดการทับถมของขยะและสิ่งปฏิกูลจากครัวเรือน จนทำให้ประสิทธิภาพของการระบายน้ำลดลง ส่งผลให้เมื่อมีฝนตกหนักน้ำจึงระบายไม่ทัน นอกจากปัญหาด้านการระบายน้ำของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลแล้ว น้ำในคลองยังเป็นน้ำเสีย มีกลิ่นเหม็น เกิดเป็นมลภาวะทางน้ำและทางอากาศ ส่งผลต่อคุณภาพของชีวิตประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมคลอง รวมถึงประชาชนที่ต้องสัญจรทางเรือ หรืออาจจะส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของประเทศไทยในสายตาของชาวโลกที่ได้เดินทางมาท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานคร

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เริ่มต้นจากการพัฒนาและปรับปรุงคลองเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำของคลองในกรุงเทพมหานคร การสร้างเขื่อนคอนกรีต ป้องกันน้ำดำเนินไปอย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกัน แนวทางการจัดระบบสาธารณูปโภคและผังเมืองของกรุงเทพมหานคร คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๙ เห็นชอบให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ดำเนินการ ซึ่ง โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง อยู่ภายใต้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ๑๐ ปี (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๘) โดยการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองมีระยะเวลา ๓ ปี (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๑) เป้าหมายทั้งสิ้น ๗๔ ชุมชน ๑๑,๐๐๔ ครัวเรือน ประชากรผู้รับผลประโยชน์ ๖๔,๘๙๖ คน ซึ่งการดำเนินงานครั้งนี้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ได้ใช้ประสบการณ์ในการทำงาน โครงการบ้านมั่นคง ที่ได้เริ่มดำเนินโครงการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๖ เป็นแนวทางหลักในการดำเนินงาน โดยอาศัยคนในชุมชนเป็นหลักในการจัดการตนเอง เน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาและจัดการตนเอง ตั้งแต่การรวมกลุ่มกันจัดทำแผนงานโครงการและบริหารจัดการโครงการและงบประมาณ ได้แก่ ด้านการออมทรัพย์ การบริหารจัดการองค์กร การบริหารจัดการงานก่อสร้าง และการจัดการที่ดิน เป็นต้น โดยภาครัฐและหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุน

จากการศึกษาการดำเนินงานของโครงการตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน สามารถอนุมานได้ว่า แนวทางการดำเนินโครงการที่สำคัญ คือ “ให้ชุมชนผู้เดือดร้อนมีส่วนร่วม และมีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน” นั่นคือให้ชาวชุมชนรู้สึกว่าเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ มีการบริหารจัดการชุมชน งบประมาณ การดำเนินงาน และการก่อสร้าง โดยมีหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุนและคอยช่วยเหลือแนะนำ

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง จะทำให้ประชาชนชาวชุมชนริมคลอง มีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี ด้วยเหตุนี้ประชาชนส่วนใหญ่จึงได้ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานเป็นอย่างดี โดยส่วนน้อยที่ยังไม่ให้ความร่วมมือเนื่องจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน และมีความไม่แน่ใจในผลประโยชน์ของตัวเอง แต่ได้มีหน่วยงานและส่วนที่เกี่ยวข้องเข้าไปเจรจาเพื่อหาทางออกร่วมกันและแก้ไขปัญหาเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ส่วนร่วมซึ่งไม่ใช่แค่คนที่อาศัยอยู่ริมคลอง ประชาชนทั่วไปยังได้รับผลประโยชน์ร่วมด้วย

๑. เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างเป็นระบบ โดยมีระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปโภค และสิ่งแวดล้อมที่ดี มีรูปแบบสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการใช้จ่ายของคนในชุมชน มีความมั่นคงและสิทธิการครอบครองที่ดินและที่อยู่อาศัย

๒. เกิดสังคมและความสัมพันธ์ใหม่ในชุมชน ชุมชนมีความเข้มแข็ง ดูแลและจัดการตนเองภายใต้ระบบสหกรณ์เคหะสถานที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้อยู่อาศัยในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

๓. เกิดแผนและทิศทางการพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างบูรณาการ โดยเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ ภายภาพ สิ่งแวดล้อม มีการออมทรัพย์ เพื่อการสร้างทุนของชุมชน และการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ประชาสังคมและองค์กรท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง

ปัญหาการดำเนินโครงการ

จากการศึกษา สามารถจำแนกปัญหาของการดำเนินโครงการ ออกเป็น

๑. ปัญหา อุปสรรค ในระยะเริ่มต้นโครงการ เช่น

๑.๑ การไม่ยอมรื้อย้ายของครอบครัวหรือกลุ่มเครือญาติที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน เนื่องจากกลัวว่าเมื่อย้ายที่อยู่แล้วจะไม่ได้อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันเหมือนเดิม

๑.๒ ความไม่มั่นใจของชาวชุมชนในกระบวนการต่าง ๆ เช่น กระบวนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กระบวนการทำสัญญาเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ เนื่องจากต้องใช้ระยะเวลานาน

๑.๓ การไม่เข้าใจในความจำเป็นและสำคัญของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์

๑.๔ ประชาชนบางส่วนเป็นผู้ที่มีรายได้น้อย ไม่มีรายได้ที่มั่นคง ทำให้ไม่สามารถออมเงินในการสร้างที่อยู่อาศัยได้

๒. ปัญหา อุปสรรคในระหว่างดำเนินโครงการ

๒.๑ การก่อสร้างบ้านไม่เป็นไปตามกำหนด ชาวชุมชนไม่มั่นใจในระยะเวลาในการสร้างบ้านของโครงการ

๒.๒ การดำเนินการตามกฎหมายกับผู้ไม่ยอมรื้อบ้านใช้ระยะเวลานาน ไม่สามารถใช้ผลทางคดีไปเป็นตัวอย่างเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับผู้ต่อต้านไม่เข้าร่วมโครงการได้

๒.๓ บางชุมชนในพื้นที่คลองลาดพร้าวหยุดดำเนินการตามแผนงานเนื่องจากขาดความมั่นใจในแผนการก่อสร้างเขื่อนของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ซึ่งหยุดดำเนินการตั้งแต่เดือน กันยายน ๒๕๖๒

๒.๔ การดำเนินการของหน่วยงานร่วมบูรณาการล่าช้ากว่ากรอบระยะเวลาที่ได้มีการกำหนดร่วมกัน และไม่สอดคล้องเท่าทันต่อสถานการณ์ชุมชนที่เกิดขึ้น อาทิ กรมธนารักษ์พิจารณาการอนุญาตให้เช่าที่ดินและก่อสร้างบ้านล่าช้า กรมที่ดินและกรมธนารักษ์ไม่มีการลงพื้นที่กรณีมีความไม่ชัดเจนของขอบที่ดิน การรังวัดขอบเขตที่ดินล่าช้า บางชุมชนมีขอบเขตที่ดินไม่ชัดเจน/ทับซ้อน อาทิ ชุมชนมิตรประชาพัฒนา ชุมชนเทวสุนทร เขตหลักสี่ ชุมชนวัดดอนเมืองเหนือ เขตดอนเมือง

๒.๕ แกนนำและประชาชนที่ต่อต้านโครงการมีการรวมกลุ่มกันเพื่อขัดขวางการทำงานของทั้งเจ้าหน้าที่และของชุมชน เช่น การปิดล้อมการประชุมสร้างความเข้าใจของหน่วยงาน การประชุมของสหกรณ์ชุมชน การปิดล้อมพื้นที่ก่อสร้างและขัดขวางผู้รับเหมาทำให้ไม่สามารถเข้าพื้นที่ได้

จากปัญหาและอุปสรรคข้างต้น จะเห็นได้ว่าเกิดจากความไม่เข้าใจของชาวชุมชนซึ่งทำให้ง่ายต่อการโดนบิดเบือนข้อมูลจากกลุ่มผู้ไม่หวังดี ดังนั้น การแก้ปัญหาที่ดีที่สุดคือการสื่อสารและทำความเข้าใจทั้งกับ ประชาชน หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของเอกชน การทำงานเป็นทีมที่ดี และการวางแผนระบบการทำงานที่ดี

แนวทางการแก้ไขปัญหา

จากการศึกษาถึงปัญหา อุปสรรคของการดำเนินโครงการ โดยทุกฝ่ายได้ร่วมมือกันเพื่อหาทางออกของปัญหา จนทำให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปได้ สามารถอนุมานได้ว่า ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย

การให้ความสำคัญกับการสื่อสาร

จากปัญหาในระยะเริ่มต้นของการดำเนินโครงการ จะเห็นได้ว่าประชาชนบางส่วนยังไม่เข้าใจกระบวนการดำเนินงาน หรือแผนงานของโครงการ ทำให้เกิดการต่อต้าน ขัดขวาง ซึ่งเกิดจากการเข้าไม่ถึงข้อมูลข่าวสารอันเกิดจากวิถีชีวิตที่แตกต่างของวิถีชีวิตประจำของแต่ละคนมีเวลาไม่ตรงกัน ดังนั้น การสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบและเกิดความเข้าใจ จำเป็นต้องใช้การสื่อสารหลายช่องทางและหลายรูปแบบ โดยต้องชี้แจงรายละเอียดของการจัดทำโครงการ การปรับทัศนคติในเรื่องเงื่อนไขของขั้นตอนโครงการที่มีความซับซ้อน เพื่อให้ประชาชนเกิดการยอมรับต่อกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แนวทางการดำเนินงาน คือ ให้มีการจัดตั้งทีมงานเพื่อทำหน้าที่ประสานงาน การสื่อสารภายในชุมชน ซึ่งเป็นทีมงานที่จัดตั้งขึ้นเป็นคณะทำงานร่วมกับคณะกรรมการชุมชน อาศัยความหลากหลายของวิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสาร

การทำงานเป็นทีมที่ดีของทุกฝ่าย

การที่คณะกรรมการ ทีมทำงาน ประธานชุมชน มีความกระตือรือร้นในการทำงานร่วมกัน และพยายามหาวิธีการคลี่คลายปัญหาความไม่เข้าใจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของสมาชิกในชุมชนระหว่างดำเนินโครงการเพื่อสร้างความร่วมมือหรือลดอุปสรรคในขั้นตอนต่าง ๆ ของโครงการ

ด้วยวิธีการออกแบบการสื่อสารความเข้าใจทั้งในรูปแบบประชุมปรึกษาหารือ หาท่างออกร่วมกัน การปิดประกาศ ชี้แจงผ่านเสียงตามสาย และเดินพูดคุยกับสมาชิกชุมชนตามบ้านเรือน รวมถึงการเป็นผู้มีจิตอาสาทำงานเพื่อชุมชนของคณะทำงาน นอกจากนี้ การประสานการทำงานของหน่วยงานทั้งของภาครัฐและภาคเอกชน เนื่องจากต้องทำงานร่วมกันหลายฝ่ายจากหลายองค์กร จึงต้องมีการปรึกษา วางแผน ชักซ้อมความเข้าใจเพื่อให้ได้แนวทางการทำงานที่เป็นระบบภายใต้กรอบอำนาจของแต่ละหน่วย ไม่ซับซ้อนในการดำเนินงาน

การออกแบบระบบบริหารจัดการโครงการที่ดี

คณะกรรมการจะมีการประชุมปรึกษาหารือกันสม่ำเสมอโดยเฉพาะในช่วงที่โครงการบ้านมั่นคงกำลังดำเนินการ การแบ่งโซนพื้นที่ในการบริหารจัดการทำให้เกิดความสะดวกและเอื้ออำนวยให้ทั้งทีมทำงาน สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารโครงการเป็นไปในทางเดียวกัน และสามารถติดตามความก้าวหน้าในการจัดทำโครงการได้ทุกขั้นตอน

เน้นการมีส่วนร่วมและใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในระหว่างดำเนินโครงการเมื่อเกิดประเด็นความไม่เข้าใจหรือข้อถกเถียงเกี่ยวกับสิทธิหรือการจัดความต้องการใด ๆ ในเรื่องที่อยู่อาศัยระหว่างสมาชิกในชุมชนที่ไม่ตรงกันจะใช้การเรียกประชุมสมาชิกทั้งหมดเพื่อพิจารณาเหตุผล ปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกร่วมกันโดยถ้อยมติที่ประชุมเป็นข้อสรุปซึ่งทุกฝ่ายต้องยอมรับและถือปฏิบัติร่วมกัน

การพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังการพัฒนาที่อยู่อาศัย

หลังจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้กับชาวชุมชนริมคลองให้มีความมั่นคง ปลอดภัย และถูกต้องตามกฎหมายแล้ว การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนริมคลองยังเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญ จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง นโยบาย ผู้วิจัยขอสรุปแนวทางการพัฒนา ดังนี้

๑. สร้างเส้นทางขนส่งทางน้ำ เชื่อมต่อระบบขนส่งทางบก (ล้อ-ราง-เรือ)

ด้วยแนวความคิดการเดินทางแบบไร้รอยต่อ โดยประชาชนสามารถเดินทางด้วยเรือต่อด้วยรถยนต์ หรือรถไฟฟ้าหรือรถไฟใต้ดิน เพื่อความสะดวกสบายในการเดินทางหรือการขนส่ง ซึ่งกรุงเทพมหานครสามารถดำเนินการตามแผนงานนี้ได้สำเร็จจะทำให้ประชาชนหันมาใช้ระบบเดินทางสาธารณะ ลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว ลดการแออัดของจราจรได้ในอนาคต ตลอดจนเป็นเส้นทางที่จะเอื้อต่อการประกอบอาชีพของชาวชุมชนริมคลอง เนื่องจากมีผู้คนจำนวนมากที่จะเดินทางเข้าออกหรือผ่านไปมา เช่น ร้านค้า ที่ทำการไปรษณีย์ บริการโลจิสติกส์ บริการซักรีด ศูนย์อาหาร และบริการอื่น ๆ เป็นต้น พิจารณาความเหมาะสมในการสร้างเส้นทางเชื่อมต่อระบบขนส่ง “ล้อ ราง เรือ” เช่น ท่าเรือที่สามารถเชื่อมต่อการเดินทางด้วยรถยนต์สาธารณะ หรือการเชื่อมต่อการเดินทางด้วยรถไฟฟ้าหรือรถไฟใต้ดิน เพื่อให้การเดินทางมีความสะดวกสบายและปลอดภัย ซึ่งในบางจุดของคลองอาจจะการทับถมของดิน ที่ทำให้ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือ ซึ่งทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมีการขุดลอกและปรับสภาพของคลองให้มีความเหมาะสมต่อไป หรือบางครั้งขยะก็เป็นปัญหาในการเดินทางเรือ เช่น ขยะเข้าไปในใบพัดเรือ น้ำเน่าเสีย ส่งกลิ่นเหม็น ทำให้ประชาชนไม่สนใจการเดินทางด้วยเรือ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมถึงประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองต้องร่วมมือกันกำจัดขยะรวมถึงของเสียต่าง ๆ ที่จะทำให้คลองเน่าเสีย

๒. การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณริมคลอง

ปรับปรุงและพัฒนาทางเท้าริมคลองให้สามารถเป็นที่เดินเล่นหรือออกกำลังกาย การสร้างทางลาดสำหรับรถวีลแชร์ผู้พิการหรือผู้สูงอายุ เพิ่มพื้นที่สีเขียวให้มีบรรยากาศร่มรื่น เช่น การปลูกต้นไม้ที่ให้ร่มเงาบริเวณริมคลอง สร้างจุดนั่งพักสำหรับผู้สัญจร หรือเป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ทำกิจกรรมร่วมกันของประชาชนได้ และการติดตั้งโคมไฟให้ส่องสว่างบริเวณทางเดิน การติดตั้งกล่องวงจรปิด เพื่อสร้างความมั่นใจในความปลอดภัยของประชาชน

๓. การจัดการขยะ

ด้วยพื้นที่ของชุมชนตั้งอยู่บริเวณริมคลองทำให้มีขยะหรือน้ำเสียจากชุมชนโดยตรง รวมถึงขยะที่ลอยมาตามสายคลอง ทำให้น้ำเน่าเสียและมีกลิ่น การพัฒนาระบบจัดการขยะตั้งแต่ระดับครัวเรือนที่สามารถคัดแยกขยะ เพื่อให้สามารถลดปริมาณขยะที่ทิ้งลงถังขยะและสร้างระบบในการหมุนเวียนการสร้างมูลค่าจากขยะ อาทิ การนำขยะอินทรีย์มาทำเป็นปุ๋ยสำหรับการปลูกพืช การคัดแยกขยะที่สามารถนำไปขายต่อได้ เป็นต้น

การดำเนินการ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะสำคัญ ได้แก่

๑. การจัดการขยะ จากความช่วยเหลือของหน่วยงานเอกชนหรือรัฐบาลในการดูแลและบริหารจัดการ โดยสนับสนุนงบประมาณในการซื้อเรือสำหรับเก็บขยะตามสายคลอง เครื่องตัดขยะในแต่ละจุด และงบประมาณในการจ่ายค่าดำเนินการแก่พนักงานจัดเก็บซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหลัก ซึ่งขยะที่เก็บได้จะนำไปจัดการคัดแยกต่อไป

๒. การจัดการขยะด้วยการจัดเก็บของภาครัฐ ซึ่งเป็นรูปแบบปกติที่มีการดำเนินการในแต่ละชุมชน โดยจะมีการติดตั้งถังขยะประจำจุดในแต่ละพื้นที่ และจะมีเรือเข้ามาจัดเก็บขยะในถังประจำจุด

๓. การจัดการด้วยชาวชุมชนเอง ด้วยระบบการคัดแยกขยะตั้งแต่ครัวเรือน ด้วยการคัดแยกเป็นขยะที่ขายได้ ขยะที่ทำปุ๋ยหมักได้ เป็นต้น

๔. การบำบัดน้ำเสียเพื่อคลองใสสะอาด

ปัญหาแหล่งน้ำเน่าเสียในเขตชุมชนเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชนในหลายพื้นที่ เพราะลำคลองเน่าเสียนอกจากจะสร้างมลพิษทางอากาศ ส่งกลิ่นเหม็นแล้ว ยังเป็นแหล่งของเชื้อโรค และขยะในแม่น้ำลำคลองยังทำให้น้ำไหลระบายสู่ปลายทางไม่สะดวก หรือกลายเป็นปัญหาขยะในแม่น้ำอีกด้วย

การดำเนินการ

๑. ปลูกจิตสำนึกให้ชาวชุมชนริมคลองตระหนักในปัญหามลพิษทางน้ำ

๒. รมณรงค์ ให้ความรู้แก่ประชาชนในการกำจัดขยะที่ถูกวิธี ไม่ทิ้งขยะสิ่งปฏิกูลหรือสารพิษลงในแหล่งน้ำหรือท่อระบายน้ำ

๓. บังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒ เพื่อให้มีการติดตั้งและรวบรวมน้ำเสียจากทุกกิจกรรมเข้าระบบบำบัดน้ำเสียของอาคาร รวมถึงการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินริมคลองตามพระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘ เพื่อลดการระบายน้ำเสียจากชุมชน

๔. มีการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียเพิ่มเติม

๕. การใช้เรือพลังงานแสงอาทิตย์

นำรูปแบบการปรับปรุงภูมิทัศน์ของคลองผดุงกรุงเกษม นอกจากจะปรับปรุงพื้นที่ริมคลองให้น่าอยู่ สวยงามแล้ว ยังมีการนำเรือมาให้บริการการเดินทางที่เชื่อมต่อกับรถไฟฟ้าใต้ดิน หรือขนส่งสาธารณะ โดยเรือที่ใช้เป็นเรือพลังงานไฟฟ้า เพื่อความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยพลังงานสะอาด ลดฝุ่น ลดควัน ลดเสียง ซึ่งหากมีการนำเรือพลังงานแสงอาทิตย์มาใช้แทนเรือเติมน้ำมันเชื้อเพลิงแบบเดิมได้ จะทำให้มลพิษทางอากาศ ทางเสียง และทางน้ำ ลดลงและเป็นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

๖. ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้กับชาวชุมชนริมคลอง

อาชีพที่จะสามารถพัฒนาและต่อยอดเมื่อคลองได้รับการพัฒนาและปรับปรุงให้มีความน่าอยู่สำหรับชาวชุมชนริมคลอง เช่น

๑. การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น ชุมชนบริเวณคลองลาดพร้าวในปัจจุบัน มีการจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลาย อาทิ การทำกระเป่าสาน การร้อยมาลัย การทำขนมไทย เป็นต้น ซึ่งนอกจากความช่วยเหลือของชาวชุมชนด้วยกันเองแล้ว ภาครัฐยังได้พยายามผลักดันโดยการหาตลาดในการปล่อยสินค้า การสร้างพื้นที่กิจกรรมหรืออีเวนต์เพื่อให้มีพื้นที่ในการจำหน่าย รวมถึงขยายช่องทางการตลาดให้เป็นกลุ่มที่ใหญ่ขึ้น

๒. การนำธุรกิจเกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์จากครัวเรือน ซึ่งเป็นธุรกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ จากการศึกษากรณีของชุมชนริมคลองลาดพร้าว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้เริ่มต้นโครงการชุมชนต้นแบบในการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากแสงอาทิตย์ หรือ “โซลาร์เซลล์” โดยติดตั้งแผงเซลล์แสงอาทิตย์ไว้บนหลังคาบ้านแล้วส่งกระแสไฟฟ้าขายให้แก่การไฟฟ้านครหลวง (กฟน.) โดยสถาบันองค์กรพัฒนาชุมชนให้การสนับสนุนสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้ประชาชนหรือธุรกิจขนาดเล็กผลิตเซลล์แสงอาทิตย์ขายให้แก่การไฟฟ้า แต่มีความเสี่ยงคือ การติดตั้งและการบำรุงรักษาต้องใช้งบประมาณค่อนข้างสูง การคืนทุนต้องใช้ระยะเวลานาน

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑.๑ ด้านประชาชนและที่อยู่อาศัย

แม้จะมีการดำเนินการตามกฎหมายสำหรับชาวชุมชนที่ยังไม่ยอมรับย้าย แต่รัฐก็ไม่สามารถดำเนินการตามกฎหมายได้ เนื่องจากอาจจะเกิดกระแสสังคมต่อต้าน และรัฐก็ไม่ต้องการให้ใครตกเป็นผู้อยู่ในสภาพไร้บ้าน รัฐจึงควรกำหนดนโยบายและมาตรการ ดังนี้

๑.๑.๑. เน้นการเจรจาเป็นหลัก แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจผู้บุกรุก ให้คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม โดยเฉพาะปัญหาน้ำท่วมที่จะส่งผลกระทบต่อประชาชนทุกคน

๑.๑.๒ สำหรับประชาชนผู้มีรายได้น้อย มีอาชีพที่ไม่มั่นคง ไม่สามารถเข้าร่วมโครงการออมเงินได้ รัฐควรจัดหาอาชีพหรือสร้างช่องทางทำมาหากินให้กับประชาชน เช่น การจับมือกับภาคเอกชนในการส่งเสริมสินค้าสินค้าชุมชน การเข้าทำงานกับภาคเอกชน เป็นต้น

๑.๑.๓ นโยบายจูงใจ โดยชี้ให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังจากเข้าร่วมโครงการ ชุมชนจะกลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางน้ำ เป็นแหล่งคมนาคม โดยชาวชุมชนจะมีรายได้จากการมีท่าเรือ การตั้งศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์ผู้สูงอายุ โรงเรียน เป็นต้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ

๑.๑.๔ รัฐควรให้ความสำคัญกับปัญหานี้ โดยไม่มองว่าเป็นปัญหาของกรุงเทพมหานครอย่างเดียว เนื่องจากเป็นเรื่องความเป็นอยู่ของประชาชน ที่จะกระทบต่อประชาชนจำนวนมาก และอาจจะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากเพื่อแก้ไขปัญหา แต่จะส่งผลต่อประชาชนและประเทศชาติในระยะยาวในอนาคต

๑.๑.๕ จัดทำแผนแม่บทการพัฒนาคลองและพื้นที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและปรับปรุงในทุกมิติ

๑.๒ ด้านการผังเมือง

ควรมีการทบทวนการวางผังการสร้างที่อยู่อาศัยและการสร้างเขื่อนจากคลองเปรมประชากรและคลองลาดพร้าว โดยพิจารณาตามหลักการวางผัง ภูมิทัศน์ของคลอง สภาพแวดล้อมของบ้านเรือนริมคลอง รวมถึงบ้านเรือนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง และการใช้ประโยชน์จากคลองที่ต้องสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งเป็นทางเดินน้ำ การคมนาคม การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองต่อไป

๒. ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติ

๒.๑ เนื่องจากโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เป็นการดำเนินโครงการโดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้อาศัยเป็นหลัก โดยมีหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุนและขับเคลื่อน ดังนั้น การสื่อสารระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชนจึงมีความอ่อนไหว หากมีการสื่อสารที่คลาดเคลื่อนจะทำให้เกิดความเข้าใจผิด ส่งผลให้เกิดการติดขัดของการดำเนินงาน ฉะนั้นการสื่อสารจึงเป็นสิ่งสำคัญ หน่วยงานของรัฐควรมีความชัดเจนในการสื่อสารและความชัดเจนในการแผนการทำงาน ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อใจและไว้วางใจการดำเนินงานของรัฐ ส่งผลให้ประชาชนให้อยากมีส่วนร่วม เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชน

๒.๒ เนื่องจากโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เป็นโครงการอันสืบเนื่องจากแผนการพัฒนาทางระบายน้ำของกรุงเทพมหานคร จึงถือเป็นโครงการเร่งด่วน มีระยะเวลาในการดำเนินการน้อย จึงได้มีการบูรณาการทำงานจากหลายหน่วยงานของรัฐ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายภายใต้กรอบอำนาจหน้าที่ อย่างต่อเนื่อง และมีการประสานความร่วมมือในการทำงาน จัดกระบวนการทำงาน ออกแบบวิธีการทำงานร่วมกัน ลดการติดขัดระหว่างการทำงานตามขั้นตอนโครงการและความถูกต้องของระเบียบ ข้อกฎหมาย มีการสื่อสารกันอย่างต่อเนื่องระหว่างหน่วยงาน มีการวางแผนการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน มีการติดตามความก้าวหน้าอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตีร่วมกัน กรณีพบปัญหา ข้อติดขัด ในระหว่างการดำเนินโครงการ ควรมีการปรึกษาหารือร่วมกันจากทุกฝ่ายเพื่อหาทางออกร่วมกัน เพื่อให้การทำงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

๒.๓ ใช้รูปแบบการเป็นพี่เลี้ยง นั่นคือ จัดทีมที่มาจากชุมชนที่ได้เข้าร่วมโครงการ และมีการดำเนินโครงการเรียบร้อยแล้ว มาเป็นพี่เลี้ยงที่คอยให้คำแนะนำแก่ชุมชนที่ยังไม่ได้เข้าร่วมโครงการ หรือการดูงานจากชุมชนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ซึ่งจะทำให้ประชาชนเข้าใจและสื่อสารกันได้ง่าย เห็นภาพชัดเจน

๓. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๓.๑ ควรมีการศึกษาชุมชนริมคลองที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ประกอบด้วย ด้านสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ของบ้านเรือนและคลอง ด้านสาธารณูปโภค พื้นที่เศรษฐกิจชุมชน การใช้ประโยชน์จากคลองทั้งประสิทธิภาพการระบายน้ำและการคมนาคม เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองอื่น ๆ ต่อไป

๓.๒ ควรมีการศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนที่อยู่อาศัยริมคลองที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ด้วยการศึกษเกี่ยวกับทรัพยากรชุมชน โอกาสและความเป็นไปได้ ในการต่อยอดเศรษฐกิจชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

๓.๓ ควรมีการศึกษากฎหมายของผังเมืองเพื่อนำมาเป็นรูปแบบในการพัฒนาเขตพื้นที่อยู่อาศัยให้กับชาวชุมชนบุกรุกริมคลอง เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการทั้งประชาชนผู้อยู่อาศัย ประชาชนโดยทั่วไป รวมถึงสังคมเมือง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

- ปรัชญา เวสารัชช์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และ พรรณทิพย์ เพชรมาก. การบริหารสังคมศาสตร์แห่งศตวรรษเพื่อสังคมไทยและสังคมโลก. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ๒๕๕๑.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม : ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ. (พิมพ์ครั้งที่ ๒), กรุงเทพฯ : บุ๊คพอยท์, ๒๕๕๓.

วารสารและหนังสือพิมพ์

- วิษณุวิสิฐ พรหมดา, อีราพร ทองปัญญา และ ชลิตา บัณฑวงศ์. “ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ทัศนศึกษา ชุมชนริมคลองถนนฝั่งตะวันตกกรุงเทพมหานคร”, วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์. ปีที่ ๓๙ (ฉบับที่ ๑), ๒๕๖๓.
- สมบัติ นามบุรี. “ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในงานรัฐประศาสนศาสตร์”, วารสารวิจัยวิชาการ. ปีที่ ๒ (ฉบับที่ ๑), มกราคม-เมษายน, ๒๕๖๒
- สำนักโฆษก สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. “Thailand 4.0”, วารสารสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีไทยคู่ฟ้า. ๒๕๖๐.

วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย เอกสารวิจัย

- กุลธิดา เหลืองไพรินทร์. “ปัจจัยส่วนประสมทางตลาดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อคอนโดมิเนียมสุภาลัย ราชพฤกษ์-เพชรเกษม ของผู้บริโภคในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๕๗.
- ทรงวุฒิ เรืองวาทศิลป์. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในพื้นที่บริการของโรงเรียนล้อมแรดวิทยา อำเภอดำรงวิทยารัษฎานุประดิษฐ์ จังหวัดลำปาง”. วิทยานิพนธ์, การบริหารการศึกษา มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.
- ภาวิณี เอี่ยมตระกูล. “การพัฒนาชุมชนเศรษฐกิจหมุนเวียนเชิงบูรณาการด้วยนวัตกรรม การเชื่อมต่อบริการขนส่งทางน้ำ”. รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : ม.ป.ท., ๒๕๖๔.
- วรรณิศา นาวาล่อง. “โครงการต้นแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยริมคลองเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองในอนาคต”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, สาขาวิชาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๘.

วิวัฒน์ ม่วมกระโทก และ วีรรากร ชิวศิริรัตน์. “การศึกษาโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง
กรณีศึกษา ชุมชนคลองบางบัว แขวงตลาดบางเขน เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร”.
วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยราชภัฏ
นครราชสีมา, ๒๕๕๙.

สัญญา เคนาภูมิ. “ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนใน ๔ จังหวัดชายแดนลุ่มน้ำโขง”. วิทยานิพนธ์รัฐ
ประศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลย
ลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๑.

อุษณี ทอย. “การวิเคราะห์อุปสงค์ที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก,
๒๕๔๒.

ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

เขตบางเขน, สำนักงาน. “การบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรุกล้ำคลองลาดพร้าวและการพัฒนาที่อยู่
อาศัยชุมชนริมคลองในพื้นที่เขตบางเขน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER9/DRAWER049/GENERAL/DATA0001/00001587.PDF>, ๒๕๖๖.

ชัชวาล สมจิต. “การบริหารจัดการที่ดินของรัฐ”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://www.dol.go.th.>, ๒๕๖๖.

ที่ดิน, กรม. “คู่มือการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการดูแลรักษาและคุ้มครองป้องกันที่ดินอันเป็นสาธารณะ
สมบัติของแผ่นดิน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก https://www.dol.go.th/phangnga/DocLib/protect_public_land.pdf, ๒๕๖๖.

ศูนย์ปฏิบัติการที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง (ศปก.ทชค.). “โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริม
คลอง บ้านประชารัฐริมคลอง”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://www.web.codior.th/wp-content/uploads/2019/05/book-27072560.pdf>, ๒๕๖๖.

สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. “เป้าหมายที่ ๑๑ ทำให้เมืองและการตั้งถิ่น
ฐานของมนุษย์ มีความครอบคลุม ปลอดภัย ยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง และ
ยั่งยืน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://www.sdgs.nesdc.go.th>, ๒๕๖๖.

เอกสารไม่ตีพิมพ์

การบริหารที่ราชพัสดุกรุงเทพมหานคร, สำนัก. กรมธนารักษ์. “โครงการพัฒนาชุมชนริมคลอง
เพื่อรองรับนโยบายของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาการค้าคน, ๒๕๕๙.

การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง. “ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและ
ความมั่นคงของมนุษย์ ๒๐ ปี พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐, ๒๕๖๐.

การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง. “ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ ๒๐ ปี
พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๗๙”, ๒๕๕๓.

การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง. ศูนย์ปฏิบัติการที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง (ศปก.ทชค.). “รายงานความก้าวหน้า โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ตามแผนการดำเนินงานพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ปี พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๐”, ๒๕๕๙.

พัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง, สำนัก. “คู่มือการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กรุงเทพฯ”, ๒๕๖๔.

ภาษาต่างประเทศ

Arnstien, S.R. “A Ladder of Citizen Participation”. Journal of the American Institute of Planners. 35(4), 1969.

Huntington, S. & Nelson, S. No easy choice: political participation in developing countries. New York : Harvard University Press, 1975.

James L. Creighton. “The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen Involvement”. San Francisco: Jossey Bass Publisher, 2005.

Putti. “Work values and organizational commitment : A study in the Asian context”. Human Relations. 4(2), 1987.

William, E. “Electoral Participation in a Low Stimulus Election”. Rural Development. 4(1), 1976.

ภาคผนวก

ผนวก ก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๑ เจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๒ เจ้าหน้าที่กรมธนารักษ์
- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๓ เจ้าหน้าที่สำนักระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร
- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๔ เจ้าหน้าที่กรมโยธาธิการและผังเมือง
- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๕ เจ้าหน้าที่สำนักงานเขตท่านที่ ๑
- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๖ เจ้าหน้าที่สำนักงานเขตท่านที่ ๒
- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๗ ผู้นำชุมชนชาวริมคลองท่านที่ ๑
- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๘ ผู้นำชุมชนชาวริมคลองท่านที่ ๒
- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๙ ประชาชนชาวชุมชนริมคลองท่านที่ ๑
- ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ ๑๐ ประชาชนชาวชุมชนริมคลองท่านที่ ๒

ผนวก ข

สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

สำหรับผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องในโครงการการพัฒนาที่อยู่อาศัย
ชุมชนริมคลอง

เรื่อง แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

ผู้วิจัย นายไพฑูริ ชันแก้ว

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๖๕

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ตำแหน่ง

สถานที่/หน่วยงาน

สัมภาษณ์เมื่อวันที่

เกริ่นนำ

ในงานวิจัยเรื่อง แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง ผู้วิจัยได้
ทำการศึกษาเอกสาร ข้อมูล และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดการวิจัยเกี่ยวกับแนวทาง
แก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง ในฐานะที่ท่านมีประสบการณ์ มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับ
โครงการฯ เป็นอย่างดี ข้าพเจ้าจึงขออนุญาตสัมภาษณ์ดังรายการต่อไปนี้

ประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

๑. สภาพปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนริมคลองมีลักษณะอย่างไร

ก่อนหน้านี้ได้มีหน่วยงานหรือนโยบายใด ๆ ที่จะเข้ามาดำเนินการจัดการกับความเป็นอยู่ของชาว
ชุมชนริมคลองหรือไม่

๒. โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชาวชุมชนริมคลอง มีเป้าหมายและนโยบายในการดำเนินงานอย่างไร

๓. โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชาวชุมชนริมคลอง ได้นำเอารูปแบบของโครงการบ้านมั่นคง มาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ท่านคิดว่าโครงการบ้านมั่นคง มีความแตกต่างจากโครงการอื่น ๆ อย่างไร

๔. การปลูกสร้างอาคาร ที่อยู่อาศัย ในแนวเขตคลองทำให้การสูญเสียประสิทธิภาพในการรับปริมาณน้ำมากน้อยเพียงใด คุ่มค่าหรือไม่ อย่างไร

๕. ในส่วนของพื้นที่การสร้างบ้านใหม่ การให้สร้างที่อยู่นอกแนวเขตคลองจะดีหรือไม่ แล้วขุดลอกแนวเขตคลองเดิม จะเป็นการเพิ่มพื้นที่แก้มลิง และสามารถรับปริมาณน้ำฝนได้มากขึ้นหรือไม่ อย่างไร

๖. เจ้าของที่ดินที่มีโฉนดถูกต้องตามแนวเขตคลองมีส่วนร่วมในการยอมรับการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยตามโครงการฯ ในเขตคลองหรือไม่ และเป็นการลิดรอนสิทธิของเจ้าของที่ดินที่อยู่ริมคลองหรือไม่ อย่างไร

๗. ชาวชุมชนริมคลองมีท่าทีหรือให้ความสนใจใน โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชาวชุมชนริมคลองอย่างไรบ้าง

๘. ตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงปัจจุบัน ผลการดำเนินงาน เป็นอย่างไรบ้าง

- ผลการดำเนินงาน เช่น จำนวนผู้เข้าร่วมโครงการฯ และไม่เข้าร่วมโครงการฯ

- มีปัญหาและอุปสรรค (เช่น การดำเนินงาน งบประมาณ การประสานระหว่างหน่วยงาน) อย่างไรบ้าง

- ท่านมีแนวทางแก้ไขปัญหาคือผ่านมาอย่างไร

๙. จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา มีประชาชนบางส่วนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินการจัดระเบียบคลองเป็นไปอย่างล่าช้า ปัญหานี้มีมาตรการหรือแนวทางแก้ไขอย่างไร

๑๐. ภายหลังจากการสร้างบ้านให้ชาวชุมชนเสร็จสิ้นแล้ว จะมีแนวทางในการดำเนินงานต่อจากนี้ได้อย่างไร

สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)
สำหรับชาวชุมชนริมคลอง ในโครงการการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง

เรื่อง แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

ผู้วิจัย นายไฑูติ ชันแก้ว

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๖๕

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ตำแหน่ง

สถานที่/หน่วยงาน

สัมภาษณ์เมื่อวันที่

เกริ่นนำ

ในงานวิจัยเรื่อง แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร ข้อมูล และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดการวิจัยเกี่ยวกับแนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง ทั้งนี้ เพื่อให้งานวิจัยมีความถูกต้อง สมบูรณ์ และสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ ข้าพเจ้าจึงขออนุญาตสัมภาษณ์ดังรายการต่อไปนี้

ประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

๑. สภาพปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนริมคลองมีลักษณะอย่างไร

ก่อนหน้านี้นี้ ได้มีหน่วยงานหรือนโยบายใด ๆ ที่จะเข้ามาดำเนินการจัดการกับความเป็นอยู่ของชาวชุมชนริมคลองหรือไม่

๒. ท่านยอมรับและเข้าใจวัตถุประสงค์ของนโยบาย กระบวนการ การดำเนินงานของโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง หรือไม่ อย่างไร

๓. จากแนวทางการดำเนินงานของโครงการฯ ที่ว่า “ทำความเข้าใจให้ตรงกัน และสร้างความเป็นเจ้าของโครงการร่วมกัน” ท่านได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วม อย่างไรได้

๔. ตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงปัจจุบัน ผลการดำเนินงาน เป็นอย่างไรบ้าง

- ผลการดำเนินงาน เช่น การรื้อย้าย การก่อสร้างบ้าน การก่อสร้างเขื่อนคอนกรีต

.....
- มีปัญหาและอุปสรรค เช่น การรื้อย้าย การก่อสร้างบ้าน การก่อสร้างเขื่อนคอนกรีต อย่างไรบ้าง

.....
- ท่านคิดว่าจะมีแนวทางแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาอย่างไร

.....
๕. ท่านมีความพึงพอใจในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองหรือไม่ มากน้อยเพียงใด (อธิบาย)

.....
๖. หลังการสร้างบ้านให้ชาวชุมชนเสร็จสิ้นแล้ว ท่านอยากให้ภาครัฐช่วยเหลือหรือดำเนินการต่อไปอย่างไร

.....

สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)
สำหรับชาวชุมชนริมคลอง (กรณีเป็นเจ้าของที่ดิน) ในโครงการการพัฒนาที่อยู่อาศัย
ชุมชนริมคลอง

เรื่อง แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

ผู้วิจัย นายไพฑูริย์ ชันแก้ว

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๖๕

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ตำแหน่ง

สถานที่/หน่วยงาน

สัมภาษณ์เมื่อวันที่

เกริ่นนำ

ในงานวิจัยเรื่อง แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง ผู้วิจัยได้
ทำการศึกษาเอกสาร ข้อมูล และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดการวิจัยเกี่ยวกับแนวทาง
แก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง ทั้งนี้ เพื่อให้งานวิจัยมีความถูกต้อง สมบูรณ์ และสำเร็จได้
ตามวัตถุประสงค์ ข้าพเจ้าจึงขออนุญาตสัมภาษณ์ดังรายการต่อไปนี้

ประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

๑. ท่านในฐานะที่เป็นเจ้าของที่ดินในแนวเขตคลอง มีเจตนาถูกต้องตามกฎหมาย ก่อนการดำเนิน
โครงการ ท่านได้ยอมรับนโยบาย การดำเนินงานของโครงการฯ หรือไม่ อย่างไร

๒. ท่านคิดว่าท่านถูกสิทธิการเป็นเจ้าของที่ดินที่อยู่ในแนวเขตคลองหรือไม่ อย่างไร

หากเป็นการสิทธิการ ท่านอยากได้รับการช่วยเหลือ หรือดำเนินการอย่างไร

๓. สภาพปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนริมคลองมีลักษณะอย่างไร

.....
ก่อนหน้านี้นี้ ได้มีหน่วยงานหรือนโยบายใด ๆ ที่จะเข้ามาดำเนินการจัดการกับความเป็นอยู่ของชาวชุมชนริมคลองหรือไม่

.....
๔. จากแนวทางการดำเนินงานของโครงการฯ ที่ว่า “ทำความเข้าใจให้ตรงกัน และสร้างความเป็นเจ้าของโครงการร่วมกัน” ท่านได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วม อย่างไม่ได้

.....
๕. ตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงปัจจุบัน ผลการดำเนินงาน เป็นอย่างไรบ้าง

- ผลการดำเนินงาน เช่น การรื้อย้าย การก่อสร้างบ้าน การก่อสร้างเขื่อนคอนกรีต

.....
- มีปัญหาและอุปสรรค เช่น การรื้อย้าย การก่อสร้างบ้าน การก่อสร้างเขื่อนคอนกรีต อย่างไม่ได้

.....
- ท่านคิดว่าจะมีแนวทางแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาอย่างไร

.....
๖. ท่านมีความพึงพอใจในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองหรือไม่ มากน้อยเพียงใด (อธิบาย)

.....
๗. หลังการสร้างบ้านให้ชาวชุมชนเสร็จสิ้นแล้ว ท่านอยากให้ภาครัฐช่วยเหลือหรือดำเนินการต่อไปอย่างไร

.....

ประวัติย่อผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล : นายไพฑูริ ชันแก้ว
- วัน เดือน ปีเกิด : ๓ มิถุนายน ๒๕๑๒
- ประวัติการศึกษา : วิศวกรรมศาสตร์บัณฑิต (สาขาวิศวกรรมโยธา)
สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเทเวศร์
รัฐประศาสนศาสตร์ มหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัษศรีปทุม
- ประวัติการทำงานโดยย่อ : ผู้อำนวยการสำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร
- ตำแหน่งปัจจุบัน : ผู้อำนวยการสำนักการวางผังและพัฒนาเมือง

สรุปย่อ

ลักษณะวิชา สังคมจิตวิทยา

เรื่อง แนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง
ผู้วิจัย นายไพฑูริย์ ชันแก้ว หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ 65
ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักการวางผังและพัฒนาเมือง

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เนื่องจากกรุงเทพมหานครเป็นสังคมเมืองที่มีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เป็นศูนย์กลางทางการเมือง การศึกษา และเศรษฐกิจต่าง ๆ กลุ่มคนจำนวนมากจึงอพยพเข้ามา ประกอบอาชีพในเมืองหลวง โดยกลุ่มคนจำนวนหนึ่งจะประกอบอาชีพค้าแรงงาน มีรายได้น้อย (Income Poverty) และมีปัญหาในด้านที่อยู่อาศัย (Housing Poverty) จึงทำให้มีการบุกรุกจับจอง ในที่สาธารณะทั้งพื้นดินและพื้นที่ริมคลองต่าง ๆ อย่างรวดเร็วจนกลายเป็นชุมชนแออัด สร้างปัญหา และผลกระทบต่อสังคมโดยรวม โดยปัญหาที่สำคัญคือการทิ้งขยะมูลฝอย ของเสียจากครัวเรือน ลงสู่แม่น้ำ เกิดเป็นมลพิษทางน้ำ และนอกจากนี้สิ่งก่อสร้างบุกรุกริมน้ำยังกีดขวางการจราจรทางน้ำ และการระบายน้ำของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จะเห็นได้จากการที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลเกิดอุทกภัย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๔ สาเหตุสำคัญคือระบายน้ำถูกชุมชนบุกรุกปลูกสร้าง บ้านเรือนรุกล้ำเข้ามาบริเวณริมคลองจำนวนมาก ทำให้การระบายน้ำไม่คล่องตัว ด้วยสาเหตุนี้ คณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๕๕ เห็นชอบข้อเสนอการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้าง รุกล้ำลำน้ำสาธารณะ ตามข้อเสนอของคณะกรรมการจัดการน้ำและอุทกภัย (กบอ.) โดยให้ กระทรวงมหาดไทยและกรุงเทพมหานคร ร่วมกันดำเนินการตามกฎหมายกับผู้บุกรุกล้ำน้ำสาธารณะ รวมทั้งต้องไม่ออกไปอนุญาตให้ก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างที่กำลังดำเนินการทุกประเภทที่ตรวจสอบว่ามี การบุกรุกล้ำน้ำสาธารณะด้วย นอกจากนี้ได้มอบหมายให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคง ของมนุษย์พิจารณาจัดทำที่พักอาศัยถาวรให้กับผู้บุกรุก นอกจากจะเป็นการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหา ชุมชนบุกรุกที่ริมคลองสาธารณะ ยังเป็นการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่อาศัย ของชุมชนริมคลองซึ่งเป็นผู้ที่มีรายได้น้อยที่อยู่อาศัยในที่ดินราชพัสดุ ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ บริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรุกล้ำลำน้ำสาธารณะ อีกทั้งให้การอยู่อาศัยมีความมั่นคง ยั่งยืน และมี สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่ดี โดยถือหลักชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน กระบวนการพัฒนา โครงการบ้านมั่นคงริมคลองซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาลที่ดำเนินการพัฒนา ที่อยู่อาศัยให้กับประชาชนที่มีรายได้น้อย เป็นความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น องค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และกรุงเทพมหานคร โดยเริ่มดำเนินการในคลองลาดพร้าวเป็น แห่งแรกในปี พ.ศ.๒๕๕๙ และได้ดำเนินโครงการในคลองเปรมประชากรเป็นแห่งต่อมา เนื่องจาก คลองทั้งสองเป็นคลองสายหลักในระบายน้ำและมีชุมชนอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น โดยให้ กรุงเทพมหานครรับผิดชอบการก่อสร้างเชื่อมฯ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) มอบหมายให้ พอช. จัดทำแผนงานรองรับประชาชนด้านที่อยู่อาศัย มีหลักการสำคัญ คือ

บ้านเรือนที่ปลูกสร้างรुक้ำลำคลองจะต้องรื้อย้ายเพื่อไม่ให้กีดขวางทางระบายน้ำ หากชุมชนใดสามารถปลูกสร้างบ้านเรือนในที่ดินเดิมหรือบนแนวฝั่งคลองได้ จะต้องทำสัญญาเช่าที่ดินเพื่อปลูกสร้างบ้านใหม่ โดยเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ระยะยาวในอัตราผ่อนปรน เปลี่ยนสถานะจากเดิมเป็นชุมชนบุกรุกปลูกสร้างบ้านเรือนรुक้ำลำคลอง เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดยพอช. จะสนับสนุนงบประมาณก่อสร้างบ้านและสินเชื่อระยะยาว

จากความเป็นมาดังกล่าว จึงเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย โครงการบ้านมั่นคงริมคลองลาดพร้าวและริมคลองเปรมประชากร เพื่อเป็นการศึกษากระบวนการดำเนินโครงการ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาอุปสรรคโครงการฯ เพื่อนำไปสู่การดำเนินโครงการในพื้นที่ริมคลองอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อรวบรวมปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะบริเวณริมคลองลาดพร้าวและริมคลองเปรมประชากร
๒. เพื่อศึกษาการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง (โครงการบ้านมั่นคงริมคลองลาดพร้าวและริมคลองเปรมประชากร) รวมถึงปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ไขปัญหาของโครงการ
๓. เพื่อนำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหชุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง เพื่อจัดระเบียบพื้นที่สาธารณะริมคลอง

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัย เรื่อง แนวทางแก้ปัญหาชุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีขอบเขตการศึกษา ดังนี้

๑. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านข้อมูล มุ่งศึกษาแนวทางแก้ปัญหาชุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง โดยศึกษาการดำเนินงานตามแผนการปฏิบัติงานเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกคลองในพื้นที่กรุงเทพมหานครให้สอดคล้องกับโครงการบริหารจัดการสิ่งปลูกสร้างรुक้ำลำน้ำสาธารณะที่ได้บูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่อาศัยของชุมชนริมคลองที่ได้รับผลกระทบจากโครงการการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้ำลำน้ำสาธารณะ

๒. ขอบเขตด้านประชากร

ขอบเขตด้านประชากร การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเอกสารด้วยการทบทวนวรรณกรรมและการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้แทนหน่วยงานที่ปฏิบัติงานในพื้นที่เขตต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องโครงการ จำนวน ๑๐ คน รวมถึงประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้ำลำคลองสาธารณะ

๓. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย ระหว่าง พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๖๕-พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๖

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการศึกษาจากข้อมูล ๒ ลักษณะ

๑.๑ การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลองของชุมชน ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากเอกสารของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ตำรา บทความวิชาการ บทความอื่น ๆ การสืบค้นข้อมูลจากรายงานทางวิชาการ รายงานการวิจัย กฎระเบียบ และแนวทางการปฏิบัติของหน่วยงานราชการภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ

๑.๒ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการศึกษาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สอบถามกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ผู้แทนองค์กรที่ร่วมทำงาน บุคลากรในพื้นที่ปฏิบัติงาน ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย ตลอดจนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ประชาชน ผู้บุกรุกริมคลอง รวมถึงประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการบริหารจัดการสิ่งก่อสร้างรुक้าคลอง สาธารณะโดยใช้แบบสัมภาษณ์คำถามแบบปลายเปิด เพื่อรวบรวมแนวความคิด ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนินการแก้ปัญหาชุมชนบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

๒. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยดำเนินการจัดกลุ่ม เรียบเรียงข้อมูล จัดลำดับ วิเคราะห์ข้อมูล โดยการสังเคราะห์ตามเนื้อหาที่ต้องการศึกษา สรุปประเด็นสำคัญเพื่อให้ได้ข้อมูลนำไปประกอบการวิจัย

๓. การนำเสนอข้อมูล

โดยการนำเสนอแบบรายงานวิจัยเชิงพรรณนาความ เพื่อนำเสนอแนวทางแก้ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาดำเนินงานของโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เนื่องจากรัฐบาลจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาคลองในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการระบายน้ำและการปรับปรุงให้คลองในกรุงเทพมหานครสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ประชาชนสามารถสัญจรทางน้ำ หรือการมีพื้นที่รอบคลองเพื่อการพักผ่อนและออกกำลังกาย จากการศึกษาผู้วิจัยขอสรุปและให้ข้อเสนอแนะแนวทางการดำเนินงานของโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ดังนี้

ลักษณะของปัญหาชาวชุมชนริมคลองลาดพร้าว และคลองเปรมประชากร เนื่องจากมีประชาชนอาศัยกันอย่างหนาแน่น มีการสร้างที่อยู่อาศัยกันอย่างแออัด จนต้องรुक้าแนวเขตคลอง โดยส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย ที่อาศัยกันมาหลายสิบปี จนเกิดเป็นชุมชน การอยู่อาศัยของชุมชนริมคลองนอกจากจะเป็นการสร้างสิ่งก่อสร้างกีดขวางคลอง เกิดการทับถมของขยะและสิ่งปฏิกูลจากครัวเรือน จนทำให้ประสิทธิภาพของการระบายน้ำลดลง ส่งผลให้เมื่อมีฝนตกหนักน้ำจึงระบาย

ไม่ทัน นอกจากปัญหาด้านการระบายน้ำของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลแล้ว น้ำในคลองยังเป็นน้ำเสีย มีกลิ่นเหม็น เกิดเป็นมลภาวะทางน้ำและทางอากาศ ส่งผลต่อคุณภาพของชีวิตประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมคลอง รวมถึงประชาชนที่ต้องสัญจรทางเรือ หรืออาจจะส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของประเทศไทยในสายตาของชาวโลกที่ได้เดินทางมาท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานคร ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ ได้มีหน่วยงานของรัฐเข้ามาดูแล แต่เป็นการดูสาธารณสุขอุปโภคขั้นพื้นฐาน

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง เริ่มต้นจากการพัฒนาและปรับปรุงคลอง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำของคลองในกรุงเทพมหานคร การสร้างเขื่อนคอนกรีต ป้องกันน้ำดำเนินไปอย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกัน แนวทางการจัดระบบสาธารณสุขโรคและผังเมืองของกรุงเทพมหานคร คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๙ เห็นชอบให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ดำเนินการ ซึ่ง โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง อยู่ภายใต้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ๑๐ ปี (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๘) โดยการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองมีระยะเวลา ๓ ปี (พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๑) เป้าหมายทั้งสิ้น ๗๔ ชุมชน ๑๑,๐๐๔ ครัวเรือน ประชากรผู้รับผลประโยชน์ ๖๔,๘๙๖ คน ซึ่งการดำเนินงานครั้งนี้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ได้ใช้ประสบการณ์ในการทำงาน โครงการบ้านมั่นคง ที่ได้เริ่มดำเนินโครงการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๖ เป็นแนวทางหลักในการดำเนินงาน โดยอาศัยคนในชุมชนเป็นหลักในการจัดการตนเอง เน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของโครงการ เพื่อแก้ไขปัญหาและจัดการตนเอง ตั้งแต่การรวมกลุ่มกันจัดทำแผนงานโครงการและบริหารจัดการโครงการและงบประมาณ ได้แก่ ด้านการออมทรัพย์ การบริหารจัดการองค์กร การบริหารจัดการงานก่อสร้าง และการจัดการที่ดิน เป็นต้น โดยภาครัฐและหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุน

จากการศึกษาการดำเนินงานของโครงการตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน สามารถสรุปได้ว่า แนวทางการดำเนินโครงการที่สำคัญ คือ “ให้ชุมชนผู้เดือดร้อนมีส่วนร่วม และมีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน” นั่นคือให้ชาวชุมชนรู้สึกว่าเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ มีการบริหารจัดการชุมชน งบประมาณ การดำเนินงาน และการก่อสร้าง โดยมีหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุนและคอยช่วยเหลือแนะนำ

โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง จะทำให้ประชาชนชาวชุมชนริมคลอง มีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี การปลูกสร้างบ้านไม่กีดขวางการระบายน้ำและการลอกคลอง เนื่องจากมีการออกแบบตามหลักการวางผังเมือง ด้วยเหตุนี้ประชาชนส่วนใหญ่จึงได้ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานเป็นอย่างดี โดยส่วนน้อยที่ยังไม่ให้ความร่วมมือเนื่องจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน และมีความไม่แน่ใจในผลประโยชน์ของตัวเอง แต่ได้มีหน่วยงานและส่วนที่เกี่ยวข้องเข้าไปเจรจาเพื่อหาทางออกร่วมกันและแก้ไขปัญหาเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ส่วนร่วมซึ่งไม่ใช่แค่คนที่อาศัยอยู่ริมคลอง ประชาชนทั่วไปยังได้รับผลประโยชน์ร่วมด้วย ประโยชน์ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะได้รับจากโครงการนี้ คือ

๑. เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างเป็นระบบ โดยมีระบบสาธารณสุขโรค สาธารณูปโภค และสิ่งแวดล้อมที่ดี มีรูปแบบสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการใช้จ่ายของคนในชุมชน มีความมั่นคงและสิทธิการครอบครองที่ดินและที่อยู่อาศัย

๒. เกิดสังคมนวัตกรรมใหม่ในชุมชน ชุมชนมีความเข้มแข็ง ดูแลและจัดการตนเองภายใต้ระบบสหกรณ์เคหะสถานที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้อยู่อาศัยในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

๓. เกิดแผนและทิศทางการพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างบูรณาการ โดยเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ ภายภาพ สิ่งแวดล้อม มีการออมทรัพย์เพื่อการสร้างทุนของชุมชน และการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ประชาสังคมและองค์กรท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง

ปัญหาการดำเนินโครงการ

จากการศึกษา สามารถจำแนกปัญหาของการดำเนินโครงการ ออกเป็น

๑. ปัญหา อุปสรรค ในระยะเริ่มต้นโครงการ เช่น

๑.๑ การไม่ยอมรับหรือย้ายของครอบครัวหรือกลุ่มเครือญาติที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง เนื่องจากกลัวว่าเมื่อย้ายที่อยู่แล้วจะไม่ได้อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงเหมือนเดิม

๑.๒ ความไม่มั่นใจของชาวชุมชนในกระบวนการต่าง ๆ เช่น กระบวนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กระบวนการทำสัญญาเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ เนื่องจากต้องใช้ระยะเวลานาน

๑.๓ การไม่เข้าใจในความจำเป็นและสำคัญของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์

๑.๔ ประชาชนบางส่วนเป็นผู้ที่มีรายได้น้อย ไม่มีรายได้ที่มั่นคง ทำให้ไม่สามารถออมเงินในการสร้างที่อยู่อาศัยได้

๒. ปัญหา อุปสรรคในระหว่างดำเนินโครงการ

๒.๑ การก่อสร้างบ้านไม่เป็นไปตามกำหนด ชาวชุมชนไม่มั่นใจในระยะเวลาในการสร้างบ้านของโครงการ

๒.๒ การดำเนินการตามกฎหมายกับผู้ไม่ยอมรับบ้านใช้ระยะเวลานาน ไม่สามารถใช้ผลทางคดีไปเป็นตัวอย่างเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับผู้ต่อต้านไม่เข้าร่วมโครงการได้

๒.๓ บางชุมชนในพื้นที่คลองลาดพร้าวหยุดดำเนินการตามแผนงานเนื่องจากขาดความมั่นใจในแผนการก่อสร้างเขื่อนของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ซึ่งหยุดดำเนินการตั้งแต่เดือน กันยายน ๒๕๖๒

๒.๔ การดำเนินการของหน่วยงานร่วมบูรณาการล่าช้ากว่ากรอบระยะเวลาที่ได้มีการกำหนดร่วมกัน และไม่สอดคล้องเท่าทันต่อสถานการณ์ชุมชนที่เกิดขึ้น อาทิ กรมธนารักษ์ พิจารณาการอนุญาตให้เช่าที่ดินและก่อสร้างบ้านล่าช้า กรมที่ดินและกรมธนารักษ์ไม่มีการลงพื้นที่กรณีมีความไม่ชัดเจนของขอบที่ดิน การรังวัดขอบเขตที่ดินล่าช้า บางชุมชนมีขอบเขตที่ดินไม่ชัดเจน/ทับซ้อน

๒.๕ แกนนำและประชาชนที่ต่อต้านโครงการมีการรวมกลุ่มกันเพื่อขัดขวางการทำงานของทั้งเจ้าหน้าที่และของชุมชน

แนวทางการแก้ไขปัญหา

จากการศึกษาถึงปัญหา อุปสรรคของการดำเนินโครงการ โดยทุกฝ่ายได้ร่วมมือกันเพื่อหาทางออกของปัญหา จนทำให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปได้ โดยปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย ๓ ประเด็น ดังนี้

๑. การให้ความสำคัญกับการสื่อสาร

ประชาชนบางส่วนยังไม่เข้าใจกระบวนการดำเนินงาน หรือแผนงานของโครงการ ทำให้เกิดการต่อต้าน ขัดขวาง ดังนั้น การสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบและเกิดความเข้าใจ จำเป็นต้องใช้การสื่อสารหลายช่องทางและหลายรูปแบบ โดยต้องชี้แจงรายละเอียดของการจัดทำโครงการ การปรับทัศนคติในเรื่องเงื่อนไขของขั้นตอนโครงการที่มีความซับซ้อน เพื่อให้ประชาชนเกิดการยอมรับต่อกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แนวทางการดำเนินงาน

๒. การทำงานเป็นทีมที่ดีของทุกฝ่าย

การที่คณะกรรมการ ทีมทำงาน ประธานชุมชน มีความกระตือรือร้นในการทำงาน ร่วมกัน และพยายามหาวิธีการคลี่คลายปัญหาความไม่เข้าใจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของสมาชิกในชุมชน การประชุมปรึกษาหารือ หาทางออกร่วมกัน การประสานการทำงานของหน่วยงานทั้งของภาครัฐ และภาคเอกชน เนื่องจากต้องทำงานร่วมกันหลายฝ่ายจากหลายองค์กร จึงต้องมีการปรึกษา วางแผน ซักซ้อมความเข้าใจเพื่อให้ได้แนวทางการทำงานที่เป็นระบบภายใต้กรอบอำนาจของแต่ละหน่วย ไม่ซับซ้อนในการดำเนินงาน

๓. การออกแบบระบบบริหารจัดการโครงการที่ดี

คณะกรรมการจะมีการประชุมปรึกษาหารือกันสม่ำเสมอ การแบ่งโซนพื้นที่ในการบริหารจัดการทำให้เกิดความสะดวกและเอื้ออำนวยให้ทั้งทีมงาน สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารโครงการเป็นไปในทางเดียวกัน และสามารถติดตามความก้าวหน้า ในการจัดทำโครงการได้ทุกขั้นตอน เน้นการมีส่วนร่วมและใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในระหว่างดำเนินโครงการเมื่อเกิดประเด็นความไม่เข้าใจหรือข้อถกเถียงเกี่ยวกับสิทธิ หรือการจัดความต้องการใด ๆ ในเรื่องที่อยู่อาศัยระหว่างสมาชิกในชุมชนที่ไม่ตรงกันจะใช้การ เรียกประชุมสมาชิกทั้งหมด เพื่อพิจารณาเหตุผล ปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกร่วมกันโดยถ้อยมติ ที่ประชุมเป็นข้อสรุปซึ่งทุกฝ่ายต้องยอมรับและถือปฏิบัติร่วมกัน

การพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังการพัฒนาที่อยู่อาศัย

หลังจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้กับชาวชุมชนริมคลองให้มีความมั่นคง ปลอดภัย และถูกต้องตามกฎหมายแล้ว การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนริมคลองยังเป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง ที่ต้องให้ความสำคัญ จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชน ริมคลอง นโยบาย ผู้วิจัยขอสรุปแนวทางการพัฒนา ดังนี้

๑. สร้างเส้นทางขนส่งทางน้ำ เชื่อมต่อระบบขนส่งทางบก (ล้อ-ราง-เรือ)

ด้วยแนวคิดการเดินทางแบบไร้รอยต่อ โดยประชาชนสามารถเดินทางด้วยเรือ ต่อด้วยรถยนต์ หรือรถไฟฟ้าหรือรถไฟใต้ดิน เพื่อความสะดวกสบายในการเดินทางหรือการขนส่ง

๒. การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณริมคลอง

ปรับปรุงและพัฒนาทางเท้าริมคลองให้สามารถเป็นที่เดินเล่นหรือออกกำลังกาย การสร้างทางลาดสำหรับรถวีลแชร์ผู้พิการหรือผู้สูงอายุ เพิ่มพื้นที่สีเขียวให้มีบรรยากาศร่มรื่น พื้นที่ที่สามารถใช้ทำกิจกรรมร่วมกันของประชาชนได้ และการติดตั้งโคมไฟให้ส่องสว่างบริเวณ ทางเดิน การติดตั้งกล่องวงจรปิด เพื่อสร้างความมั่นใจในความปลอดภัยของประชาชน

๓. การจัดการขยะ

การดำเนินการ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะสำคัญ ได้แก่

๓.๑ การจัดการขยะ จากความช่วยเหลือของหน่วยงานเอกชนหรือรัฐบาลในการดูแลและบริหารจัดการ โดยสนับสนุนงบประมาณในการซื้อเรือสำหรับเก็บขยะตามสายคลองเครื่องดักขยะในแต่ละจุด และงบประมาณในการจ่ายค่าดำเนินการแก่พนักงานจัดเก็บซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหลัก ซึ่งขยะที่เก็บได้จะนำไปจัดการคัดแยกต่อไป

๓.๒ การจัดการขยะด้วยการจัดเก็บของภาครัฐ ซึ่งเป็นรูปแบบปกติที่มีการดำเนินการในแต่ละชุมชน โดยจะมีการติดตั้งถังขยะประจำจุดในแต่ละพื้นที่ และจะมีเรือเข้ามาจัดเก็บขยะในถังประจำจุด

๓.๓ การจัดการด้วยชาวชุมชนเอง ด้วยระบบการคัดแยกขยะตั้งแต่ครัวเรือนด้วยการคัดแยกเป็นขยะที่ขายได้ ขยะที่ทำปุ๋ยหมักได้ เป็นต้น

๔. การบำบัดน้ำเสียเพื่อคลองใสสะอาด

๔.๑ ปลุกจิตสำนึกให้ชาวชุมชนริมคลองตระหนักในปัญหามลพิษทางน้ำ

๔.๒ รมรงค์ ให้ความรู้แก่ประชาชนในการกำจัดขยะที่ถูกวิธี ไม่ทิ้งขยะสิ่งปฏิกูลหรือสารพิษลงในแหล่งน้ำหรือท่อระบายน้ำ

๔.๓ บังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒ เพื่อให้มีการติดตั้งและรวบรวมน้ำเสียจากทุกกิจกรรมเข้าระบบบำบัดน้ำเสียของอาคาร รวมถึงการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินริมคลองตามพระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ.๒๕๑๘ เพื่อลดการระบายน้ำเสียจากชุมชน

๔.๔ มีการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียเพิ่มเติม

๕. การใช้เรือพลังงานแสงอาทิตย์

นำรูปแบบการปรับปรุงภูมิทัศน์ของคลองผดุงกรุงเกษม นอกจากจะปรับปรุงพื้นที่ริมคลองให้น่าอยู่ สวยงามแล้ว ยังมีการนำเรือมาให้บริการการเดินทางที่เชื่อมต่อขนส่งสาธารณะทางบก โดยเรือที่ใช้เป็นเรือพลังงานไฟฟ้า เพื่อความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยพลังงานสะอาด ลดฝุ่น ลดควัน ลดเสียง ซึ่งหากมีการนำเรือพลังงานแสงอาทิตย์มาใช้แทนเรือเติมน้ำมันเชื้อเพลิงแบบเดิมได้ จะทำให้มลพิษทางอากาศ ทางเสียง และทางน้ำ ลดลงและเป็นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

๖. ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้กับชาวชุมชนริมคลอง เช่น

๖.๑ การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น ชุมชนบริเวณคลองลาดพร้าวในปัจจุบันมีการจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลาย อาทิ การทำกระเป่าสาน การร้อยมาลัย การทำขนมไทย เป็นต้น ซึ่งนอกจากความช่วยเหลือของชาวชุมชนด้วยกันเองแล้ว ภาครัฐยังได้พยายามผลักดันโดยการหาตลาดในการปล่อยสินค้า การสร้างพื้นที่กิจกรรมหรืออีเวนต์เพื่อให้มีพื้นที่ในการจำหน่าย รวมถึงขยายช่องทางการตลาดให้เป็นกลุ่มที่ใหญ่ขึ้น

๖.๒ การนำธุรกิจเกี่ยวกับพลังงานแสงอาทิตย์จากครัวเรือน ซึ่งเป็นธุรกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ จากการศึกษากรณีของชุมชนริมคลองลาดพร้าว เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๖ ได้เริ่มต้นโครงการชุมชนต้นแบบในการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากแสงอาทิตย์ หรือ “โซลาร์เซลล์” โดยติดตั้งแผงเซลล์แสงอาทิตย์ไว้บนหลังคาบ้านแล้วส่งกระแสไฟฟ้าขายให้แก่การไฟฟ้านครหลวง (กฟน.) โดยสถาบันองค์กรพัฒนาชุมชนให้การสนับสนุนสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบาย

สนับสนุนให้ประชาชนหรือธุรกิจขนาดเล็กผลิตเซลล์แสงอาทิตย์ขายให้แก่การไฟฟ้า แต่มีความเสี่ยงคือ การติดตั้งและการบำรุงรักษาต้องใช้งบประมาณค่อนข้างสูง การคืนทุนต้องใช้ระยะเวลานาน

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑.๑ ด้านประชาชนและที่อยู่อาศัย

แม้จะมีการดำเนินการตามกฎหมายสำหรับชาวชุมชนที่ยังไม่ยอมรับย้าย แต่รัฐก็ไม่สามารถดำเนินการตามกฎหมายได้ เนื่องจากอาจจะเกิดกระแสสังคมต่อต้าน และรัฐก็ไม่ต้องการให้ใครตกเป็นผู้อยู่ในสภาพไร้บ้าน รัฐจึงควรกำหนดนโยบายและมาตรการ ดังนี้

๑.๑.๑ เน้นการเจรจาเป็นหลัก แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจผู้บุกรุก ให้คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม โดยเฉพาะปัญหาน้ำท่วมที่จะส่งผลกระทบต่อประชาชนทุกคน

๑.๑.๒ สำหรับประชาชนผู้มีรายได้น้อย มีอาชีพที่ไม่มั่นคง ไม่สามารถเข้าร่วมโครงการออมเงินได้ รัฐควรจัดหาอาชีพหรือสร้างช่องทางทำมาหากินให้กับประชาชน เช่น การจับมือกับภาคเอกชนในการส่งเสริมสินค้าสินค้าชุมชน การเข้าทำงานกับภาคเอกชน เป็นต้น

๑.๑.๓ นโยบายจูงใจ โดยชี้ให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังจากเข้าร่วมโครงการ ชุมชนจะกลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางน้ำ เป็นแหล่งคมนาคม โดยชาวชุมชนจะมีรายได้จากการมีท่าเรือ การตั้งศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์ผู้สูงอายุ โรงเรียน เป็นต้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ

๑.๑.๔ รัฐควรให้ความสำคัญกับปัญหานี้ โดยไม่มองว่าเป็นปัญหาของกรุงเทพมหานครอย่างเดียว เนื่องจากเป็นเรื่องความเป็นอยู่ของประชาชน ที่จะกระทบต่อประชาชนจำนวนมาก และอาจจะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากเพื่อแก้ไขปัญหา แต่จะส่งผลกระทบต่อประชาชนและประเทศชาติในระยะยาวในอนาคต

๑.๑.๕ จัดทำแผนแม่บทการพัฒนาคลองและพื้นที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและปรับปรุงในทุกมิติ

๑.๒ ด้านการผังเมือง

ควรมีการทบทวนการวางผังการสร้างที่อยู่อาศัยและการสร้างเขื่อนจากคลองเปรมประชากรและคลองลาดพร้าว โดยพิจารณาตามหลักการวางผัง ภูมิทัศน์ของคลอง สภาพแวดล้อมของบ้านเรือนริมคลอง รวมถึงบ้านเรือนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง และการใช้ประโยชน์จากคลองที่ต้องสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งเป็นทางเดินน้ำ การคมนาคม การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองอื่นต่อไป

๒. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๒.๑ เน้นการสื่อสารระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชน เนื่องจากเป็นเรื่องที่มีความอ่อนไหว หากมีการสื่อสารที่คลาดเคลื่อนจะทำให้เกิดความเข้าใจผิด ส่งผลให้เกิดการติดขัดของการดำเนินงาน เพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อใจและไว้วางใจการดำเนินงานของรัฐ ส่งผลให้ประชาชนอยากมีส่วนร่วม เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชน

๒.๒ เน้นการบูรณาการการทำงานจากหลายหน่วยงาน มีการประสานความร่วมมือในการทำงาน จัดกระบวนการทำงาน ออกแบบวิธีการทำงานร่วมกัน ลดการติดขัดระหว่างการทำงาน ตามขั้นตอนโครงการและความถูกต้องของระเบียบ ข้อกฎหมาย มีการสื่อสารกันอย่างต่อเนื่องระหว่างหน่วยงาน มีการวางแผนการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน มีการติดตามความก้าวหน้าอย่างเป็นระบบ

๒.๓ ใช้รูปแบบการเป็นพี่เลี้ยง นั่นคือ จัดทีมที่มาจากชุมชนที่ได้เข้าร่วมโครงการ และมีการดำเนินโครงการเรียบร้อยแล้ว มาเป็นพี่เลี้ยงที่คอยให้คำแนะนำแก่ชุมชนที่ยังไม่ได้เข้าร่วมโครงการ หรือการดูงานจากชุมชนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ซึ่งจะทำให้ประชาชนเข้าใจและสื่อสารกันได้ง่าย เห็นภาพชัดเจน

๓. ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

๓.๑ ควรมีการศึกษาชุมชนริมคลองที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ประกอบด้วย ด้านสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ของบ้านเรือนและคลอง ด้านสาธารณูปโภค พื้นที่เศรษฐกิจชุมชน การใช้ประโยชน์จากคลองทั้งประสิทธิภาพการระบายน้ำและการคมนาคม เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลองอื่น ๆ ต่อไป

๓.๒ ควรมีการศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนที่อยู่อาศัยริมคลองที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมคลอง ด้วยการศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรชุมชน โอกาสและความเป็นไปได้ในการต่อยอดเศรษฐกิจชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

๓.๓ ควรมีการศึกษากฎหมายของผังเมืองเพื่อนำมาเป็นรูปแบบในการพัฒนาเขตพื้นที่อยู่อาศัยให้กับชาวชุมชนบุกรุกริมคลอง เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการทั้งประชาชนผู้อยู่อาศัย ประชาชนโดยทั่วไป รวมถึงสังคมเมือง